

Meddelanden från
Svenskt visarkiv

54

Den sällskapliga visan

Dryckesvisor i skillingtryck och visböcker 1790-1850

Christina Mattsson

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV 54

Christina Mattsson

Den sällskapliga visan

Dryckesvisor i skillingtryck och visböcker 1790–1850

Svenskt visarkiv/Musikverket

STOCKHOLM 2022

Svenskt visarkiv/Musikverket
© 2022 Statens musikverk och författaren
Omslag och sättning: Jonas André
Bild, omslag: "Kalaset af A. M. Lenngren".
Tuschteckning av Fritz von Dardel (1817–1901).
Foto i Nordiska museets arkiv.
Tryck: Stema Specialtryck AB, 2022
ISBN 978-91-88957-37-5
ISSN 0081-9832

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Om studien	7
Vad är en dryckesvisa?	8
Källmaterial och metod	11
En miljö för dryckesvisor	17
Skillingtryck	25
Dryckesvisor i skillingtryck	27
Dryckesvisornas placering i skillingtryck	32
Visböcker	41
Visböcker – en nyhet i bokutgivningen	42
Dryckesvisornas placering i visböckerna	52
Skalderna bakom de anonyma dryckesvisorna	56
Författarna som är identifierade	57
Författarna som inte är identifierade	69
Fler kända författare	73
Sångbarheten	77
Tryckarna och deras förlagor	84
Lyriska samlingsverk	84
Skillingtryck och visböcker	87
Femton visor som tryckarna gärna valde	91
Växelverkan mellan olika medier	106
Avslutande diskussion	110
Register och förteckningar	121
Källor och litteratur	121
Sammanställningar över visböcker 1817–1860	127
Skillingtryckare som visbokutgivare och vice versa	132
Sällskapsvisans skaldar i skillingtryck och visböcker	135
Register över dryckesvisornas första rad	141

Inledning

Bakgrund

FÖR MÅNGA ÅR sedan arbetade jag på en avhandling med arbetsnamnet "Svensk dryckesvisetradition". Ämnet var valt i samråd med professor Bo Almqvist vid Uppsala universitet. Det som fängslade var det faktum att dryckesvisan är en sameuropeisk genre som i sin nordiska utformning tillhör medeltiden och som levt vidare sedan dess, oberoende av om och hur den råkat bli dokumenterad. Fram tills dess, det vill säga slutet av 1960-talet, hade svenska visforskare främst varit upptagna med den medeltida balladen. Några år tidigare hade Bengt R. Jonsson kommit med sin banbrytande avhandling *Svensk balladtradition I. Balladkällor och balladtyper* (1967) och i sin egenskap av chef för Svenskt visarkiv initierat det mer än 30-åriga arbete som forskarna vid arkivet kunde avsluta år 2001 i och med utgivningen av det femte och sista bandet av *Sveriges medeltida ballader*. Övriga visgenrer hade däremot inte varit föremål för större vetenskapliga undersökningar, och fortfarande saknades åtskillig grundläggande forskning.

Under åren 1971–75 samlade jag ett mycket omfattande material som skulle ligga till grund för min undersökning. Jag var knuten till Svenskt visarkiv i Stockholm, den svenska centralinstitutionen för vis- och folkmusikforskning och för mig blev erfarenheterna från arkivet och arkivets synsätt på det folkliga vismaterialet avgörande när jag sedan uppordnade mitt eget material. Min avsikt var alltså att undersöka dryckesvisan som svensk traditionsvisa, det vill säga en visa som var upptagen som allas egendom oavsett om det rörde sig om en litterär traditionsvisa eller en folkvisa vars upphovsman

var anonym eller som uppfattades som anonym. Jag ville undersöka visans livsformer i traditionen genom att låta traderingsprocessen stå i centrum och se om den muntligt traderade visan hade påverkats av den litterära och vice versa.

Uppgiften visade sig emellertid vara betydligt större än jag från början trott, eftersom en genresystematik saknades. Medeltida ballader, skämtvisor, sånglekar och barnvisor hade ordnats, medan dryckesvisor, soldatvisor, rallarvisor och andra genrer inte var uppordnade. Kunskaperna om den äldsta folkliga dryckesvisan var dessutom begränsade. Från tiden före 1800, innan ett mera medvetet traditionsinsamlande hade kommit i gång, fanns notiser, fragment och ibland hela visor bevarade i källor av mycket skiftande värde. Denna avsaknad av relevant källmaterial gjorde att källor som vanligtvis inte togs upp till behandling i en undersökning kring en folklig visgenre, behövde föras in i diskussionen. För att kunna göra en bestämning fick jag därför börja med att söka efter dryckesvisor enligt den vidaste definitionen för att därefter kunna excerpera tusentals visor ur ett stort och mångskiftande källmaterial. De excerperade texterna och i förekommande fall melodierna blev sedan föremålet för min undersökning.

Ur mitt samlade material med dryckesvisor utmönstrade sig efterhand en väldigt tydlig grupp. Det var sådana dryckesvisor som varit muntligt traderade och som haft en bestämd uppgift i samband med själva skåldrickandet. Jag fann å ena sidan en äldre skålvisa med rötter i medeltiden och å andra sidan en yngre skålvisa skapad under 1800-talet (snapsvisan). Mina forskningsresultat redovisade jag senare i två böcker. Materialsammanställningen kallade jag *Helan går* (Mattsson 2002a) och historiken kring den yngre skålvisan fick titeln *Från Helan till lilla Manasse* (Mattsson 2002b).

Därmed hade jag också lagt åt sidan den stora mängden dryckesvisor som inte hade någon given funktion i samband med själva skåldrickandet. Men innan beslutet var fattat hade jag hunnit samla ett stort och omfattande material som rörde mångstrofiga dryckesvisor

i uppteckningar, handskrifter, tryckta visböcker och skillingtryck som alltså inte kom till användning. Materialet ordnade jag i två grupper: Den ena med dryckesvisor i skillingtryck, den andra med dryckesvisor i tryckta visböcker med tyngdpunkt på tiden före cirka 1860. Det är det materialet jag nu valt att återvända till och redovisa, eftersom de utgör ett delvis annat spår med helt nya frågor som rör visors vandring mellan tryck, avskrifter och muntlig tradition.

Om studien

Det svenska 1700-talet var fyllt av visor av kända och okända författare. Många trycktes i skillingtryck, men det är först mot slutet av decenniet som andelen dryckesvisor i skillingtryck ökar markant när sällskapsvisans tid bryter in. Dryckesvisornas texter präglades av litteraturskalderna och för folk i allmänhet kunde innehållet antagligen uppfattas som främmande med sina beskrivningar av borgerliga vanor. Dryckesvisorna i skillingtryck kan därför till en början ha varit avsedda för borgerskapet och inte för den breda gruppen skillingtrycksköpare.

Mot den bakgrunden är syftet med min undersökning att pröva antagandet att dessa dryckesvisor i allmänhet tillkommit och använts inom inflytelserika kulturer. Min andra hypotes är att producenterna i första hand vände sig till denna kategori av köpare när man tryckte visorna först i skillingtryck och längre fram i tryckta visböcker. Att så långt möjligt identifiera författarna är därför ett sätt att ringa in den sociala krets i vilken visorna kan ha diktats och således också tilltalat en viss umgängeskrets. Först beskriver jag därför kortfattat den miljö och de sällskapstraditioner där visorna kan ha framförts. Sedan gör jag en översiktlig beskrivning av dryckesvisorna i skillingtryck, deras antal och placering i trycken. Jag uppehåller mig särskilt vid de dryckesvisor som trycktes bara en enda gång i skillingtryck. Fick de fungera som "dragarvisor", det vill säga placeras som första visa i trycket eller var de hänvisade till en plats i slutet av varje tryck? Det

kanske inte var dryckesvisorna som skulle sälja trycken? Min tes är att skillingtryck som innehöll visor ur flera visgenrer också vände sig till flera målgrupper.

Analysen koncentreras därefter på de tryckta visböckerna. Den övergripande beskrivningen av svenska visböcker utgivna från 1817 och cirka 50 år framåt följs av en beskrivning av dryckesvisornas placering i de olika utgåvorna. Det därpå följande avsnittet redovisar ett 40-tal olika författare som döljer sig bakom de alltid anonymt tryckta texterna. Visböckernas urval som delvis är detsamma som skillingtryckens domineras av litterära dryckesvisorna. Det väcker frågan om det kan finnas en växelverkan mellan skillingtryck och visböcker. Var producenterna möjligen desamma och om så var fallet, återanvände de materialet i sina olika typer av tryck? Eller användes helt andra förlagor? Vilken roll spelade i så fall den så kallade "åhlströmska sångrepertoaren", det vill säga texterna och melodierna som publicerades av förläggaren Olof Åhlström med början år 1789. En annan fråga blir om dessa huvudsakligen litterära dryckesvisor överhuvudtaget ingått i en mer allmän repertoar eller om de försvann i glömska så snart sällskapsvisans tid var över?

När visor sprids handlar det om en intensiv växelverkan mellan muntlig trädning, skriftlig trädning, skillingtryck och visböcker. Före den avslutande diskussionen följer jag därför 15 visor som tryckts mer än tio gånger i skillingtryck med äldsta tryckning före 1810, en gräns vald med tanke på de politiska och kulturella förändringar som skedde och som också inverkade på visdiktningen. Syftet är att visa på det kretslopp som finns mellan olika medier, mellan skillingtryckens visor och de tryckta visböckernas visor, mellan handskrifter och samlingsutgåvor vid sidan av den muntliga traditionens betydelse.

Vad är en dryckesvisa?

Den sällskapliga sången hade sin glanstid under den sengustavianska perioden, det vill säga decennierna kring sekelskiftet 1800. I tidens

borgerliga sällskapsliv sjöng man visor där Bacchus och drickandet var föremålet för hyllningen, men kärleken och vänskapen kunde prisas i lika grad. Dessa visor kunde kallas dryckesvisor, men lika gärna sällskapsvisor beroende på sammanhanget, om visan sjöngs för att roa sällskapet eller om den sjöngs i anslutning till drickandet runt bålet. Det rör sig dock hela tiden om strofiska dikter med strofiska melodier, till skillnad mot den funktionella skålvisan som så gott som alltid har bara en strof och sjungs i direkt anslutning till skålandet.

Dryckesvisan är en genre som är svår att avgränsa. Backusdyrkan kan skildras i många former allt från kultiverat skålande till fyllbultens raglande, men i den här studien använder jag begreppet på följande sätt. Dryckesvisan har något att berätta eller beskriva som anknyter till backanaliska ämnen eller drickandet av alkoholhaltiga drycker. I min egen forskning inbegriper jag därför även sådana visor som endast löst anknyter till dryckenskap eller bara innehåller enstaka backanaliska motiv. Som dryckesvisa räknar jag således även sällskapsvisan som i vid mening är en visa knuten till sällskapslivet inom en avgränsad social och kulturell miljö. Benämningen används framför allt om dryckesvisor som sjöngs inom 1700-talets och det tidiga 1800-talets borgerliga kretsar. Den vida definitionen kan användas om både litterära och folkliga dryckesvisor.

Såväl litteraturforskare som musikerforskare har intresserat sig för sällskapsvisorna, och i viss mån även dryckesvisorna, men från olika utgångspunkter. Litteraturforskarna uppmärksammar författarna och deras bidrag till genren, i synnerhet Carl Michael Bellman och hans epistlar och sånger, men även sådana diktare som kommit att kallas sällskapsvisans skalder, till exempel Frans Michael Franzén, Anna Maria Lenngren, Johan David Valerius och andra.

Musikerforskarna däremot har främst uppehållit sig vid de sånger som publicerades av förläggaren Olof Åhlström med början år 1789 och som, liksom dikterna, vände sig till ett borgerligt präglat skikt av samhället. Ämnet behandlades först av Tobias Norlind (1926), medan Martin Tegen (1955, 1983 med tillägg 1988) svarat för fördjupningen

i vad han senare kom att kalla "den nykomponerade visan" (1993, s. 375–382).

För visforskarna är inriktningen däremot en annan, men förutsätter ändå nödvändig insikt i kunskaper som finns hos andra discipliner. För visforskarna är dryckesvisan en traditionsvisa. Termen traditionsvisa infördes av Bengt R. Jonsson under början av 1970-talet (Jonsson 2001). En traditionsvisa har bevarats i varianter i vilka de inbördes olikheterna beror på muntlig tradering. Det spelar ingen roll om vi vet vem som har skrivit texten och komponerat melodin. Det viktiga är att visan finns i varianter som uppkommit när man hört visan och fört den vidare. Enligt detta sätt att se kan följaktligen alla litterära visor som sprids genom muntlig tradition kallas traditionsvisor. För att särskilja dessa visor från de visor där en auktoriserad urform saknas, kallar Jonsson de förra visorna för litterära traditionsvisor. De senare kallar han helt enkelt folkvisor. Termen traditionsvisa innefattar således såväl litterära traditionsvisor som folkvisor. Gemensamt för de båda grupperna är att de, oavsett om de är anonyma eller inte, uppträder i varianter orsakade av muntlig tradering.

När visforskarna ägnar de litterära dryckesvisorna uppmärksamhet är det för att följa visans väg från auktoriserad version till bredare folklager. En litterär visa har en text författad av någon vars namn är känt från annan litterär verksamhet. Definitionen berättar om slaget av grundtext och varifrån den kommer. Den säger alltså inget om hur den tillkommit. I motsats till de folkliga dryckesvisorna saknar de litterära dryckesvisorna i allmänhet variantbildning. Texterna har ofta varit beroende av olika tryckta medier för sin spridning; periodiska skrifter, visböcker och skillingtryck. Ofta finns en auktoriserad författarversion att tillgå. Många diktare som finns bland upphovsmännen till dessa visor använde själva termen dryckesvisa om sina alster. Även de som sjungit visorna har ofta gjort skillnad mellan dryckesvisor och skålvisor och har, enligt uppgifter i traditionsarkiven, uppfattat de förra som tillhörande en tid med andra vanor.

Dryckesvisan kan avslutas med en skål men lika gärna sjungas i

sammanhang där inga drycker serveras eller som estradunderhållning. Men i motsats till skålvisan har den mångstrofiga dryckesvisan ingen bestämd uppgift att beledsaga skålen eller sjungas i direkt anslutning till skålandet. Den mångstrofiga dryckesvisan är inte en skålvisa, medan skålvisan däremot ingår i huvudkategorin dryckesvisor. Förhållandet mellan dryckesvisor och skålsvisor liknar det som råder mellan exempelvis soldatvisor och marschvisor eller mellan rallarvisor och pålnings- och baxarvisor. Om funktionen skulle vara styrande för kategoribeskrivningen av den mångstrofiga dryckesvisan skulle de mest oväntade visor kunna kallas dryckesvisor bara för att de sjungits runt bordet när vin och andra drycker serverats. Ändå finns det uppenbara problem i gränsdragningen gentemot andra kategorier av visor som också klassificeras utifrån textliga kriterier, till exempel de nyss nämnda soldatvisorna. Om texten skildrar soldater i dryckeslag, är det då en dryckesvisa eller en soldatvisa? I praktiken blir det till sist bruket som avgör, eftersom indelningarna i kategorier är analytiska konstruktioner.

I det följande använder jag den vidaste definitionen av dryckesvisa, vilket innebär att det i mitt material kan finnas visor som andra inte skulle kallas dryckesvisor. Men det omvända kan förstås också gälla, att jag har missat visor som i själva verket är dryckesvisor.

Källmaterial och metod

Skillingtryck var små vishäften tryckta på billigt papper, som innehöll texter till tre till fem visor, ofta försedda med melodianvisningar. Det är inte bara storleken, antalet sidor och innehållet som är lika, också utformningen är till förväxling lika och de förändringar som kan skönjas handlar mer om förändringar över tiden än olikheter mellan trycken. Skillingtrycken var ofta ett slags pirattryck. Många visor var i själva verket författade av kända skaldar men trycktes anonymt i skillingtryck. Redan på 1500-talet trycktes skillingtryck i Sverige och produktionen av sådana tryck fortsatte fram till tiden för första

världskriget. Begreppet har utförligt beskrivits av litteraturvetaren Karin Strand i introduktionen till *Brott, tiggeri och brännvins fördärv* (2016, s. 14–19). Där redovisar hon även den förhållandevis begränsade forskningen om skillingtryck som hittills gjorts i Sverige.

De största samlingarna med svenska skillingtryck som har bevarats finns i Kungliga biblioteket (KB) som har cirka 15 000 unika skillingtryck och i Uppsala universitetsbibliotek (UUB). Till det kommer samlingar i Lunds universitetsbibliotek (LUB), Georg Stephens samling i Växjö bibliotek samt ytterligare några mindre samlingar. Utgångspunkten för min undersökning har varit den genomgång av skillingtryck i KB som jag gjorde på 1970-talet när jag var knuten till Svenskt visarkiv där trycken finns på mikrofilm (numera digitaliserade). Kontrollen gällde tillgängliga tryck som KB förtecknat i grupperna A–E (blandade världsliga visor), F (visor med författare), G (enstaka visor), I (visor med brännvin och kaffe), och N (kärleksvisor).

Sedan dess har ett par andra stora skillingtryckssamlingar blivit tillgängliga i digitala kopior. Jag har inte gjort några kompletteringar ur engelsmannen Georg Stephens skillingtryckssamling som består av drygt 2 000 tryck och som finns publicerade som pdf-kopior i Svenskt visarkivs sökdatabas. Däremot har jag ögnat igenom de första 3 000 trycken i det register över skillingtryck i UUB som också är tillgängligt digitalt i kulturarvsportalen Alvin. Registret omfattar alla världsliga visor till och med 1875. Möjligen var det för att jag letade en viss sorts visor som jag snabbt hittade påfallande många dubletter av skillingtryck som också finns i KB, främst gällde det tryck efter 1840. Sannolikt handlar det om pliktleveransexemplar som finns både i KB och i UUB. Jag nöjde mig därför med det material som jag redan ordnat, eftersom tillkommande tryck sannolikt inte skulle förändra de stora dragen och tendenserna som jag kunde se i det material som jag redan hade.

För att finna dryckesvisorna i skillingtrycken använde jag mig av flera metoder. Jag kontrollerade det systematiska skillingtrycksregistret

även om jag visste att det skulle ge ett ofullständigt resultat eftersom det bara hänvisade till titelbladen, vilket innebar att visor om andra ämnen kunde dölja sig inuti trycken. Ett skillingtryck kan dessutom innehålla allt från en enda till ett tiotal visor. Jag granskade särskilt de skillingtryck som var tryckta före 1850. Några skillingtryck av varierande ålder fann jag också i avdelningen svensk vitterhet. Jag kontrollerade skillingtrycksregistret mot primäruppteckningar registrerade hos Svenskt visarkiv och jag följde upp hänvisningar i till exempel bibliografier, där visor också kan finnas medtagna. Slutligen kontrollerade jag om visböckernas dryckesvisor fanns i skillingtryck.

Vilka visor som kunde räknas till kategorin dryckesvisor fick jag grunda på egen forskningserfarenhet. De allmänt hållna titlarna i skillingtrycken ger sällan någon vägledning, eftersom alla uppgifter om författare i allmänhet saknas. Det gällde att känna igen visans första rad eller att söka i kataloger och register för att få veta om textbörjan utgjorde inledningen på en dryckesvisa. När ett skillingtryck väl hade hittats, skrev jag av titelsidan på det aktuella trycket, liksom uppgifter om tryckeri (officin) och tryckår. Allt ordnade jag sedan kronologiskt i en pärm som följde KB:s förteckning. Kompletterande uppgifter om tryck i UUB och LUB hade jag antecknat i den mån de fanns noterade hos Svenskt visarkiv. Totalt har jag antecknat uppgifter om drygt 600 skillingtryck med dryckesvisor från senare delen av 1700-talet fram till cirka 1920.

Före år 1800 förekommer dryckesvisor bara sporadiskt i skillingtryck, men efter denna tid sker en omsvängning, sannolikt beroende på den litterära dryckesvisans blomstring. Under den perioden från 1810-talet och framåt kom också de första tryckta visböckerna, alla med blandat innehåll och så gott som alltid med en omfångsrik stock av dryckesvisor. Visboksgenren fortsatte att växa under de följande decennierna. Min undersökning bygger på cirka 60 visböcker som jag studerat närmare. Som visbok har jag räknat sådana utgåvor som innehåller visor som var avsedda att sjungas, något som för det mesta även framgår av bokens titel. Samlingar som var avsedda för

läsning finns alltså inte medtagna. En sådan samling, som jag alltså inte tagit upp till behandling, är P. A. Wallmarks *Swenska språkets skönheter i vers och prosa, eller Svensk anthologi*. Andra bandet, som är tryckt 1823, ägnas enbart visor, men utgåvan är ändå att klassificera som en litterär antologi med sitt förstarads- och titelregister samt författarförteckning.

Visböckerna finns katalogiserade i KB:s systematiska katalog under uppslagsord med anknytning till visor, sånger och dryckenskap (till exempel uppslagsorden Bacchus, visbok, sångbok och sånger). Kompletterande uppgifter har jag hämtat ur Svenskt visarkivs textbörjanregister. Undersökningen sträcker sig fram till cirka 1860 då innehållet i visböckerna förändrades och dryckesvisorna får minskat utrymme. Trots att jag gått igenom KB:s hela samling av tidiga visböcker och dessutom kontrollerat motsvarande avdelningar i tryckta bibliografier kan min redovisning ändå vara ofullständig. Visböcker kan ha givits ut under utgivarbeteckning och därför placerats under andra avdelningar i bibliotek och bibliografier och därför undgått mig.

De 60-tal visböcker som jag studerat finns redovisade i en bibliografisk sammanställning i bokens slut. Där förtecknas i princip samtliga visböcker utgivna under perioden 1817–1860. Det kan vara på sin plats att nämna Staffan Björks undersökning *Swenska språkets skönheter* (1984), där han tecknar den lyriska antologins historia i Sverige och diskuterar variationerna i antologiutgivningen. Boken innehåller en katalog över svenska lyriska antologier och upptar flera av de visböcker som jag redovisar, men ur ett annat perspektiv, alltså den litterära antologins.

Texterna i visböckerna representerar ett helt spektrum från medeltidsballader till dikter av svenska författare, så gott som alltid anonymt återgivna. I den första svenska visboken utgiven 1817 finns ett 70-tal visor placerade under den särskilda avdelningen dryckessånger. Med tanke på utgivarens val av rubrik har jag tagit med visorna i det följande även om definitionen av dryckesvisa i några fall är ganska vid.

Skillingtrycken men också visböckerna hade en viktig litteratur-

spridande roll och åtskilliga författare lanserades tidigt i dessa medier. Ulf Peder Olrog är den visforskare som i sin licentiatavhandling från 1951 först visat att kända svenska författare nådde en större publik genom skillingtrycken, något som senare även Margareta Jersild framhållit i sin avhandling *Skillingtryck* (1975). Olrog var den som först förtecknade de så kallade litteraturskalderna (Olrog 2011, s. 76–77). Förteckningen som omfattar tiden före 1877 är naturligtvis provisorisk men hans siffror säger ändå en hel del. Av de stora svenska författarna från 1600- och 1700-talen saknas knappast någon. Bellman leder listan över ”kända skalder i skillingtryck” både med avseende på antalet texter och det samlade antalet tryck. Även om den siffra som Olrog lämnat inte längre är hållbar med tanke på senare tiders attribueringskontroller är avståndet ändå betryggande stort till nästa namn på listan över ”kända skalder” som är Wilhelm von Braun, företrädd med 45 texter i 248 olika tryck följt av Anna Maria Lenngren med 36 texter i 272 tryck.

Carl Michael Bellmans dominans i utgivningen kan förklaras av att visorna och traditionen efter skalden vårdades långt in på 1800-talet i sällskap och samlingsplatser för det välbärgade borgerskapet. Ändamålet var att återkalla den värld som rörde sig i Fredmans epistlar och sånger genom att återuppta namn, kostymer, karaktärer, sånger och tal (Ahnfelt 1877). Samtidigt framhölls hans diktargeni inom den litterära världen av Atterbom och andra romantiker. I det följande har jag ändå utelämnat Carl Michael Bellmans stora produktion av dryckesvisor, eftersom den redan varit föremål för så många forskares intresse. Deras forskningsresultat återfinns främst i *Standardupplaga av Carl Michael Bellmans skrifter* utgiven av Bellmanssällskapet, som är den såväl litterärt som musikaliskt mest kompletta utgåvan av hans verk. Utgivningen påbörjades 1921 och omfattade 20 delar när den avslutades 2003 med ett register. Enbart hans backanaliska ungdomsdiktning i del 14 av standardupplagan består av inemot 200 visor. Tillgången till kända handskrivna källor av skiftande kvalitet är dessutom rik. Bo Nordstrand, som i sin avhandling *Bellman och*

Bacchus (1973) behandlar inte bara de tidiga dryckesvisorna utan även ordenskapitlen och *Fredmans epistlar*, kunde konstatera att materialet i avhandlingen hela tiden växte efterhand som nya källor tillkom (Nordstrand 1973, s. 10). Bellmansforskningen har därefter åstadkommit en konkordans som med stor säkerhet anger vilka texter som har Bellman som verklig upphovsman. Med tanke på det mycket omfattande materialet valde jag därför i ett tidigt skede att utesluta texter som attribuerats till honom. I stället har jag koncentrerat min undersökning på övriga dryckesvisor som ändå är åtskilliga till antalet.

Min undersökning omfattar 195 vistyper (olika dryckesvisor) som har tryckts i skillingtryck eller visböcker, antingen bara i det ena mediet eller i båda. Eftersom en visa kan uppträda under många olika titlar är visornas första rad identitetsbärare, precis som praxis är inom visforskningen. För att underlätta läsningen har stavningen normaliserats. Visorna och deras (av mig kända) proveniens finns redovisade i bokens slut i en alfabetisk förteckning ordnad efter visornas första rad. Där finns även en uppställning över de litteraturskalder som omnämns i undersökningen. Detta för att inte belasta texten med onödigt många hänvisningar. Av samma anledning finns en särskiljande numrering inom parentes efter titlarna i sammanställningen över visböcker. För skillingtrycksvisorna hänvisas i huvudsak till KB:s samling och då främst till trycken med blandat innehåll under signum E, som innehåller flest dryckesvisor.

Men nu, i stället för fortsatt fördjupning i formalia, låt oss övergå till den miljö och det sociala sammanhang där dessa visor en gång kan ha sjungits.

En miljö för dryckesvisor

I ÖVERGÅNGEN MELLAN frihetstiden och den gustavianska tiden blev den backanaliska sällskapspoesin på modet inom det sena 1700-talets och det tidiga 1800-talets borgerliga kretsar. Visan var sällskapslivets nödvändiga krydda; intet glatt lag utan henne. Vid slutet av varje festlig middag bars bålen in och nu började visorna; än uppträdde en lycklig vissångare och sjöng solo, än stämde hela sällskapet in i korus. Man lät sig inte skrämmas av längden. Visorna sjöngs från första till sista raden. Det är främst dessa dryckesvisor som möter oss i visböcker och skillingtryck under första hälften av 1800-talet. Visorna sjöngs i samband med kollationer, i festordnar och vid supéer. Behovet av visor tycks ha varit enormt i ett umgängesliv utmärkt av uppsluppenhet och munterhet som motvikt till politisk oro och partisplittring.

En stor mängd visor nådde oss från utlandet. I franska opera-comiquer som spelades på 1770- och 1780-talen fanns gott om visor, något senare kom dansk vislyrik att spela en betydande roll. I Danmark trycktes redan på 1700-talet vissamlingar avsedda för klubbar och sällskap som bildats efter engelsk förebild. Genom översättningar blev vår sällskapsvisa i litterärt hänseende beroende av den danska.

Efter mönster från utlandet blomstrade ordensväsendet i svenska samfund av skilda slag.¹ Grogrunden fanns förstås i vinkällare och andra lokaler, där det uppstod mer eller mindre slutna kretsar kring

1 De vittra samfunden och en internationell bakgrundsteckning tas upp i Göthe (1875). Hos Bohlin (1946) finns en grundlig genomgång av Sällskapet Par Bricole. För en statistik över medlemmarna inom samtliga samfund, ordnar och sällskap i Göteborg under perioden 1755–1820, se Simonsen (2001, s. 71–95).

gemensamma intressen. Snart skaffade man egna mötesplatser och hittade på regler för intagning, och därmed hade en klubb eller ett sällskap sett dagens ljus. Det fanns gott om miljöer där umgänget kunde frodas. Sällskapet Vitterhet instiftades 1758 och hade, som namnet säger, vitterhet i skilda former som sitt syfte, medan till exempel Utile Dulci instiftat på mitten av 1760-talet, hade musiken som huvudsakligt föremål för sin verksamhet vid sidan av värtalighet och skaldekunst. Det fanns också rent backanaliska sällskapskretsar som såg som sin viktigaste uppgift att roa sig själva. Här satte sällskapsdiktningen sin prägel och många av dåtidens skaldar räknade sig som medlemmar.

Sällskapet Par Bricole blev en populär samlingsplats för det välbärgade borgerskapet. Där samlades de förnämsta vissångarna, och många av de skaldar som diktat de mest omtyckta visorna tillhörde sällskapet – skalderna Bellman, Hallman och Kexél var alla medlemmar av Par Bricole. Här frodades sällskapligheten och här sjöngs visorna. Varenda människa med ton i strupen kunde föredraga sin egen lilla visa. Text och melodi var huvudsaken, ackompanjemanget var mindre viktigt. Fortfarande var solosång det vanliga, gärna buren av sällskapet egna namnkunniga sångare Christian Karsten, Lars Gustaf Collin och Édouard Du Puy, innan alla föll in i korus. Unison sång kom senare, liksom den flerstämmiga sången.

Umgängeslivet fick sin speciella prägel genom den backanaliska sällsкаpsvisan som på allvar blev populär vid en bål av vin, socker, citron och kryddor. Skalden Johan David Valerius lämnar i sina "Kalas-reglor" föreskrifter om hur det skulle gå till (Valerius 1855, s. 74–76). Visan börjar "Man sätter ej nöjet i konstigt system" och i sjätte strofen kommer instruktionen:

*Nu bålen rörs om, och du höjer din sång, –
Sjung illa som messande prostar;
Men sjung ingen visa, som denna, för lång,*

*Och tystna då Näktergal'n² hostar.
Drick tigande, fukta din strupe i fred,
När andras af skrålande torkar;
När skålarne gå öfver laget, drick mer,
Drick solo när laget ej orkar.*

Samfunden blev viktiga såväl språkligt, litterärt som idémässigt och fick stor betydelse för formerandet av en litterär offentlighet. Klubbar och ordnar, lärda eller vittra samfund diskuteras i internationell forskning som plattformar för en belevad kultur.³ När det gäller Sverige utvecklades de belevade kulturerna i nära förhållande till det länge kvardröjande ståndssamhället. Bland samfundens medlemmar fanns ofta en stor grupp adelsmän medan andra kom från det sociala skikt som kom att bilda en framväxande medelklass – lägre ämbetsmän, handelsmän, läkare, lärare och så vidare. Många var verksamma som författare, musiker och konstnärer, men de utövade vanligtvis den vittra aktiviteten vid sidan av sina anställningar.

Parallellt med framväxten av ett organiserat sällskapsliv började borgerligheten allt tydligare formera sig som klass. I tidens umgängesliv sammanflätades det offentliga och det privata, vare sig detta ägde rum i hemmen eller utanför dessa. En stor del av tiden gick åt till umgänge i form av middagar, baler, spelkvällar och musikarrangemang. Gästfriheten var obegränsad, påpekar Henrik Lilljebjörn i sin beskrivning av värmländskt herrgårdsliv.⁴ Vid slutet av måltiden bars bålarna fram fyllda med bischoff och rykande punsch – alltid varm punsch med citroner. På dryckesvisor och sällskapssånger fanns

2 Näktergal'n – var sångaren Karsten Stenborg vid Kungl. Teatern.

3 Denna process har diskuterats i en rad arbeten, bland andra Öhrberg (2010, s. 44 ff.). De flesta med utgångspunkt i Jürgen Habermas teorier kring "borgerlig offentlighet" (Habermas 1998).

4 Henrik Lilljebjörn växte upp på Odenstads herrgård i Gillberga socken i Värmland under förra hälften av 1800-talet. Hans far, godsägaren Knut Lilljebjörn, har blivit känd som memoarförfattare.

ett överflöd. Franzéns förträffliga "Goda gosse glaset töm" sjöngs ofta och slutstrofen "Tänk vad fröjd på gamla dar" sjöngs i korus av gubbarna med tårglänsande ögon (Lilljebjörn 1865, s. 20–23). Också andra har i dagböcker och levnadsminnen skildrat musikodlingen i hem och salonger, till exempel Carl Tersmeden (1912–1919), vars memoarer täcker perioden 1730–80-talen eller Årstafrun, Märta Helena Reenstierna (1985), som började sina dagböcker 1793. Också Bernhard von Beskow (1855), som var nära vän med Johan David Valerius, beskriver den miljö i vilken sällskapsvisan frodades. Det skedde en sammansmältning av samhällsklasserna och avståndet blev mindre mellan förmän och underlydande. De gamla klagade, skriver Beskow, på att chefer med sina underordnade deltog på utvårdshusens i middagsmåltider, kortspel och dans (Beskow 1928, s. 235 f.).

Man musicerade och sjöng visor som var skrivna för de särskilda tillfällena. Man sjöng visor till monarkens ära, man hyllade vänskapen, vinet och kärleken, ja till och med frihet och jämlikhet. Det var på modet att dikta visor och texterna fick vingar när de spreds i avskrifter av olika slag. Sällskapsvisan var dåtidens populärvisa i borgerliga kretsar, eller som det heter i en recension i *Stockholms Posten* den 2 oktober 1792: "Men en lycklig wisa hinner knapt at födas, förrn hon flyger omkring till alla Landsändar, och lefwer så länge glädje och kärlek och win finnas" (cit. i Westin 1940, s.125).

Några tecknade ner visorna i samlingar som kom att bli omfattande. Många av Bellmans texter skulle ha varit glömda om de inte hade blivit nedskrivna på detta sätt, liksom visor som skapats som underhållning för en bestämd vänkrets, förening eller sällskapsorden. Andra texter hörde hemma i salongerna eller på teaterscenen; det gäller inte minst de många arior och duetter som från början ingått i någon av dåtidens populära sångspel. Gränsen mellan dessa olika miljöer var flytande. Det var inte ovanligt att en visa först blev känd genom ett sångspel, därefter tryckt i någon av de periodiska skrifterna, inskriven i en visbok, upptagen som en visa i dryckeslaget under sin egen text eller med nya ord till melodin.

Enbart i Stockholm fanns under senare delen av 1700-talet ett flertal personer som ägde betydande vissamlingar. En riktig storsamlare var stadsmajoren, sedermera chefen för Stockholms borgargarde, Samuel Christian Wallen. Hans "Samling af Svenska Wisor", som nu ingår i Ericssbergsarkivet i Riksarkivet, tillkom under åren 1765–72 och omfattar över 3 000 visor. Innehållet är minst sagt blandat: här finns folkvisor, litterära visor, infall och improvisationer sida vid sida med Bellmans ungdomsdiktning – kort sagt, sådana visor som sjöngs i Wallens egen omgivning. Samlingar av mer enhetlig karaktär sammanställdes också. Kornetten Carl Mathias Völschow deltog flitigt i tidens ordensliv som medlem i Par Bricole, Arla Coldinuorden och Timmermansorden. Vi vet inte mycket om hans privatliv, men i hans bekantskapskrets möter man många av huvudstadens bekanta namn: Kexél, Envallsson, Sergel och Bellman. I sitt samlande koncentrerade han sig helt och hållet på vad han kallade supvisor, och hans samling fick också namnet "SupVisor af okiände Auctorer". Samlingen består av två band med 300 visor i det första och 150 visor i det andra bandet. Det finns ett samband mellan Wallens och Völschows samlingar, som tyder på att man helt enkelt skrev av varandras visor (Hillbom 1981, Mattsson 1988).

Texter i avskrift var en normal distributionsform när den poetiska marknaden fortfarande var beroende av enskildas handgripliga insatser. Den grundläggande spridningsformen var annars tidningstrycket. *Stockholms Posten* och *Åbo Tidningar* stärkte den litterära smaken med sin blandning av nyhetsblad och litterärt forum. Medarbetarskaran var ytterst brokig, men det var av stor betydelse att tidningarna många gånger var först med att publicera dikter av poeter som Anna Maria Lenngren och Frans Michael Franzén långt innan deras samlade verk fanns utgivna.

Ett av de mer betydande lyriska samlingsverken under senare delen av 1700-talet var *Sommarpromenaden* som kom ut under tioårsperioden 1792–1801 med årliga häften i oktavformat (8:o) om cirka 100 sidor. Det utarbetades treårsregister 1794 och 1797 och i de första

fyra häftena var pagineringen löpande. Antologin är tryckt på Kgl. Boktryckeriet i Uppsala med innehavaren J. F. Edman som trolig redaktör. Ur aktuella eller något äldre tidningsårgångar från olika platser i Sverige och Finland valde han ut och sammanställde blandat poetiskt material. Syftet, som står i fjärde häftet 1795, var att vara "till lättnad vid afskrifningar för dem som vilja samla och förvara desse, tid efter annan, utkomne ypperlige Vitterhetsstycken" (cit. i Björck 1984, s. 40). Den inhemska poesi som trycktes i *Sommarpromenaden* är genomgående anonym, de enda författarnamn som förekommer tillhör utländska diktare som översätts eller imiteras.

Utmärkande för den gustavianska sällskapskulturen är annars två stora serieverk där lyrik och musik möts. Bakom båda står tonsättaren, orgelmästaren och musikförläggaren Olof Åhlström. Han publicerade tre större vissamlingar, dels två av Bellman – *Fredmans epistlar* 1790 och *Fredmans sånger* 1791 – dels *Glada qväden* av Elers 1792. Men de största framgångarna nådde han med den periodiskt utgivna *Musikaliskt tidsfördrif* som kom ut i hela 45 år mellan 1789 och 1834. I denna musiktidning blandades verk av skiftande karaktär; klaverstycken, dansmusik, sånger, uvertyrer, operaarior, kantater. Den nykomponerade sången, alltså svenska tonsättares musik till dikter, var en praktiskt tagit ny genre, som visade sig slå an. Åhlström började 1793 en speciell serie med sådana verk, kallad *Skaldestycken satte i musik*. Den kom att bestå av 16 häften utgivna i ganska jämn följd fram till 1809, sedan kom nr XVII ut 1816 och det adertonde och sista häftet sju år senare. I varje volym finns några 20-tal dikter med full text och melodi. Majoriteten av visorna är musikaliskt sett enkla och lätta att utföra, vilket gjorde dem populära i alla bildade kretsar. I båda serieverken är med få undantag tonsättarnas namn utsatta, däremot inte författarnas, när det inte rör sig om översättning. Trots denna gåtfulla praxis är det möjligt att med säkerhet attribuera en lång rad bidrag. Åhlström hörde till den innersta kretsen av gustavianer. Han var Anna Maria Lenngrens sväger och hon är den i särklass flitigaste av hans textförfattare. Sällsкаpsvisan är särskilt

behandlad av Tobias Norlind (1926), som räknat till 52 bidrag av henne, mot 33 av Franzén och 25 av Valerius. Han anser också att den egentliga tiden för sällskapsvisan sammanfaller med utgivningen av *Skaldestycken satte i musik* och av dessa är det framför allt de tio första banden 1793–1802 som bildade den riktigt stora perioden. Vissångens början, som han benämner den, preciserar han till 1789 och publiceringen av den första samlingen av *Musikaliskt tidsfördrif* med sina nio vismelodier.

Åhlström beställde bidrag av alla talanger i sin omgivning och var själv oerhört flitig i sitt komponerande av vismelodier. Båda utgåvorna blev en anlitad melodikälla och till båda hänvisades när Sverige för första gången får en profan visbok 1817. Dryckesvisorna ur *Musikaliskt tidsfördrif*, *Skaldestycken satte i musik* och *Sommarpromenaden* spreds anonymt via skillingtryck och visböcker under början av det följande århundradet och är därför viktiga att beakta i den fortsatta beskrivningen.

E 1801

M

Twänne Sprittnys

W i s o r,

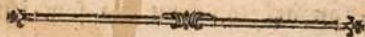
Om

Eref Adams
Lycksalighet i Eden

Om

Des plötsliga slut.

Sjungas under sina bekanta och wackra
Melodier.

Swarjemte följer:

Capten Krafz
Wisa.

Sjunges under egen Melodie.

Utlöping, tryckte hos P. Winge, 1802.

Skillingtryck

I SVERIGE BÖRJADE skillingtryck produceras redan vid 1500-talets slut och gavs ut i allt större skala fram till 1920-talet, då de avlöstes av de små häften med schlagertexter som publicerades av bland andra Svenska visförlaget och Nordiska musikförlaget. Den lilla trycksaken i oktavformat på åtta eller sexton sidor rymmer i genomsnitt tre vistexter. Oftast finns en titelsida där innehållet anges samt uppgifter om tryckort och tryckår, även om man bland 1700-talstrycken lika gärna hittar upplysningen "tryckt i år". Skillingtrycken var kommersiella produkter som tillkom i avsikt att sälja. Detta är ett faktum som är uppenbart inte minst genom att det för det mesta finns prisuppgifter på trycken. Benämningen skillingtryck som i Sverige använts sedan början av 1800-talet syftar också just på priset som kring sekelskiftet 1800 var en skilling. Till en början trycktes mest andliga visor och psalmer. Mot slutet av 1700-talet började världsliga visor av olika slag att överväga innan utgivningen upphörde. Skillingtryckens storhetstid, åtminstone i fråga om mängden tryck och upplagor löpte från 1870 till cirka 1920.

Den stora mängden visor i skillingtryck är anonyma, ibland muntligt traderade texter, men det hände lika gärna att dikter av kända författare trycktes. Skillingtrycken spelade en stor roll för spridningen av svensk dikt till en publik som växte i takt med att produktionen industrialiserades och folkmängden samt läskunnigheten ökade, det senare inte minst i och med folkskolans inrättande 1842. Under skillingtryckens sista decennier, som sträckte sig in i förra seklet, finner man knappast några texter av etablerade svenska författare i trycken. Annorlunda var det under skillingtryckens första århundrade,

när praktiskt taget alla poeter av någon betydenhet också fanns representerade.

Vilka intressenter som låg bakom utgivningen och hur produktionskedjan såg ut i praktiken har visforskaren Eva Danielson (2019) beskrivit. Skillingtryck, liksom den breda strömmen av folklitteratur, andaktsböcker och almanackor, fanns att köpa i snusbodar och på marknader, spreds av kringresande eller tillhandahölls av diversehandlare. Marknader hölls på bestämda orter och var periodiska. I städerna var köpmännen samlade till vissa gator med inriktning på särskilda varor, där de använde sig av skyltar och skyltskåp som indragare. Köparna visste vart de skulle gå för att köpa visor, medan säljarna fick förlita sig på det direkta tilltalet och sin övertalningsförmåga att sälja.

Det var skillingtryckens framsidor som fungerade som skillingtryckets "skyltfönster". Samtliga visor i varje tryck, med något undantag, presenterades på titelsidan för att göra köparna nyfikna och locka till köp. Titelsidorna tilltalade de breda lagren med sina rättframma och uppseendeväckande rubriker, nästan aldrig med författarnamnen utsatta. Därför var titelsidan också skriven med kraftfulla, värderande ord och uttryck, gärna enkla och korta slagord: "Twenne Nya och wackra Wisor". Den allra viktigaste visan placerades som regel för sig, först i trycket, gärna i större stil. Med ett lån från pressen skulle man kalla den för "dragarvisa", den visa som skulle få köparen att fastna. Det var den visan som skulle "sälja".

Att en visa tryckts många gånger i skillingtryck skulle kunna vara ett tecken på dess popularitet. Men om visornas förekomst i skillingtryck berättar vad folk verkligen sjöng har varit en omtvistad fråga bland forskare och samlare. Dessutom saknas för det mesta uppgifter om upplagornas storlek. Möjligen övervärderade Ewert Wrangel skillingtryckens betydelse när han på slutet av 1800-talet menade att de måste betraktas som vår förnämsta källa för kännedom om vad folket sjungit och sjunger (Wrangel 1894, s. 64). Men i skillingtrycken saknas den vildvuxna floran av enstrofingar, ramsartade visor och andra småvisor med tydlig funktion, alltså även skälvisor om man

undantar sådana skålar som diktats för de särskilda tillfällena och därför kunde uppmärksammas med ett skillingtryck. I skillingtrycken finns i stället de episka visorna som på grund av sin längd antingen sjungits av personer med särskilt gott minne eller också sjungits direkt från bladet, om texterna inte enbart lästes.

Dryckesvisor i skillingtryck

Dryckesvisor förekommer knappast i skillingtryck före år 1700, men de finns. När en backanalisk diktning växte fram under 1600-talet letade sig också några av texterna in i skillingtryck. I ett skillingtryck ”tryckt i thetta Åhr” finns en visa med titeln ”Ett Lustigt Dryckes-Bröders memorial” som börjar ”Lustige bröder nu luller tillsamman/lijka som heerdar när the köra wall”.⁵ Det är det enda kända trycket av visan från 1600-talet. På 1700-talet trycktes den ytterligare ett par gånger i skillingtryck. Samtliga utan ort och år utom ett tryck som är daterat 1769. Ungefär samtidigt skrev storsamlarna Wallen och Völschow in texten i sina respektive vissamlingar.⁶ Ännu en visa, som hyllar dryckenskap och som avslutas med en vänskapsskål, trycktes i ett skillingtryck med tryckår 1648, nämligen ”Om tigh blifwer meddelat här” med akrostikon Oluf S.⁷ Den finns inte belagd i andra sammanhang.

På 1700-talet blir bilden en annan, inte minst genom texterna av Bellman som lanserades i skillingtryck tämligen tidigt. Visor, som senare ingick i *Fredmans epistlar* och *Fredmans sånger*, spreds genom skillingtryck långt innan utgivningen. Det stora flertalet av de dryckesvisor som trycktes anonymt i skillingtryck under 1700-talets senare del och framåt har, som nämnts, litterärt ursprung. Men vid

5 KB F 1700 2007 C:29. Se även Jonsson (1958 sv 71). Bengt R. Jonsson har i en kåserande artikel tillskrivit texten Lasse Lucidor på grund av akrostikon L J L (Lars Johansson Lucidor) och likheten med andra visor av honom (Jonsson 1999, s. 59).

6 RA Wallen 9 nr 1950, KB VS 86:1, nr 241.

7 I KB:s nominalkatalog under Arvidi (1648). Se även Jonsson (1958 sv 87).

sidan om denna dryckesvisediktning fanns det en anonym visa med ett tonfall som kunde föra den vidare i muntlig tradition, såvida den inte var hämtad ur traditionen före tryckning. Ett sådant exempel är "Mig tyckes det blir kväller" som trycktes i åtta olika skillingtryck före år 1800, de äldsta troligen 1724, en annan tidsfästning är "tryckt igår wid aftonskymningen, för 2 styfwer stycket".⁸ Visan har sedan vid flera tillfällen tryckts i samma skillingtryck som Bellmans "Gubben Noak" eller "Ahaswerus var så mäktig" och har ibland också tillskrivits honom. Texten skrevs in i samtida avskriftssamlingar,⁹ men har framför allt upptecknats ur muntlig 1800-talstradition bland annat av Carl Säwe med textbörjan "Jag vill väl hos dig gästa" (Säwe 1949–55, s. 290 f.). Däremot föll visan aldrig någon visboksutgivare i smaken.

Omkring år 1800 ökar andelen dryckesvisor i skillingtryck markant när flera nya stora skillingtrycksproducenter kommer in på marknaden. De ville få sina tryck sålda och fick hela tiden göra olika överväganden om innehåll, säljande titlar och visornas placering i trycken. Uppenbarligen kom nu en tid när dryckesvisorna bedömdes som relativt gångbara. Redan av det begränsade antal om cirka 600 tryck med dryckesvisor som jag gått igenom, kan jag se när ett innehåll varit mer eller mindre efterfrågat.

Under tioårsperioden 1800–1810 är uppgången tydlig för att under den kommande tioårsperioden minska något. Från 1820 ökar antalet tryck igen och fram till cirka 1840 finns inte mindre än 314 skillingtryck bevarade med dryckesvisor i både omtryck och nytryck, en påfallande ökning med andra ord. Det tilltagande intresset för den här typen av visor går också att utläsa i utgivningen av visböcker som växer under samma period. De har ett innehåll av dryckesvisor som delvis speglas i skillingtrycken.

De dryckesvisor som man finner i 1800-talets skillingtryck är i många fall möjliga att attribuera till kända författare som var verksamma under

8 KB N 55.

9 RA Wallen 3, nr 609, KB Vs 86:I, nr 67.

slutet av 1700- och början av 1800-talet. Visorna trycktes anonymt, oftast i två till fem skillingtryck, men också här finns undantag. Ett tjugotal dryckesvisor har tryckts mer än tio gånger och vissa fler än 20 gånger. Antalet omtryck ökar mot slutet av århundradet i takt med att produktionen av skillingtryck växer. Det faktum att det också finns fler tryck bevarade från den tiden breddar också underlaget. Man kan ändå utgå från att de skillingtryck som idag finns bevarade inte ger en fullständig bild av den faktiska utgivningen.

Det är den litterära dryckesvisan som dominerar i skillingtrycken, både den dryckesvisa som låter sig attribueras till en känd upphovsman och den anonyma, vars upphovsman vi idag inte känner till namnet men som sannolikt fanns att söka i den krets som senare kom att kallas sällskapsvisans skalder. Det är bara i undantagsfall de här visorna fått fäste i den muntliga traditionen.

Författarnamn som återkommer är bland andra Johan David Valerius och Gustaf von Paykull med sex respektive fem visor.¹⁰ Den författare vars dryckesvisor oftast trycktes i skillingtryck är Anna Maria Lenngren. Hennes visor föll skillingtrycksproducenterna i smaken. Den av hennes visor som oftast trycktes i skillingtryck är "Du som i höghet tror" som trycktes 20 gånger, "Ungdom du vars hjärta hyser" som trycktes 13 gånger och "I stillhet gömd" som trycktes 12

10 Johan David Valerius ("Bacchus först var mänska", "Fäfängt tänkar'n egenkär", "Man sätter ej nöjet", "Vad bryr jag mig", "Vad vattnet gör ont", "Var en sin sak"), Gustaf von Paykull ("Ibland en munter ungdomstropp", "Jag redan ålderdomen känner", "När jag den djupa bägarn tömmer", "När jag dricker snillets gud", "På späda myrtenkvistars blad"). Samtliga författare som gått att identifiera finns förtecknade i slutet av den här undersökningen under rubriken Sällskapsvisans skalder. De flesta trycktes anonymt i skillingtryck, men det finns också enstaka dryckesvisor av kända författare som bara spreds via de tryckta visböckerna och aldrig som skillingtrycksvisor. Det gäller visor av August Blanche ("En bål måste rinna", "Slå alla sorger bort"), Wilhelm von Braun ("Järnet faller", "Vår värld är ju endast en kurra"), Franz Hedberg ("Bålen glädjer varje man", "Hurra för bålen"), Johan Henric Kellgren ("Alle man kring bålen"), Johan Stenhammar ("Ej hade Carl Magnus i tiden"), Jonas Magnus Stjernstolpe ("En filosof man aldrig fann") och Johan Olof Wallin ("Du broder, tag ditt glas").

gångar. Totalt 19 av hennes dikter återfinns i skillingtryck under 1800-talet, där de av omtrycken att döma ofta har varit populärare än i visböckerna.¹¹

Närmast efter Anna Maria Lenngren i popularitet kommer Frans Michael Franzén. Hans "Goda gosse glaset töm" och "Sörj ej den gryende dagen förut" trycktes 14 respektive 13 gånger i skillingtryck, men även hans andra dryckesvisor kom tillbaka i skillingtryck under 1800-talet.

Under senare hälften av 1800-talet är det särskilt ett par dryckesvisor som fick stort genomslag. Det gäller de tre visorna av poeten Johan Anders Wadman som fick spridning ett tiotal år efter hans död 1837. Allra populärast blev "Jag vill ha rus" som trycktes tio gånger i skillingtryck från 1861 och framåt. Ett par anonyma dryckesvisor tilltalade också producenterna. "I hast jag svarvat ihop en visa" trycktes första gången i ett skillingtryck 1847 och kom att följas av ytterligare nio upplagor fram till 1916. Samma gällde visan "En afton jag låg i en rännsten" som trycktes första gången 1880 följd av elva upplagor fram till så sent som 1931. Den har skrivits in i åtskilliga vaxduksböcker och blev så småningom också populär i studentsångböckerna.

Knappast någon av alla de dryckesvisor som tryckts i skillingtryck har fått så snabb spridning som "Dagar komma och dagar gå". Från 1862 och några år framåt trycktes den om och om igen i skillingtryck, sista gången 1886. Trots varningen för eftertryck på titelsidan, trycktes den tolv gånger på olika officiner under åren 1862–1863, bland annat beställde skillingtrycksförsäljaren och gatumusikanten Rudolf Roos visan vid två tillfällen. Första gången 1862 hos A. P. Landin i Gävle och andra gången året därpå hos J. F. Säfberg i Köping. Kanske var det Roos som introducerade visan i skillingtryck, men å andra sidan trycktes den samma år även på tre andra officiner. Vem som kom

11 Av Anna Maria Lenngrens dryckesvisor som finns i förteckningen över sällskapsvisans skaldar är det bara tre som inte trycktes i skillingtryck ("Sälla förflutna dagar", "Tag hit min lyra" och "Till nöjet alla hjärtan fika").

först får vi antagligen aldrig veta. Visan blev populär därför att texten anspelade på en för många omstörtande reform. 1860 hade nämligen husbehovsbränningen blivit fullständigt förbjuden. Nu fanns inte längre brännvin att köpa i varje bondstuga och antalet krogar på landsbygden sjönk drastiskt. I mer eller mindre fullständig form har visan skrivits in i vaxduksböcker både i Sverige och svenska Finland. Den har sjungits på många håll men traditionen har varit allra starkast på västkusten. Det är påfallande ofta som enskilda strofer ur den här långa visan levt kvar. Man har lika gärna sjungit raderna "I hela socknen finns ingen krog" som den strof som börjar "Brännvinsflaskan ska på bordet stå". De här stroferna har ofta sjungits av spelmän eller upptecknats i samband med att deras låtar blivit noterade. Visans författare är ännu inte identifierad men KB har fört några av texterna under Gustaf Carl af Klerckers namn. Han var boktryckare och lät också trycka visan en gång på sitt eget tryckeri i Härnösand, dock utan att uppge sig själv som författare.¹² Sannolikt var visan mycket populär och allmänt sjungen redan på 1860-talet då den skrevs. Någon melodianvisning behövdes aldrig heller när texten trycktes i skillingtryck (Mattsson 2002a, nr 104).

Ändå är det ingen som slår "Ur gnistrande vinet din skål vill jag dricka", en dryckesvisa som har rekord i antal skillingtryck. Texten är tillskriven Gustaf de Vylder, en uppgift som inte gått att bekräfta. Med början 1858 trycktes den 28 gånger under en tioårsperiod fram till 1868. Totalt trycktes visan 50 gånger i skillingtryck. Kanske beror den enorma populariteten mindre på att ynglingens svärmeri som börjar med en skål för kärestan utan mer på texten som lika gärna skulle kunna kallas kärleksvisa. Som sådan har den skrivits in i många vaxduksböcker och försetts med titlar som "Skål min flicka" och "Ynglingens svärmeri".

¹² KB E 1864 f.

Dryckesvisornas placering i skillingtryck

Skillingtryckens första sida har haft en likartad utformning under nästan hela produktionsperioden. Visornas titel eller första rad presenterades med mellanrubriker som "Den Första", "Den Andra" och så vidare. Vad kallas då dryckesvisorna i trycken? För det mesta inget annat än "Wisor". Mer än hälften av de cirka 600 skillingtryck med dryckesvisor som jag gått igenom har bara den allmänt hållna rubriken, givetvis med återkommande tillägg som "helt nya och mycket vackra", "lustiga och nöjsamma" eller "splitternya". Lika allmänt hållna och ibland återkommande är rubriker som "sånger" och "sångstycken". För den som letar viskategorier är titelsidorna följaktligen helt otillräckliga som underlag, eftersom skillingtrycksproducenterna och köparna inte behövde någon klassificering av visorna. Många skillingtryck kan också sakna den särskilda titelsidan för att i stället låta trycket börja med den första visan. Detta var troligen ett sätt för producenterna att ytterligare pressa produktionskostnaderna. I mitt material saknas den särskilda titelsidan på ett 60-tal tryck.

Även om termen "dryckesvisa" var känd redan på 1750-talet dröjde det innan den används i trycken. Det är bara två tryckerier, nämligen Axmars tryckeri i Falun och Sundqvists tryckeri i Gävle som använder beteckningen "dryckesvisa" före år 1820,¹³ först senare tas termen upp av andra tryckerier. Vanlig blir den först efter 1840. En visa som "Dagar komma och dagar går" benämns på 1860-talet oftast "dryckesvisa", när den inte kallas "brännvinsvisa". Beteckningen "dryckessång" finns i ett enstaka tryck framställt i Härnösand 1804,¹⁴ men mer allmänt tycks den inte förekomma i skillingtryck före år 1827, då den används av Emanuel Bruzelius tryckeri Uppsala,¹⁵ följt av Elmén & Granbergs tryckeri i Stockholm.¹⁶ Av skillingtryck med dryckesvisor, som har

¹³ KB E 1801 o, E 1804 h, E 1814 d, j, n.

¹⁴ KB E 1804 g.

¹⁵ KB E 1827 e³.

¹⁶ KB E 1828 h.

termen i huvudtiteln omväxlande med ordet "dryckessång", kan man se att många tryckare bemödade sig om att variera innehållet eller, när det rör sig om omtryck, åtminstone presentera dryckesvisorna i annan ordning.

Tiden runt 1800 har av Norlind (1926) med flera omtalats som sällskapsvisans tidevarv, men termen "sällskapsvisa" är ovanlig i trycken. Första gången den dyker upp är 1807 då den är kopplad till en typisk sällskapsvisa, nämligen "Snart är din sällhetstid förfluten" av Carl Lindegren. Det sker i fyra olika tryck från Axmars tryckeri med titeln "Fyra stycken nya och vackra sällskapsvisor".¹⁷ Lika ovanlig är beteckningen "bordsvisa" som jag bara hittat i två tryck från Em. Bruzelius i Uppsala.¹⁸

Jag har funnit 49 skillingtryck som endast innehåller dryckesvisor, men då är också sådana tryck inräknade som bara har en enda visa. Redan cirka 1800 fanns det tryck med bara en dryckesvisa. Boktryckaren A. J. Sylvenius i Stockholm svarade för flera sådana tryck med anonymt återgivna visor av Anna Maria Lenngren och andra samtida poeter,¹⁹ även hos Sundqwist i Gävle finns motsvarande.²⁰ Skillingtryck utan den karakteristiska framsidan producerades på 1820-talet av Em. Bruzelius och Elmén & Granbergs tryckeri. Hos den senare fick utgivningen sin prägel av Bellman i samband med tryckningen av en serie med Bellmanvisor 1825 med träsnittsillustrationer som svarade ganska väl mot den kult kring sällskaplighet som vid den tiden växt sig stark kring skalden.

Ett par tryckerier utmärker sig som producenter som mer än andra satsade på dryckesvisor i skillingtryck. Till de tidigaste hör Pehr Ol. Axmar i Falun, som tryckte 48 olika dryckesvisor (omtryck inte räknade) i skillingtryck. Han satsade också på tryck som enbart innehöll dryckesvisor. 1795 tryckte han fyra Backi-sånger i ett skilling-

17 KB E 1807 j.

18 KB E 1827 b³, m³.

19 KB G 98–100, G 107, F Rooth b.

20 KB F Lindegren b.

tryck²¹ och återkom 1804 och 1814 med ytterligare två skillingtryck med fyra respektive fem dryckesvisor.²² Boktryckaren Pehr (Petter) Winge i Nyköping var en annan samtida flitig producent som också tryckte skillingtryck med enbart dryckesvisor. Åren 1800–1801 kom tre sådana tryck från hans officin.²³ Frånsett enstaka tryck från Härnösand, Kalmar, Norrköping,²⁴ Marquardska tryckeriet och J. Hörberg i Stockholm,²⁵ så domineras annars utgivningen helt och hållet av tre andra tryckerier. Det är Ecksteinska tryckeriet och Elmén & Granberg, båda i Stockholm, samt Em. Bruzelius i Uppsala, som under tioårsperioden 1821 till 1831 gav ut 19 skillingtryck med enbart dryckesvisor. Av dessa saknade 13 den särskilda titelsidan.

Jag har valt att se närmare på de dryckesvisor som förekommer endast en gång i skillingtryck från cirka 1790 och fram till cirka år 1900.²⁶ Detta för att få mer kunskap om hur producenterna såg på genren och om någon av visorna sågs som möjligt fyllnadsgods. Också tidigare publicering kan vara av intresse. Fler än hälften av visorna, 33 stycken, hade publicerats i en visbok innan de trycktes i skillingtryck. Tre av texterna kom i visbokstryck först långt senare²⁷ medan 12 av texterna inte trycktes i vare sig fler skillingtryck eller i någon en visbok. Nio av visorna trycktes i skillingtryck åren omkring 1800, medan fler än hälften trycktes denna enda gång från 1820 och framåt. Av de sammanlagt 48 dryckesvisorna²⁸ i mitt material, som trycktes bara en gång i skillingtryck är mer än hälften skrivna av

21 KB E 1795 e.

22 KB E 1804 h och E 1814 n.

23 KB E 1800 m, n, E 1801 r.

24 Härnösand: KB E 1803 d, Kalmar: KB E 1809 e, Norrköping: KB E 1819 e², E 1825 m²

25 KB E 1824 p, E 1825 h.

26 Visor i mitt material som tryckts bara en gång i skillingtryck är markerade med * i det avslutande förstaradsregistret.

27 "Jag redan ålderdomen känner" av Gustaf von Paykull, "Mer lycklig än Kresus" av Jacob Tengström och "Vad bryr jag mig om politiken" av Johan David Valerius.

28 Det är en slump att det i mitt material finns 49 skillingtryck med enbart dryckesvisor och att det är 48 visor som bara har tryckts en gång, och då inte nödvändigtvis i tryck med enbart dryckesvisor.

författare som låtit sig identifieras. Flera av texterna hade också funnits i tryckta visböcker innan de kom i skillingtryck denna enda gång.²⁹

Sällskapsvisan var från 1790-talet en del av umgängeslivet inom borgerliga kretsar och förblev så en bra bit in på 1800-talet. Publiken behövde sånger som genom sina texter passade till en rad typiska livssituationer inom det borgerliga livet och dit hörde en handfull dryckesvisor (Tegen 1982, s. 83). Inom den borgerliga gruppen fanns till en början gott om tänkbara skillingtrycksköpare, men där fanns också sådana som snabbt kunde tappa intresset för de enkla vistrycken så snart som andra alternativ fanns. Dryckesvisornas placering i skillingtrycken skulle kanske kunna ge oss kunskaper om hur producenterna egentligen såg på genren. Är visorna placerade som första visa i trycket, som "dragarvisa" för att skillingtrycket skulle sälja bra, eller är de placerade på andra platser i de olika trycken för att deras uppgift inte i första hand var att sälja trycken, utan att hålla ett intresse vid liv hos en publik som hade börjat svika?

En genomgång av de 48 dryckesvisor som tryckts bara en gång i skillingtryck visar följande.

14 av visorna har placerats först i trycken, men av dessa är fyra tydligt fästa till sin samtid. En är diktad till riksdagens öppnande i Norrköping ("Skål för den som vill"), en annan är skriven med anledning av Norges konstitution 1814 ("Skål älskade norrman"). Johan Elers hyllade kung Adolf Fredrik ("Dens skål som menar Kungen väl") medan den fjärde visan ägnades ett namngivet ordenssällskap ("Tills jag hunnit bli en ordensbror"). "Dansa vem som dansa vill" är

29 Det gäller visor av Anna Maria Lenngren ("Bröder se bålen", "Min hustrus skål"), Frans Michael Franzén ("Drick de förflyga"), Johan Olof Wallin ("Ingen lager må kransa"), Carl Gustaf Leopold ("Sällhetsskapande förmåga"), Olof Malmerfelt ("Bort gräl"), Frans Hedberg ("Det är så många som förebrår mig"), Carl Envalls-son ("Hej det vinet"), Johan Stenhammar ("Tills jag hunnit bli en ordensbror"), Anders Bergstedt ("Uselt det liv"), Per Anders Granberg ("Vid första kallelsen att dricka"), August Blanche ("Bröder när gyllene"), en översättning av dansken Niels Thoroup Brunn efter en fransk förlaga ("Om ett gott råd") och Kellgrens tolkning av Knud Lyne Rahbek ("Det var en gång en man").

första visa i ett skillingtryck med inte mindre än tio visor. Visan, som enligt uppgift på titelsidan, är hämtad ur ett lustspel kan sannolikt ha uppfattats som mer aktuell än de övriga visorna i trycket som hör hemma i kategorierna krigs- och jägarsånger.

Åtta av visorna som placerats först ingår i skillingtryck med flera dryckesvisor.³⁰ Återstår en visa som placerats som första visa i ett skillingtryck med den tänkbara uppgiften att vara "dragarvisa". Den börjar "Drick! Furier än sorger och blod" med titeln "Sällskapssång" följd av en bordssång som lovprisar maten. Visan hade tryckts 1820 i *Sånger för sällskapsnöjet* (5:1820),³¹ vilket var enda tillfället som den trycktes i en visbok.

Fem av dryckesvisorna som placerats först har aktualitetsanknytning, vilket kan motivera placeringen. De trycktes aldrig heller i någon visbok. De övriga åtta har tryckts tillsammans med andra dryckesvisor, medan en ingår i ett tryck med visor som skulle kunna klassificeras som sånger runt bordet. Det är alltså svårt att hävda att någon av visorna skulle ha haft en dragande uppgift bara för att visan i sig var en dryckesvisa. I stället är det sammanhanget som har varit vägledande när visan har placerats först.

Om vi vänder på uppgiften och granskar de dryckesvisor som tryckts bara en gång och placerats sist i skillingtrycken visar min genomgång följande. Listan omfattar 13 olika visor, av dessa har 7 tryckts tillsammans med andra dryckesvisor, där lika gärna en annan dryckesvisa hade kunnat placeras sist. En visa, som får avsluta ett skillingtryck med bevaringsvisor, börjar "April är slut" kallas dryckesvisa på första Maj 1868 med författaruppgiften K. G. Lindgren. De övriga har tryckts tillsammans med visor av alla möjliga slag. De saknar aktualitetsanknytning och har ingen annan uppgift än att vara dryckesvisor. Ändå har de placerats sist i tryck som har alltifrån

30 De åtta visorna är "Fordom var världen", "Fylloml glasen", "I vänner som länge er övat", "Magister Mal", "Medan den rykande", "När fordomdags Göthen", "Om sällheten finns" samt "Sova länge sent i säng".

31 Uppgiften inom parentes hänvisar till det bibliografiska visboksregistret.

två till sju visor. En slutsats måste bli att producenterna sett de här visorna som mindre säljande än de som placerats före i trycken. Två hade varit publicerade i tryckta visböcker innan de trycktes som sista visa i två skillingtryck med tre respektive fyra visor, men ingen av de totalt 13 dryckesvisor som placerats sist tillsammans med andra visor, trycktes fler gånger i skillingtryck eller fick fäste i muntlig tradition. Möjligen ska man väga in att en visa som placerades sist skulle kunna fungera säljande för den som vände på trycket, förutsatt att hela texten rymdes på baksidan.

Resultatet när man ser till dryckesvisor placerade mellan första och sista visa i trycken blir likartat. Av 20 visor ingår 16 i skillingtryck tillsammans med andra dryckesvisor. Bara 3 av dryckesvisorna har tryckts tillsammans med visor ur andra viskategorier.

En jämförelse med placeringen av två andra dryckesvisor i skillingtryck, som av antalet tryck att döma skulle kunna uppfattas som storsäljande, förändrar egentligen inte bilden. "Bröder vike sorgen" som trycktes åtta gånger i olika skillingtryck placerades sist eller näst sist i alla tryck utom i ett fall, då visan var först i ett tryck med sex visor som också innehöll andra dryckesvisor.³² Visan finns bara en enda gång i en visbok tryckt 1823. Samma visa, men med textbörjan "Vin fördriver galla" som är visans andra strof, finns även den i skillingtryck. I den skepnaden trycktes visan i olika visböcker med början 1817 och sedan inte mindre än tio gånger i olika visböcker fram till 1850. Den populära "Dagar komma och dagar går" lanserades som enda visa i tre skillingtryck 1862 som alla var tryckta på officiner i norr, nämligen i Härnösand, Umeå och Östersund. Efter det trycktes visan ytterligare 15 gånger, men fick ändå inte första placering i trycken mer än vid tre tillfällen.³³ I alla övriga tryck placerades visan "i mitten", det vill säga varken först eller sist.

Runt sekelskiftet 1800 var sällskapsvisan på modet. Genom att trycka

³² KB E 1839 g³.

³³ KB E 1862 j², E 1863 p, E 1864 f.

dryckesvisor i skillingtryck vände sig producenter och återförsäljare direkt till det sociala skikt som roade sig med sällskapssång. Det var i synnerhet ett par skillingtrycksproducenter som såg en möjlighet att locka köpare genom att trycka sådana visor och göra de nyaste texterna tillgängliga. Skillingtryckens uppgift blev att väcka intresse och fungera introducerande av en genre som för ögonblicket var mycket populär inte minst inom det organiserade sällskapslivet. Tobias Norlind avgränsar den stora tiden för sällskapsvisan till en dryg tioårsperiod 1793–1802 (Norlind 1926, s. 46). Det speglas också i utgivningen av skillingtryck.

Den nedgång i intresset för sällskapssvisor som sedan kom, märks också i antalet tryck som minskar, men från cirka 1820 sker en tydlig omsvängning. Återigen ökar antalet tryck med dryckesvisor markant. Det fanns trots allt en marknad för dessa visor även om sällskapssången hade avklingat och många av de gamla skillingtrycksköparna inte längre brydde sig om texterna på samma sätt som tidigare. I stället hade köpunderlaget breddats genom att borgerligheten tydligare formerat sig. Fler köpare hade tillkommit även om dryckesvisorna inte var på modet på samma sätt som något decennium tidigare.

Samtidigt som marknaden för skillingtrycken breddades ville producenterna också behålla sina gamla kunder. Tack vare att varje skillingtryck oftast innehöll flera visor fanns en lösning på problemet. Dryckesvisornas uppgift i skillingtrycken blev att fungera uppehållande. Köpare, som egentligen inte längre var roade av skillingtrycken som sådana, kunde ändå finna en kategori visor som de fortsatt var intresserade av. Producenterna å andra sidan använde inte längre dryckesvisorna för att sälja trycken. De behövde inte fungera som "dragarvisor". Var det ingen som frågade efter den speciella dryckesvisan så kunde det kvitta. Det fanns ändå minst en visa till i varje tryck som kunde attrahera andra kundkretsar. Producenterna valde inte dryckesvisorna för att värva nya kunder. De valde dryckesvisorna för att de var angelägna om att bibehålla en kundkrets som var på väg att gå förlorad i takt med att nya vanor och nya moden gjorde sitt intåg i borgerliga kretsar.

Antagandet bekräftas av den negativa attityd och de magra svar som Nordiska museets frågelista om dryckessånger gav.³⁴ Många meddelare påpekade nämligen att dryckesvisorna hörde till en nyare tid och att de tillkommit sedan allmogen tillägnat sig en del av stadsbefolkningens seder.³⁵ I primäruppteckningarna finns dryckesvisorna i skillingtryck mer sällan nedtecknade efter muntlig tradition. När de finns rör det sig oftare om avskrifter i handskrivna visböcker eller motsvarande. Det finns därför anledning att titta närmare på utbudet av visböcker.

34 NM Sp 109.

35 NM EU 19941.

VID BALEN!

Visböcker

FÖRSTA GÅNGEN SVERIGE fick en profan sångbok var 1817. Innan dess hade böcker för gemensam eller enskild sång publicerats men innehållet var sakralt. 1695 kom den första stadfästa *Swenska psalmboken* som snart blev tidevarvets verkliga folkbok. När den avlöstes av den Wallinska psalmboken år 1819 hade den utkommit i 250 upplagor och 1 500 000 exemplar (Möller 2001, s. 307).

Sin svenska historia kan de tryckta sång- och visböckerna med profant innehåll räkna från första hälften av 1800-talet. Förebilden till de svenska visböckerna fanns i Danmark där man börjat trycka sådana redan på 1700-talet under den tid när det danska sällskapslivet blomstrade som mest. Av mängden utgivna danska sångböcker under perioden 1780–1800 kan man dra slutsatsen att vissången var både utbredd och populär. Sällskapssången var dåtidens folksång i danska borgerliga kretsar, menar Karl Clausen (1958, s. 56). Som exempel kan nämnas *Nye selskabssange tilegnede klubben oprettet i november 1775*. Visböckernas speciella fördelar framhålls i *Visebog indeholdende udvalgte danske selskabssange* som kom 1814. Utgivaren Andreas Seidelins skriver i förordet ”at Sangene ere ordnede efter Materien, som de handler om” och presenterar visorna enligt en uppställning som sedan kom att bli rådande också i svensk visboksutgivning.

Också i Sverige grundades en rad olika klubbar, sällskap, ordnar och akademier. Parallellt med dessa utvecklades det borgerliga samhället, ett befolkningsskikt som i början av 1800-talet låg mellan aristokratin och det stora skiktet av tjänstefolk, drängar, sjömän och torpare. Kulturen i denna ”medelklass” var inte alltigenom exklusiv och svårtillgänglig. Musicerandet inom hemmets väggar spelade en

mycket stor roll. Det var i hemmen man övade sig i spel och sång, det var där bekantskapskretsen samlades för att höra de musikaliska talangerna spela och sjunga. Pianot var det viktiga universalinstrumentet. Musikforskaren Martin Tegen, som framhållit detta (1982, s. 9), påpekar också att de flesta älskade lätt tillgängliga konstverk, man tyckte om enkla, slagkraftiga teaterpjäser, man förtjustes över populära musikstycken: folkvisor och operaarior, små karaktärsstycken, polskor och nocturner i brokig omväxling – musik som inte hörde till någon bestämd genre eller formtyp, men som i borgerlig omformning fick en bestämd polityr. I de kretsar som ville följa med sin tid sjöngs det och musicerades som aldrig förr. Detta kan vara en anledning till att en utgivning av visböcker började på allvar.

Visböcker – en nyhet i bokutgivningen

Den första ansatsen till en svensk visbok med blandat innehåll finns i *Handbok för resande i Sverige och Norrige* tryckt 1815. Det avslutande avsnittet "Några visor och småsaker till tidsfördrif på Resor" (s. 159–200) är ett mellanting mellan litterär antologi och de visböcker som sedan blev vanliga. För utgivningen svarade boktryckaren Georg Löwegren i Göteborg. Han hade 1807 fått tillstånd att driva bokhandel och också verka som förläggare (Lext 1950, s. 173 f.). I företalet står att läsa att man "heldre valt äldre sånger med kända melodier framför nyare med kanhända alldeles nya [melodier]". I urvalet finns många dryckesvisor, ibland med författarnamnet utsatt, inte minst av de poeter som varit verksamma i kretsen kring Olof Åhlström. Samlingen är präglad av en smak som var äldre än den romantiska som just då hade börjat komma på modet.

Två år senare kom den visbok som kan räknas som den första svenska i sitt slag, nämligen *Wisbok, innehållande walda swenska sånger jemte några norska och danska* (1:1817).³⁶ Den var tryckt 1817 i Stockholm

36 Uppgiften inom parentes hänvisar till registret över visböcker 1817–1860.

hos Samuel Rumstedt. Visboken på 182 sidor var avsedd för praktiskt bruk och vände sig till "den sjungande allmänheten", alltså inte till de som var intresserade av de nya litterära strömningarna som följde med romantiken utan snarare av visor som hade ett tjugotal år på nacken. Ambitionen var, enligt företalet, att användarna skulle få tillgång till korrekta texter och inte längre behöva vara hänvisade till "ett ofta otroget minne, eller lika otrogna afskrifter". Meningen var att boken skulle användas både enskilt och i olika sällskapskretsar, gärna också att sjunga ur. Företalet slutar med diverse musikhänvisningar; det uppges att melodier finns hos Åhlström i *Musikaliskt tidsfördrif* eller i *Skaldestycken satte i musik*. Det hänvisas också till ett par andra melodikällor.

De olika huvudavdelningarna är värda att notera eftersom uppställningen kom att bli allena rådande i de flesta visböcker som trycktes under de följande decennierna. Först kommer "Patriotiska och krigssånger", sedan följer "Sånger af blandadt (allwarsamt) innehåll", vidare "Afskedssånger" och "Brölloppssånger" presenterade under en gemensam rubrik kallad "Erotiska sånger", men där visorna är helt oskyldiga och inte erotiska i den mening som vi numera brukar lägga i ordet. Som en avslutande del följer "Waggvisor", som placerats under rubriken "Barndomssånger" och till sist "Sångstycken från Theatern". Det andra häftet trycktes samma år, men på en annan officin, Elmén & Granberg. De 124 sidorna hade egen paginering, men gemensamt register med första häftet. Tillsammans innehåller de båda delarna drygt 280 visor, varav de drygt 70 dryckesvisorna placerats i början av andra delen under rubriken "Dryckessånger". Genomgående saknas uppgifter om eventuella upphovsmän, men kända författare som Anna Maria Lenngren och Frans Michael Franzén är representerade med ett stort antal visor. Vill man urskilja de vägar som den litterära visan letade sig ut till en större krets av mottagare är visboken från 1817 ett viktigt led.

En ny upplaga publicerades 1820 av förläggaren Fr. B. Nestius som förkortade titeln till *Visbok* (2:1820) samtidigt som han valde

prydligare tryck och bättre papper. Den inbördes ordningen mellan visorna är densamma endast med den skillnaden att några visor blivit strukna och två kommit till. Anvisningen i förordet var en tydlig markering att sammanställningen skulle användas som stöd i den praktiska sångutövningen: "De få uteslutningar man tillåtit sig, torde af mängden sångare, om ej läsare gillas". I förordet utlovas en tredje del "i början af nästa år", men den blev aldrig utgiven. De hittills nämnda visböckerna hade samma format som de gängse skillingtrycken, som alltså var oktavformat.

Visböckerna började bli en egen genre i bokutgivningen med 1820 som ett genombrottsår. Då trycktes inte mindre än tre originalprodukter på tre olika officiner i Göteborg och Stockholm. Bokförläggaren Georg Löwegren i Göteborg, som fem år tidigare gett ut visor särskilt lämpade för resor, publicerade *Swenska sällskapssånger N:o 1-71* (3:1820). Visboken innehöll 71 visor och i sitt självsäkra företal skrev han att "utgifvaren härmed åt Allmänheten lemnar början till en Samling af sina Landsmäns rikhaltiga, men spridda lyriska förråder, med föresats att göra den fullständigare än någon hittills utkommen". Tävlingen förläggarna emellan hade alltså tagit sin början, även om det aviserade andra häftet aldrig såg dagens ljus. Urvalet är blandat och de 17 dryckesvisorna, som placerats mot bokens slut, rubriceras omväxlande som "sällskapssång", "dricksvisa", "dricksång" eller "bordsvisa". Förordet säger en del om den roll som visböckerna kom att spela som uppsamlare av sådant som var kommersiellt gångbart. När någon visa eller någon genre får mindre utrymme i den samlade sångboksutgivningen kan det vara ett tecken på att intresset för en visa eller viss genre är på väg att minska.

Nu kommer också de första utgåvorna i det format som sedan skulle bli så typiskt för visboksutgivningen. 1820 trycktes *Samling af nyare valda sångstycken med musique* (4:1820) hos E. A. Ortman i Stockholm. Den innehöll 127 svenska och 11 franska visor med musik till sex av texterna i en särskild musikbilaga. De 20 dryckesvisorna var placerade i bokens slut. Även andra visböckerna som trycktes

samma år uppmanade genom sina titlar till gemensam sång. *Sånger för sällskaps-nöjet* (5:1820) trycktes hos A. M Strinnholm i Stockholm. De 114 sidorna innehöll 50 visor, varav 16 dryckesvisor. De båda böckernas format är sedecimo eller sedes (16:o), alltså hälften så stort som skillingtrycken. Plötsligt har visboken blivit en liten bok på många sidor, som blev ett kännetecken för 1800-talets visböcker. Valet av det lilla formatet hade praktiska orsaker. Boken tog liten plats i fickan och var lätt att hålla i handen. Den kom också att få många efterföljare.

Fr. B. Nestius höll dock fast vid det gamla formatet oktav i *Ny visbok* 1823 (6:1823), innan bytet av storlek blev ett faktum i all visboksutgivning. Innehållet i de 110 visorna är blandat och har delvis ordnats efter kategori, men sammansättningen är delvis ny. Drygt tio visor kan genrestämmas som dryckesvisor. Fortfarande 1829 trycktes ännu en visbok i det gamla formatet oktav. Det var *Wis-Bok, innehållande walda sångstycken* (7:1829) tryckt hos Carl Richard Roselli i Falun. Den innehåller 107 visor, varav mer än hälften är dryckesvisor. Häftet avslutas med ett alfabetiskt textbörjanregister. Inga uppgifter finns om författare.

Det var Kongl. Ordens-Boktryckeriet som var först med att publicera en riktigt tjock volym på 250 sidor i det lilla formatet sedes. Den trycktes 1828 och fick titeln *Svenska sångstycken. Nyare och äldre* (8:1828) med de drygt 80 dryckesvisorna placerade under rubriken "Dryckessånger" som största avdelning. Medan de äldre visböckerna utelämnat Bellman med hänvisning att hans visor trycktes i andra sammanhang, är han nu väl representerad. Annars återfinns här alla de kända dryckesvisorna av Lenngren, Franzén, Valerius och andra, men utan att författarnamnen finns utsatta. Totalt innehåller visboken 170 visor. Ännu en utgåva *Svenska sångstycken* (9:1832) trycktes hos Kongl. Ordens-Boktryckeriet fyra år senare med ett innehåll som påminner om den nyss nämnda. Av de 183 visorna är knappt hälften placerade under avdelningen "Dryckessånger" med viss variation i urvalet och fortfarande utan att namnen på författarna anges.

Det fanns även visboksutgivare som ville få in så många visor som möjligt på så liten plats som möjligt. Det mest tydliga exemplet är *Ny visbok för 1834* (10:1834) tryckt hos C[harles] Backman som hade övertagit sin fars tryckeri i Göteborg och utgivningsbeviset för *Göteborgs dagblad* (Klemming & Nordin 1883, s. 482). Visboken innehåller 184 visor på 218 sidor med en särskild avdelning med drygt 60 dryckes- och bordsånger. Boken är tryckt i litet sedesformat på tunnaste papper med knappt läsbar typgrad, vilket förklaras i förordet: "Stilarnes och papperets finhet har likväl tillåtit att göra den [visboken] mer portatif än något annat dertill proportioneradt arbete". Visboken skulle alltså vara lätt att ta med sig för att kanske även fungera som ett stöd för minnet. Också här saknas alla författaruppgifter.

Förutom formatet fanns en rad andra likheter mellan de visböcker som publicerades från 1820 och framåt. Titlarna upptar gärna ordet "sånger" eller "visor", man gör ingen skillnad mellan termerna. Texterna finns under separata rubriker och representerar ett helt spektrum från medeltidsballader till dikter av svenska författare. På så sätt har man sparat både ansträngning och utrymme. Så länge köparna inte brydde sig om textredigeringen behövde utgivarna inte heller bekymra sig om detta. Nottryck förekommer i allmänhet inte och inte heller några författaruppgifter.

Samling utaf fosterländska sånger; jämte några smärre uppsatser (11:1837) sammanställd, utgiven och tryckt hos 1837 Carl Erik Eckmark i Strängnäs, innehåller ovanligt nog, hela den långa texten till "Sinclairsvisan" (s. 233–260) förutom 91 andra visor, men bara tre dryckesvisor. Utgåvan är egentligen inte en visbok i gängse mening, snarare en antologi, men utgivaren motiverar i förordet varför han uteslutit författarnas namn: "Författarnes namn finnas ej utsatta, då de till större delen äro förut bekanta och till någon del ej äro af oss sjelfa kända".

Men en förändring var på väg. Carl Olof Ekblad och hans kompanjon Carl Peter Björklund gav 1846 ut *Ny svensk vis-bok. En samling utsökta nyare och nyaste sångstycken af svenska författare och författarinnor*

(12:1846). På 224 sidor trycktes 182 visor som grupperades i genrer som soldatsånger, jägarvisor eller dryckesvisor. Visboken trycktes i minst fem upplagor, den sista 1877, som varje gång ökades med nytt innehåll. Uppgifter om eventuella textförfattare lämnas i ett särskilt register med hänvisning till sidorna i boken. Ekblad hörde också till de mer betydande skillingtrycksproducenterna i landet. Även i övrigt var produktionen av det folkliga och populära slaget (Danielson 2019, s. 237).

En arvtagare till samlingarna med *Svenska sångstycken* som hade tryckts hos Kongl. Ordens-boktryckeriet var *Vald samling af svenska sång-stycken* (13:1840) vars båda upplagor kom 1840 respektive 1850. Den förra är dock tryckt redan 1839 av Norstedt och söner. Båda var förlagda av W. Lundeqvists bokhandel i Uppsala och den anonyme utgivaren är identisk med firmans dåvarande innehavare Abraham Bohlin. Papper och tryck är visserligen enkla, men hans insats ambitiös. Visorna som är av blandad karaktär har förts samman i grupper efter sitt innehåll. Utgåvan innehåller drygt 250 visor, varav de nära 30 dryckesvisorna placerats mot bokens slut. Uppgifter om textförfattare saknas vid texterna, däremot är boken försedd med ett invecklat register "öfver författare och öfversättare till i denna samling intagne sångstycken". Detta register liksom ett register över tonsättare hänvisar till sidorna i boken.

Efterhand som utbudet av visböcker ökade, gällde det för utgivarna att hitta säljande inslag som skulle skilja böckerna från varandra. När A. P. Landin i Gävle gav ut en liten tjock visbok i sedesformat som fick titeln *Ny visbok, innehållande sångstycken ur nyaste theater-pjeser och andra de mest omtyckta sånger* (14:1846) ville han inte bara fånga de allmänt visintresserade. Redan i titeln vände han sig särskilt till dem som var roade av teater. Utgåvan innehåller 154 visor, varav knappt 20 dryckesvisor, och kom i en andra tillökad upplaga 1848 (15:1848). Båda utgåvorna har uppgifter om textförfattare och sångspelstitlar eller motsvarande. Utgivaren A. P. Landin hade både tryckeri, förlag och bokhandel i Gävle, och öppnade sedan filialer på flera platser.

I praktiken var han den som försåg södra och mellersta Norrland med litteratur. Han förklarade själv sina strävanden med en vurm att "litterärt kolonisera Norrland" (Klemming & Nordin 1883, s. 526).

Att på det här sättet vända sig till både en allmänt visintresserad publik, samtidigt som hoppet stod till de mer specialintresserade, prövades av flera förläggare verksamma under samma tid. I Göteborg trycktes 1847, också i formatet sedes, *Ny visbok, innehållande sångstycken ur nyaste theater-pjeser samt andra de mest omtyckta sånger* (16:1847). Inte bara visbokens titel utan även upplägget påminner om A. P. Landins visbok utgiven året innan. Förläggaren C. Petersen presenterade 130 visor av blandad karaktär, varav 16 dryckesvisor. Uppgifter om eventuell författare liksom upplysningar om sångspelstitlar eller motsvarande bifogades texterna. En annan bokhandlare och förläggare var W. Löfving som producerade folkböcker för barn och ungdom. Han gav också ut ett par visböcker. *Visbok. En vald samling muntra sånger, af våra gladaste författare* (17:1849) trycktes 1849 hos Lundberg & Co i Stockholm. Utgåvan innehöll 80 visor, varav de knappt 15 dryckesvisorna placerats först i boken. Författaruppgifter finns bifogat texterna.

Den flitigaste utgivaren av alla, nämligen [Ludvig] Theodor Öberg med signaturen Axel I. Ståhl, gav sig in i leken 1850 med *Wald samling af tvåhundredesextio för de flesta tillfällen lämpliga svenska sångstycken* (18:1850). Det är en kompakt liten bok på 248 sidor i sedesformat med 260 visor i genrer och tryckt hos P. A. Hultberg i Stockholm. Visorna är ordnade i särskilda avdelningar och inleds med folksången "Bevare Gud vår kung" följd av olika kategorier, där gruppen folkvisor innehåller visor som "Jag ser på dina ögon" och "Liten Karin". Öberg hämtade material ur Richard Dybecks *Swenska visor*, men också från Adolf Iwar Arwidssons *Svenska fornsånger*. De knappt 30 dryckesvisorna är placerade mot bokens slut. I den mån textförfattarna är kända finns de också angivna. Visboken kom i flera utökade upplagor.

Som vi sett såg flera visboksutgivare en möjlighet att rikta sig

till en speciell köpekrets genom att i visbokens titel poängtera att det i urvalet fanns särskilda kategorier av visor. 1830 hade en liten specialutgåva med 36 visor publicerats under titeln *Sångstycken för ungarlar* (19:1830). Den trycktes hos J. Hörberg i Stockholm, innehöll 6 dryckesvisor men hade för övrigt ett innehåll som var blandat och inte sammanhållet i genrer.

Det fanns också en utgivning som vände sig direkt till de som var intresserade av en speciell genre eller en speciell typ av visor. I Stockholm fanns Kungl. Teatern som bestod av en lyrisk och en dramatisk ensemble i var sitt hus. Den hade sedan 1799 ett monopol på teaterverksamhet i huvudstaden. I landsorten däremot räckte inte publikunderlaget för fasta teatrar; där reste trupperna från stad till stad och var ekonomiskt sett privatföretag. Sångspelen med många sånginslag, ofta i visartad stil, var populära (Tegen & Lewenhaupt 1992). Teatern var också känslig för publiktillströmningen, en föreställning som inte lockade tillräckligt stor publik lades ner direkt. Å andra sidan kunde en framgångsrik pjäs finnas på repertoaren under väldigt många år. Teaterforskaren Karin Hallgren har påpekat att det på 1850-talet blev en sidoinkomst för teatrarna att ge ut teatermusik och då särskilt texterna (Hallgren 2000, s. 54). Det var en möjlighet som utgivarna av visböcker sett långt tidigare. Redan den först utgivna *Wisbok* (1:1817) hade en avdelning med "Sångstycken från Theatern". Året därpå kom *Samling af äldre och nyare theatraliska sångstycken* (20:1818) som trycktes i Stockholm i två delar hos A. Gadelius 1818–1823 och ingick i "Handbibliothek för sällskapsnöjet". Här fanns uppgifter om sångspelstitlar och eventuella textförfattare, upplysningar som före 1820 fortfarande var väldigt ovanliga att få. Författarnamnen utelämnades annars konsekvent, medan omsorgen var stor vad gällde uppgifter om vilka sångspel visorna var hämtade ur och därmed öka intresset.

Specialutgivning av det här slaget var en följd av publikens efterfrågan och vad som låg i tiden och visböckerna speglade vilka sångstycken som var populära. *Samling af visor och theatraliska*

sångstycken (21:1825) trycktes i Stockholm 1825 hos Samuel Rumstedt, en förläggare som vi känner igen som utgivare av den första visboken 1817. Häftet på 24 sidor, är ganska tunt och saknar särskilt omslag. Det påminner i form och utstyrsel om ett skillingtryck men antalet visor är betydligt fler, hela 29 stycken varav tre är dryckesvisor.

1839 kom *Sångstycken, hämtade ur operor och andra å Kongl. svenska teatern uppförda äldre och nyare sångpjeser* (22:1839). Det är en tjock liten bok på hela 344 sidor där innehållet är uppställt efter de pjäser som styckena hämtats ur. Här finns också ett par dryckesvisor. För tryckningen svarade A. G. Hellsten i Stockholm. P. G. Berg tog hand om den följande upplagan 1845 som enligt titelbladet var utökad med nya teaterstycken. Året därpå kom *Miniatur-visbok för damer och herrar; innehållande de nyaste opera-sångstyckena, samt flere andra sånger* (23:1840). Också det är en bastant liten utgåva med 129 visor på 360 sidor tryckt i Stockholm hos Nordströmska boktryckeriet. De 11 dryckesvisorna som ingår, var alla på sin tid populära och omtyckta, inte minst genom den spridning de fått via teatern. Visbokens förläggare var Albert Bonnier som hade börjat förlagsverksamhet några år tidigare vid sidan av sin egentliga verksamhet som bokhandelsbiträde. Miniatur-visboken hade framgång och planer fanns att utöka den mer ytterligare några häften (Bonnier 1930, s. 40, s. 96). Till samma visbokskategori hör *Den lustige sångaren. Innehållande en samling muntra visor och sångstycken* (24:1844) tryckt i Stockholm 1844 också hos P. G. Berg. De 100 visorna är inte ordnade på något särskilt sätt och de 25 dryckesvisorna tycks slumpvis placerade. Genomgående finns här uppgifter om vilka sångspel eller motsvarande som texterna hade förekommit i.

På 1840-talet hade Jenny Lind sin verksamhetstid. Hon debuterade 1838 och deltog i ett stort antal föreställningar på Stockholmsoperan till 1842. Därefter hade hon en relativt kort men mycket internationell operakarriär till och med 1849. Att låta världsstjärnan ge sitt namn åt en visbok var således foljdriktigt. *Jenny Lind eller Den svenska sången* (26:1850) innehöll knappt 130 visor, varav fem dryckesvisor,

och var tryckt hos Per Hanselli som vid den här tiden var ägare till en bokhandel och ett tryckeri i Uppsala. Bokens långa undertitel var "en ny samling utvalda fosterländska, landskaps- och studentsånger från Upsala och Lund, marscher, arier, kupletter, romanser och folkvisor samt några norska och danska sånger". Tyngdpunkten är, visbokens titel till trots, inte lagd på teaterrepertoaren utan på studentsången.

Visböckerna för och om studenter kan ses som utgivarnas svar på den patriotism och skandinavism som svallade som högst vid mitten av 1800-talet. Särskilt bland de nationalliberala studenterna (Jonsson 1990) fanns ett starkt gehör för en skandinavisk broderskapstanke. Studentskandinavismen tog sig uttryck i möten, fester, tal och sånger, och de nordiska studentmötena och annan aktivitet i studentstäderna skapade en marknad för en speciell studentsång. Ett första resultat var *Skandinavisk visbok* (25:1848) utgiven 1848 och fylld med 46 högstämmda fosterländska och skandinaviska vistexter. Att visböckerna vänder sig direkt till de sjungande studenterna framgår av företalet, där utgivaren påpekar att han vid urvalet har tänkt såväl på den fyrstämmda sången som på den enstämmda, "hwilken sednare wanligen låter höra sig i chorus, när festen och munterheten uppnått sin höjdpunkt". Hans avslutande ord är också värda att återge i sin helhet: "Må denna wisbok blifwa en liten minneshjelp för våra sångare! Må den medfölja i herrar Studenters fickor på lustfärder, sexor och andra nöjen! Må den wara en handbok för sångens alla wänner, och en stämgaffel för glädjen!" Lika är förhållandet i en annan visbok, som på första sidan har titeln *Studentvisbok*. Den är sammanställd av den på sin tid kände författaren av farser, Jonas Philipsson och tryckt 1850 i Göteborg hos David Felix Bonnier. Huvudtiteln lyder *Studentens glada lif* (27:1850). eller "den politiserande, filosofierande, majfirande, serenadgifvande, sexande, laborerande, och poculerande ungdomen, skildrad i sånger af svenska, norska, danska, latinska, franska och tyska författare". De här utgåvorna förebådade den specialisering av visböckernas innehåll som blev allt vanligare omkring 1850.

Dryckesvisornas placering i visböckerna

Visböcker med självaktning och anspråk på att nå en bred publik hade alla väl tilltagna särskilda avdelningar med dryckesvisor. Utgivarna hade på så sätt försäkrat sig om en större kundkrets än den som bara ville ha en viss genre. Som vi sett hade den första svenska visboken (1:1817) inte mindre än 70 visor placerade under rubriken "Dryckessånger". Det innebar att nästan en tredjedel av visorna var dryckesvisor, något som knappast var en slump utan svarade mot en reell efterfrågan. Fortfarande i visböcker utgivna omkring 1830 kunde dryckesvisorna dominera urvalet, såsom i *Svenska sångstycken* (8:1828) eller i *Nyvisbok* (10:1834) som båda hade stora avdelningar med sådana visor.

Vid seklets mitt blev en specialisering av innehållet allt vanligare, samtidigt som utbudet av visböcker ökade kraftigt. Några större förändringar av form och innehåll skedde emellertid inte. Enda skillnaden var att visor ur samma genre nu fick egna böcker från att tidigare utgjort särskilda avdelningar. Det dröjde till 1853 innan en utgåva med uteslutande dryckesvisor publicerades. Den hette *Femtio dryckessånger* (28:1853) och var den första i sitt slag. Efterföljaren *Bacchi visbok* (29:1854) med 84 dryckesvisor hade samma sedesformat som sin föregångare. I båda saknas alla författaruppgifter, även om upphovsmännen är lätta att identifiera bland de flitigaste av sällskapsvisans poeter. Visböckerna hade inte bara formatet, utelämnandet av uppgifter om upphovsmännen och en stor mängd dryckesvisor gemensamt. Bakom utgivningen stod en och samma person, P. G. Berg, som var en av de största utgivarna av folkskrifter och liknande utgåvor. Han ägde ett boktryckeri i Stockholm mellan åren 1843–1874 där han i huvudsak gav ut egna förlagsartiklar. Han försåg sin kundkrets med inte mindre än sjutton vishäften i sin folkskriftserie, varav flera redan i de humoristiskt formulerade titlarna vände sig direkt till en tänkt kundkrets. Till de mer originella hör *Tjugo sångstycken för skräddare, skomakare, smeder, sotare, perukmakare, skärslipare m. m.*, som liksom de andra trycktes 1853.

De två specialvisböckerna, som hade nr 7 och nr 17 i P. G. Bergs folkskriftsserie, innehåller dryckesvisor som följer de konventioner som rådde för sällskapsvisan. Det är den mångstrofiga litterära dryckesvisan som dominerar, visserligen anonymt återgiven, men bland bidragen finns texter av en rad skönlitterära författare, framför allt de som blivit tonsatta och publicerade av Åhlström i hans musikpublikationer från 1789 och framåt. Förläggaren P. G. Bergs var själv aktiv i Stockholms ordensliv, vilket nog kan förklara hans särskilda intresse för sällskapssånger och dryckesvisor (Bonnier 1935, s.116 f.).

Den flitigaste utgivaren av visböcker var annars Theodor Öberg. Till hans viktigare utgåvor hör *Filikromen*, en antologi med skämtsamma visor utgiven i nio häften. I sin utgivning använde han sig av ett tjugotal olika signaturer. Under pseudonymen Axel I. Ståhl gav han 1854 ut en visbok som han kallade *Vid bålen!* (30:1854). Här finns de främsta författarna av sällskapsvisor medtagna – flera av visorna hade året innan presenterats av konkurrenten P. G. Berg. Antagligen hade de båda producenterna tillgång till varandras utgivning och sneglade på varandras urval, men i motsats till P. G. Berg försåg Öberg sina visor med författaruppgifter och melodinoter. Här finns annars, liksom i andra visböcker från tiden, en försvinnande liten del traditionellt visgods. I själva verket dominerar de litterära dryckesvisorna. Som motto citerar han på titelbladet sångaren Édouard du Puy: "Sitta vid bålen, sjunga för skålen!"

Därefter tycks denna specialutgivning av dryckesvisor ha avstannat. Det förefaller som om behovet av särskilda samlingar försvann när sällskapssången vid bålen helt hade upphört. Den som var road av dryckesvisor hänvisades åter till visböcker med blandat innehåll. Å andra sidan var detta utbud stort och varierat sedan utgivningen ökat i omfattning. Under den kommande tioårsperioden fram till cirka 1860 trycktes minst tjugo olika visböcker. Två eller flera visböcker kom varje år utan att de förändrades nämnvärt. Genomgående är att innehållet fortfarande är blandat och sammanfört på ett likartat sätt i de olika utgåvorna. Ett stickprov visar att det var möjligt att

avsätta upp till sju upplagor av en och samma sångbok inom en tjugoårsperiod. Ett exempel, som nämnts ovan, är *Wald samling af tvåhundredesextio för de flesta tillfällen lämpliga svenska sångstycken* (18:1850) utgiven under Theodor Öbergs pseudonym Axel I. Ståhl. Första upplagan kom 1850, den utökades med 90 sånger 1854, med 280 sånger 1856 och fyra år senare innehöll den fjärde upplagan inte mindre än 700 sånger. Fortfarande under 1920-talet fanns avsättning för denna sångbok, som då redigerades och gavs ut i ny upplaga 1921 av Birger Schöldström, mer än sextio år efter Öbergs död.

Genom att ordna visorna efter sitt innehåll gick de lätt att hitta i visböckerna. Fanns det dessutom en tydlig innehållsförteckning som grupperade visorna, desto bättre. Uppställningarna följer en ordning som kom att gälla från denna tid och som fortfarande delvis gäller när visböcker ska göras, så placeras till exempel visorna i mängden studentsångböcker (Mattsson 2002b, s. 131–140). Först kommer patriotiska sånger och hyllningar till kungahuset, folkvisor, natur- och årstidssånger medan mer lättsamma avdelningar sparas till slutet. Alfabetiska register över visornas första rad med sidhänvisningar gör visorna sökbara. Registren placeras omväxlande först eller sist i böckerna. Uppgifter om författare lämnas för det mesta åt sidan och blir vanligt först mot mitten av århundradet. De tryckeriägare och förläggare som låg bakom utgivningen av de otaliga små visbokspublikationerna var antagligen inte intresserade av att lägga ner för mycket arbete och dit hörde korrekturläsning och en genomgripande redigering.

Att trycka visor av alla de slag i en och samma visbok var ett sätt att tillgodose skiftande smaker. På så sätt kunde de flesta hitta något som roade och intresserade och utgivarna var försäkrade sig om en så bred kundkrets som möjligt. Därigenom påminner upplägget om skillingtryckens, som i ett och samma tryck kunde ha olika sorters visor som intresserade olika slag av köpare. Men att samla visor ur en enda kategori i en visbok hade också sin motsvarighet i skillingtrycken, vilket märks av den uppsjö av skillingtryck som finns

med visor ur samma genre, oavsett om det rör sig om dryckesvisor, kärleksvisor, krigsvisor eller någon annan kategori. Innan visböckerna fann sitt lilla sedesformat på 1820-talet, trycktes också några av de tidigaste visboksutgåvorna i oktavformat med ett utseende liknande skillingtryckens, fast omfånget var avsevärt större.

Utgivarna försökte med de medel som stod till buds att skapa efterfrågan vare sig det skedde genom skillingtryck eller visböcker. Ser man till dryckesvisorna så var det dessutom visor som i allmänhet hade samma ursprung, nämligen litterära visor diktade av skalder som kunde räknas till sällskapsvisans krets.

Skalderna bakom de anonyma dryckesvisorna

TACK VARE SKILLINGTRYCK och visböcker blev en hel del konstlyrik känd och spridd i bredare kretsar än vad en publicering i de mer litterära utgåvorna gav. Sångbarheten gjorde texterna populära och som visor fick de en helt annan spridning än om dikterna bara hade publicerats i författarnas egna verk. Utgivaren av den första svenska visboken 1817 framhöll i förordet att syftet med utgåvan var att förse den sjungande allmänheten med texter som var efterfrågade.

Det är påtagligt att den egentliga folkvisan är satt på undantag i de tidigaste visböckerna. En del balladtexter, till exempel "Liten Karin" och "Herr Peders sjöresa" får vara med, liksom några skämtvisor, som "Bonden och kråkan". Småvisor, det vill säga vaggvisor, ramsor, vallvisor, sånglekar och andra funktionella visor saknas så gott som helt. Sådana visor saknas även i skillingtrycken. En annan likhet är att majoriteten av de anonyma dryckesvisorna är skrivna av författare som låter sig identifieras. Det är texter som i allmänhet inte levt i muntlig tradition tillräckligt länge för att varianter skulle kunna uppkomma och visorna räknas som litterära traditionsvisor. Variantbildningen, som är det viktigaste kännetecknet saknas, i stället ligger texterna, både i visböckerna och i skillingtrycken, nära de auktoriserade författarversionerna. Finns skillnader är det mer troligt att det handlar om avskriftsfel och slarvig korrekturläsning än variationer beroende på muntlig tradering.

Totalt har jag funnit 195 olika vistyper (olika dryckesvisor) i skillingtryck och visböcker som kan klassificeras som dryckesvisor.³⁷ Bellmans

37 Visorna finns upptagna i det alfabetiska förstaradsregistret sist i den här utgåvan.

dryckesvisor är oräknade. Av dessa 195 är 137 texter skrivna av författare som låtit sig identifieras medan 58 i skrivande stund fortfarande är anonyma.³⁸ Mitt material visar också att 57 av visboksvisorna aldrig trycktes i skillingtryck, medan 28 av skillingtrycksvisorna inte återfinns i någon av de visböcker som jag gått igenom.

Författarna som är identifierade

Det var manliga skaldar som skrev dryckesvisorna som framfördes i kretsar som dominerades av män, men det fanns ett stort lysande undantag, nämligen Anna Maria Lenngren. Det var inte lätt att framträda som kvinnlig författare på 1700-talet, med få eller inga medsystrar, men sedan hon gift sig med journalisten och ämbetsmannen Carl Peter Lenngren knöts hon närmare till *Stockholms Posten* där han var en av huvudmedarbetarna. Hon blev tidningens största dragplåster. Hon skrev satir, samtidskritik, erotiska skämt och backanaliska visor som hon aldrig signerade. Hon var medarbetare i tidningen från 1778 och övertog ensam ansvaret från början av 1790-talet. Då började också hennes mest produktiva period, men det var först 1819, två år efter hennes död, som ett samlat urval av hennes dikter kom i tryck (Warburg 1917).

Kring Anna Maria Lenngren samlades allt vad Stockholm hade i vittert hänseende. Sällskapet *Pro sensu communi* hade sina sammankomster i hennes hem där hon var medelpunkten. Hennes vän Frans Michael Franzén har sagt att hon gömde sin begåvning ”under sitt sybord” och att inte ens hennes man visste när hon skrev sina dikter. Hon erkände aldrig själv, med några få undantag, att hon skrivit visorna som sedan flög kring hela riket (Ljunggren 1877, s. 340 f.). I den första svenska visboken som trycktes 1817 finns hon representerad med inte mindre än 19 dryckesvisor. De hade alla varit publicerade i

38 Gustaf Ljunggrens *Svenska Vitterhetens häfder* har varit ett stöd vad gäller biografiska uppgifter, särskilt om mindre bemärkta författare (Ljunggren 1877, 1881).

Stockholms Posten eller i någon av Åhlströms publikationer innan de trycktes i visboken. Åtta av visorna trycktes i ett par andra visböcker på 1820-talet, fem av dessa fick också efterföljare i yngre skillingtryck,³⁹ medan tre aldrig togs upp av någon skillingtrycksutgivare.⁴⁰

Ändå var det åtskilliga av Anna Maria Lenngrens dryckesvisor som trycktes i skillingtryck redan under hennes livstid, alltså före 1817 och utgivningen av visboken. "Den frågan är värd till att väcka" trycktes i *Stockholms Posten* den 30 maj 1794 och kom i skillingtryck redan samma år hos Axmar i Falun. Samma var förhållandet med hennes översättning av Rahbeks "Vi prisas så högt våra fäder", som Axmar tryckte i skillingtryck 1795 strax efter att visan tryckts i tidningen. Två av hennes andra dryckesvisor fördes däremot inte in i någon tryckt visbok. De blev i stället populära genom skillingtryck.⁴¹

Det fanns en skillingtrycksmarknad för Anna Maria Lenngrens dryckesvisor och utgivarna tycks ha hittat texterna i Åhlströms publikationer, *Sommarpromenaden* eller tidningstryck, det vill säga samma källor som visboksutgivarna senare skulle använda sig av. Faktor Widblad i Örebro lät 1798 trycka "Allting i världen ger orsak att dricka", samma år trycktes "Kom lät oss livets vällust smaka" och något senare "Lärde med fåfäng kunskap". I *Sommarpromenaden* 1796 fanns "Gubben Didrik var en man" som imiterades i den anonyma "Didrik, änkring jämt ett år". Visorna presenterades tillsammans i skillingtryck från 1802 och framåt som "Gubben Didriks händelser i första och andra giftet". En annan visa som bör nämnas är "Gamla världen i alla heder" som fanns i *Ny visbok* (6:1823) och som innan dess hade tryckts i skillingtryck flera gånger. Texten har tillskrivits Anna Maria Lenngren, men kan ha annan upphovsperson (Warburg 1917, s. 235 f.). "Sjungom vänner höjom glädjens ljud" var en annan visa av Lenngren som, liksom "Allting i världen ger orsak att dricka",

39 "Bröder se bålen", "En däre för sin framtid gråter", "I herrar jag vill er berätta", "Min hustrus skål" och "Skål för den jord".

40 "Sälla förflutna dagar", "Tag hit min lyra" och "Till nöjet alla hjärtan fika".

41 "Drivan knarrar" och "I stillhet gömd".

trycktes i en rad visböcker under de kommande decennierna. Ingen av visorna blev dock fortsatt populär bland visboksutgivarna.⁴²

Några av våra mest kända dryckesvisor har psalmdiktare och biskopar till upphovsmän. Vid den här tiden skiljde sig prästerna inte särskilt mycket i levnadssätt från vanliga människor. Det räknades inte som så särskilt syndigt att med måtta förtära alkoholhaltiga drycker. Den finlandssvenske prästen Frans Michael Franzén blev till sist biskop i Härnösand och känd som psalmdiktare, men han är också författare av dryckesvisor. Till de verkligt populära hörde hans "Gode gosse glaset töm" och "Sörj ej den gryende dagen förut" som trycktes 14 respektive 13 gånger i skillingtryck och i 12 visboksupplagor vardera före 1850.

Inte mindre än åtta av biskop Franzéns dryckesvisor återfinns i den första visboken 1817. Sju hade innan dess tryckts i *Skaldestycken satte i musik*.⁴³ Men mer överraskande är att några av hans dryckesvisor som varit givna inslag i visböckerna och som man fortfarande kan finna i 1900-talets sångböcker, trycktes ganska sent i skillingtryck, om de alls trycktes där.⁴⁴ Hans kanske mest kända dryckesvisa, "När skämtet tar ordet", finns bara två gånger i skillingtryck omkring 1830.⁴⁵ Den hade tryckts i *Skaldestycken satte i musik* 1809 och därefter i den första svenska visboken 1817. Sedan blev den ett återkommande inslag i visböckerna, inte minst i 1900-talets studentsångböcker. Första gången den trycktes i en sådan var 1914 av Nylands nation i Helsingfors, för övrigt en av de allra första i sitt slag. Parallellt har visan cirkulerat i avskrifter i de så kallade vaxduksböckerna. Den vanligaste melodin som använts till orden har emellertid varit en annan än den som Olof Åhström komponerade (Ramsten 2019, s.

42 Till dessa visor ska läggas "Du som i höghet tror" och "Ungdom du vars hjärta hyser" som behandlas särskilt i avsnittet om tryckarna och deras förlagor.

43 I *Skaldestycken satte i musik* trycktes "Drick de förflyga", "Goda gosse glaset töm", "Jag är lycklig", "Man prisar en forntid", "När skämtet tar ordet", "Student om du det namnet" och "Sörj ej den gryende dagen".

44 "Man prisar en forntid" och "Student om du det namnet värd" tycks inte ha spritts via skillingtryck.

45 KB E 1828 y, E 1832 u².

61).⁴⁶ Visan har blivit typisk för den positiva sällskapssången, men som skillingtrycksvisa har den inte varit lika frekvent.

Samma gäller Franzéns likaledes populära "Tomma glas i gott kalas" som kom i skillingtryck först på 1820-talet sedan den tryckts på 1790-talet i den nämnda samlingsutgåvan. Men i visböckerna hade den en given plats från 1817 och in på 1900-talet där den återfinns i studentsångböckerna. Den har också tecknats upp efter muntlig tradition på 1940-talet. Även "Drick de förflyga de susande pärlorna", som är en annan känd dryckesvisa av Franzén, fanns i *Skaldestycken satte i musik* liksom i de tryckta visböckerna. Den ingick redan 1815 bland urvalet visor i *Handbok för resande i Sverige* och fanns sedan i visbokstryck under hela 1800-talet. Fram till 1850 trycktes den inte mindre än 10 gånger i olika visböcker. I skillingtryck kom den först 1831, nästan 30 år efter att den diktades. Lika omtyckt blev hans "Kom ur valsen, kom på tå" som liksom de nyss nämnda visorna ingick i visboken 1817, och som sedan fortsatt trycktes i visböckerna främst från 1840-talet och framåt. I skillingtryck kom visan bara en gång 1824. Förklaringen till den stora spridningen av Franzéns dryckesvisor ligger i de otal gånger som visorna trycktes i olika sång- och visböcker, vilka inledningsvis vände sig till ett annat socialt skikt än vad skillingtrycken gjorde. De senare har därför spelat liten eller ingen roll för just de här visornas spridning.

Till den gustavianska tidens vurm för den antika världen hörde även intresset för lyrik. Den grekiske skalden Anakreon diktade om det glada sällskapslivet, vinet och kärleken. Poeten Gustaf von Paykull översatte ett tiotal av Anakreons oden som publicerades i hans *Samlade svenska skrifter* (1814). Sex av dryckesvisorna trycktes i visboken 1817, men hade också publicerats i andra sammanhang innan de trycktes i hans samlade skrifter. Tre av översättningarna fanns anonymt återgivna i *Skaldestycken satte i musik* 1795 och trycktes i skillingtryck några år

⁴⁶ Ramsten som undersökt siffernoteringen av melodier i skillingtryck har funnit fler tryck av visan, vilket bekräftar hur oöverskådligt skillingtrycksmaterialet är.

senare. "När jag dricker snillet's gud" trycktes år 1800 i Kalmar med omtryck året därpå hos Axmar i Falun. Samma år tog Petter Winge i Nyköping hand om "När jag den djupa bägarn tömmer" innan Axmar lät den bli första visa i ett annat skillingtryck, där den tredje av Anakreons oden också ingick, nämligen "Jag redan ålderdomen känner". En visa som troligen är en översättning av von Paykull har tillskrivits poeten Elof Jedeur. Men texten till "På späda myrtenkvistars blad" trycktes första gången redan 1792 i *Musikaliskt tidsfördrif*. Då var Jedeur bara elva år gammal. För von Paykull talar också det faktum att när visan trycktes i skillingtryck år 1800 var det på Wings officin i Nyköping som samma år tryckte en annan av hans översättningar. Vid ytterligare fyra tillfällen trycktes visan i skillingtryck innan den, liksom de andra översättningarna, trycktes i den första svenska visboken.

Annars är översättningar av tyska, franska och danska dryckesvisor ett påfallande inslag i visböckerna, ofta i översättning av etablerade svenska skaldar. I Danmark skrevs dryckesvisor som vann popularitet och som därför snabbt tolkades till svenska för att sedan tryckas i Åhlströms utgåvor eller *Sommarpromenaden*. Det var också från Danmark som vi hämtade inspirationen till det umgängesliv som uttrycktes i 1790-talets sällskapssång. Den dansk som kanske mer än andra hörde till den krets av poeter som fick sina dryckesvisor sjungna över hela Norden var Knud Lyne Rahbek. Hans muntra dryckesvisor fick stor spridning och han hyllades entusiastisk av bland andra Erik Gustaf Geijer, som i sina minnen beskriver hur han mötte Rahbek i samband med studentföreningens firande och hur han från sin barndom kände igen "varenda av de Rahbekska visor, som nu sjöngos, och som alla även finnas översatte till svenska" (Geijer 1962, s. 174). Skalden Johan Henric Kellgren var en av Rahbeks svenska uttolkare. "Det var en gång en man" var en visa, som via 1790-talets samlingsverk, letade sig in i den första svenska visboken 1817 och senare kom i skillingtryck. Även Anna Maria Lenngren tolkade Rahbek till svenska. En annan diktare som svarade för ett par översättningar till svenska av den danske skaldens visor var Johan Stenhammar. I företalet till

Stenhammars *Poetiska skrifter* som publicerades 1807, knappt tio år efter hans död, skrev utgivaren G. Adlerbeth att "ett ej ringa antal af Stenhammars skrifter hade redan genom trycket blifvit bekante, [...], många jemväl utan att röja sin författares namn". Möjligen syftade han på ett par skillingtryck som tryckts några år tidigare med Stenhammars översättningar av Rahbeks visor. År 1800 kom "Poeter prisa mången gång" i ett skillingtryck hos Sylvenius tryckeri i Stockholm med titeln "En ny utkommen Wärdshus wisa". Året därpå, 1801, tryckte Axmar i Falun visan ännu en gång. Den andra visan, "Syrach vill en sats försvara", tog återigen Axmar hand om och tryckte den två gånger, 1801 och 1805, tillsammans med flera andra dryckesvisor. Stenhammars översättningar trycktes sedan i den första svenska visboken, men det var bara den senare visan som fick fortsatt spridning tack vare omtryck i ett par visböcker. Den finns även inskriven i yngre vaxduksböcker. Hans översättning av "Ej hade Carl Magnus tiden" trycktes däremot aldrig i skillingtryck.

Många danska sällskapssvisor översattes utan fördröjning till svenska för att publiceras av Åhlström och andra. På så sätt presenterades P. A. Heiberg för en svensk publik i översättning av Axel Gabriel Silfverstolpe. Även Johan Vibes dryckesvisa förmedlades till 1790-talets svenska samlingsutgåvor, men togs in i visböckerna först trettio år senare. Den trycktes också i skillingtryck vid ett par tillfällen med början 1823. Varför visan just då uppfattades som aktuell vet vi inte. Samma gäller "Om ett gott råd" av dansken Niels Thoroup Bruun som fann vägen till *Svenska sångstycken* (8:1828) och senare till skillingtryck. Bruun var känd för sina översättningar av 1700-talsdramatik och texten kom ursprungligen ur ett franskt sångspel. Gustaf Regnér var en annan tolkare av dryckesvisorna som kom från utlandet. Han översatte den norske poeten Jens Zetlitz som var bosatt i Köpenhamn på slutet av 1700-talet och medlem i Det Norske Selskab.

Översättarna är ibland kända till namnet, ibland inte. Vem som svarade för översättningen av dansken Werner Hans Frederik Abrahamson text "Min vän om du vill nöjd (lätt) igenom världen" är

veterligen okänt, men liksom de nyss nämnda danska visorna spreds den genom visböckerna, men också via skillingtryck från år 1800 och fram till 1869, då den trycktes sista gången. En annan av tidens översättare var Mårten Altén med en översättning från franskan, som började "Av hundra tusen paradiset". Det blev hans enda bidrag i visboksfloran. Visan togs inte heller upp i skillingtryck. Också Jonas Magnus Stjernstolpe var verksam som översättare men skrev också egna texter, varav några kom i visbokstryck.

För den svenska översättningen av arian "Källrarna öppna, vinerna flyte" ur Mozarts "Don Juan" svarade Carl G. Nordforss. Den trycktes i *Musikaliskt tidsfördrif* 1814 och placerades knappt tio år senare under avdelningen dryckessånger i *Ny visbok* (6:1823). Kort därefter dök den upp i två skillingtryck. Från konstmusiken hämtades även melodin till Johan Henric Kellgrens text "Blodet brinner". Den var skriven till andra satsen av Haydns symfoni nr 63 "Roxelane" och publicerad i *Musikaliskt tidsfördrif* 1791. Långt senare trycktes den i en visbok och skillingtryck. Ännu en svensk översättning använde en melodi komponerad av en annan av 1700-talets stora tonsättare. Carl Gustaf af Leopold (före adlandet Leopold) översättning av Friedrich Schillers "An die Freude" kommer med i uppräknningen för att den räknas som dryckesvisa när visboksutgivarna får göra sin klassificering.⁴⁷ Schillers "Freude, schöner Götterfunken" sjöngs till sista satsen i Beethovens nionde symfoni, som numera också är den officiella Europahymnen. Leopolds översättning förekom en gång i skillingtryck 1831 och vid samma tid även i några visböcker. Den sjätte strofen "Fröjd i hjärtan och pokaler" trycktes 1850 som egen visa i *Studentens glada lif* (27:1850).

Poeten Pehr Enbom skrev flera dryckesvisor som senare trycktes i både skillingtryck och visböcker. Han var anhängare av Thorilds idéer och på grund av de skämtdikter som riktades mot honom fick hans namn ett löjets skimmer. Bland annat var han titelfigur i Johan

47 Visan placeras 1817 bland dryckesvisorna av utgivaren av *Wisbok* (1:1817).

Henric Kellgrens skämtsamma upplysningsdikt "Dumboms leverne" från 1791. Dryckesvisorna publicerade Enbom i *Skaldestycken i strödda ämnen* (1796–1806), och hans "dricksvisa" på den 1 maj 1797 trycktes samma år hos Åhlström och kort därefter i skillingtryck. I motsats till de andra två dryckesvisorna av Enbom fick den ingen fortsatt spridning via skillingtryck eller andra visböcker sedan den tryckts i den första visboken 1817.

En annan 1700-talsförfattare vars text dyker upp några gånger i 1800-talets tryckta visböcker är dramatikern Carl Envallsson. Hans "Hej det vinet smakte gott" var hämtad ur sångspelet *Slätterölet eller Kronofogdarne* och finns i de visböcker som vände sig till den teaterintresserade publiken, men också i yngre skillingtryck. Visan är en av få litterära dryckesvisor som också upptecknats efter muntlig tradition (Mattsson 2002a, nr 82). Litteraturhistorikern Gustaf Ljunggren påpekade att många verser ur skådespelet ännu levde "på allmänhetens läppar" när han 1877 sammanställde sin litteraturhistoria (Ljunggren 1877, s. 541). Även Jacob Tengström, som hade sin huvudsakliga verksamhet förlagd till Åbo, hörde till det sena 1700-talets vitterhetsdiktare. Han är upphovsman till dryckesvisan "Hur lätta sitt hjärta" som trycktes i såväl en visbok som skillingtryck. Samma gällde en ordensvisa av Johan Stenhammar som också letade sig in i visböckerna och skillingtrycken.

En annan flitig författare var Per Adolf Granberg. Han publicerade mängder av verk och belönades vid några tillfällen av Svenska Akademien. Han översatte dikter från tyska och danska, men skrev också egna visor, bland annat "Vid första kallelsen att dricka". Texten trycktes i flera visböcker med början 1820 med *Samling af nyare valda sångstycken* (4:1820), men även i skillingtryck hos A. P. Landins boktryckeri i Gävle. Annars hade man kunnat vänta sig att Granberg skulle ha tryckt visan på egen officin som var stor producent av just skillingtryck. Han var nämligen medgrundare till Elmén & Granberg, ett tryckeri som han fortsatte ensam tills han sålde det till sin faktor Ludvig Öberg 1827 (Danielson 2019, s. 187–188).

Det var typiskt för det sena 1700-talets borgerskap att nästan vem som helst vid behov kunde författa ett impromptu eller en visa. De flesta av dessa tillfällighetspoeter är och förblir anonyma, men ett antal för oss idag tämligen okända författare har gått att identifiera och förekommer med bara en enda visa i de tryckta visböckerna. Det är visor som inte heller togs upp i skillingtryck. Hit hör visorna av Samuel Niklas Casström och Lars von Nackreij, två författare som hade sin huvudsakliga verksamhetstid under senare delen av 1700-talet. Inte heller Johan Peter Grangren var särskilt produktiv i genren. Han var egentligen klockare vid Jakobs församling i Stockholm och är med stor sannolikhet författare till "Bland forntidens seder", som först hade tryckts i *Polymnia* i sammanställning av Sven Björck Svensson 1807, där han medverkade under signaturen G-n (Ljunggren 1881, s. 498 f.). Samma år trycktes den också i *Skaldestycken satte i musik*. Visan togs in i den första visboken 1817 och återkom sedan i skillingtryck ett par gånger med början 1837.

Inte mycket är känt om Anders Bergstedt som 1793 gav ut *Humoristen, innehållande åtskilliga försök*. Det märkliga med samlingen, skriver Gustaf Ljunggren, är att författaren tillägnade de medelmåttiga supvisorna och lättfärdiga kärleksdikterna sin moder i ett försök att lindra hennes fattigdom (Ljunggren 1877, s. 508 f.). Av de sju dryckesvisorerna i samlingen trycktes tre av hans texter anonymt i två olika visböcker 1820. I *Samling af nyare valda sångstycken* (4:1820) fanns de dessutom i samma ordningsföljd som hos Bergstedt något som tyder på att *Humoristen* var trolig förlaga. En annan utgåva, tryckt 1818, som fick fungera som förlaga var *Skaldestycken* av prästen Ehrnfred Gravallius. En av visorna kom i en visbok två år senare (3:1820). I samma visbok fanns även "Ingen lager må kransa min lyra" en dryckesvisa av Johan Olof Wallin. Den trycktes några år senare i skillingtryck tillsammans med fyra andra dryckesvisor under titeln "De bästa skålarne".

Idag är Wallin mest ihågkommen som psalmdiktare, men han var också författare av dryckesvisor. Till hans mest kända hör "Lycksaligheten, som stödd på eget stop". Texten trycktes anonymt bland Valerius

Visor och sångstycken 1809 (Ljunggren 1881, s. 521), men hade redan 1802 tryckts i skillingtryck hos Petter Winge i Nyköping. Nära två decennier senare trycktes den i *Svenska sällskapssånger* (3:1820) och följdes av flera skillingtryck men även av fler än tio visbokstryck fram till 1854. Även en annan av Wallins visor trycktes förhållandevis sent i en visbok. Hans medborgarsång "Du Broder, tag ditt glas" från 1809 togs in i en visbok först 1837 (II:1837) och därefter i ett par andra visböcker utgivna på 1850-talet.

Två andra författare som låtit sig identifieras är Peter Adam Wallmark och Georg Gabriel Ingelman. Till kretsen hör också tre ledamöter av Svenska Akademien, nämligen Johan Henric Kellgren med visan "Alle man kring bålen", Bernhard Elis Malmström med "Vinet fradgar" och P. D. A. Atterbom med "Göthiska hjärtan". Ingen av visorna togs upp i 1800-talets tidigaste visböcker. Det var först på mitten av århundradet som visboksutgivarnas intresse väcktes för de tre akademiledamöterna, samtidigt som man började visa större omsorg om upphovsmännen genom att ange deras namn vid texterna. Ingen av de sex nyss nämnda visorna trycktes i skillingtryck.

En tämligen okänd verssnidare var Olof Malmerfelt. Han är upphovsman till två visor varav den ena efter nära två hundra år dyker upp i en studentsångbok. Vägen dit gick via sångböcker, skillingtryck och avskrifter. Visan "Bort gräl om brev och rescripter", som trycktes en gång i en visbok 1820, hittar man innan dess i 1700-talets handskrivna vissamlingar, bland annat i C. M. Völschows samling med supvisor,⁴⁸ sedan trycktes den i *Sommarpromenaden* 1793. Visan kom i skillingtryck först 1827. Populär var även "Punschen är för torra gommen", som också den återfinns i Völschows samling med noteringen "Malmerfeldt auctor".⁴⁹ Texten trycktes i skillingtryck först 1864, men fanns i flera visböcker innan dess. Den finns också i avskrift i yngre vaxduksböcker, ibland med textbörjan "Brännvin

48 KB Vs 86:2, nr 113, även i Vs 143 och Vs 165.

49 KB Vs 86:2, nr 107.

är för torra gommen” eller ”Konjak är för gamla strupar” som den lyder i en studentsångbok (Mattsson 2002a, nr 79).

Förlagorna till några av de populäraste dryckesvisorna hade visboksutgivarna sannolikt funnit i Åhlströms publikationer, andra samlingsutgåvor eller tidningar men några av texterna hade även fått stor spridning via skillingtryck redan runt sekelskiftet 1800, mer än femton år innan den första visboken gavs ut. Också skillingtryck kan i själva verket ha varit förlagor för visboksutgivarna. Det gällde visorna av Clas Fredriksson Horn, Nils Lorents Sjöberg och två visor av Carl Lindegren.⁵⁰ Arkitekten Thure Wennberg var känd som en spirituell sällskapsbroder. Hans ”Hör min vän” kan visboksutgivarna funnit i skillingtryck liksom Johan Henric Kellgrens översättning av ”När till den blygd för våra seder” av den danske poeten Jens Baggesen. De båda senare visorna kom i skillingtryck hos Axmar i Falun som med största sannolikhet funnit dem hos Åhlström eller i *Sommarpromenaden*. Här fann Axmar troligen också ”Yngling! kransa dina hår” av skalden Axel Gabriel Silfverstolpe, som, liksom andra ledamöter av Svenska Akademien, var författare av tillfällespoesi, där särskilt hans dryckesvisor blev allmänt sjungna.

Det finns alltså en grupp dryckesvisor som hade tryckts såväl i de litterära samlingsverken som i skillingtryck långt innan de togs in i de tryckta visböckerna. I några fall hade dessutom visans förekomst i skillingtryck varit den allra första publiceringen. Den finlandssvenske prästen Jacob Tengström hade under en kort tid en informatorsplats i Stockholm och tillbringade vårterminen 1780 i Uppsala innan han återvände till Åbo. Hans poetiska talang var välkänd och hans sällskapsvisa ”Mer lycklig än Kresus” trycktes första gången anonymt i skillingtryck innan den publicerades i *Åbo*

50 ”Kom muntra löje” av Clas Fredriksson Horn, ”Min levnad har ständigt besannat” av Nils Lorents Sjöberg samt Carl Lindegrens ”Snart är din sällhetstid förfluten” och ”Pressa druvan, glaset fyll”. Lindegren är även upphovsman till ”I forntiden bodde lycksalig och fri”, som trycktes i skillingtryck men aldrig i någon visbok. De nyss nämnda fem visorna behandlas i avsnittet om tryckarna och deras förlagor.

Tidning 1802 och året därpå i *Skaldestycken satte i musik*. Det var Petter Winge i Nyköping som svarade för skillingtrycket. Sjutton år senare trycktes texten i den första svenska visboken och trycktes därefter ett fåtal gånger i andra visböcker. Man kan ibland också hitta den i avskriftssamlingar, som till exempel i den samling som Adam Trolle Renberg sammanställde 1820.⁵¹

En genomgång som den här visar att det ändå bara är ett fåtal visor som trycktes upprepade gånger i skillingtryck och som sedan också fick en given plats i de tryckta visböckerna. Carl Anders Roth hörde till 1700-talet och hans visor hade antagligen glömts bort om det inte var för hans Bellmanspasticher. Visorna trycktes som brukligt anonymt och blev mycket uppskattade med sitt tonfall som påminde om Bellmans. Roths visa "När jag bärs ur mitt hus" trycktes första gången i *Sommarpromenaden* 1799 innan texten kom i ett skillingtryck 1800 hos Petter Winge i Nyköping. Den trycktes 10 gånger i skillingtryck under de kommande 80 åren och parallellt i fler än 15 tryckta visböcker med början 1817. Den var omtyckt och skrevs av i vaxduksböcker och andra vissamlingar, men texten blev också upptecknad vid några tillfällen. Den litterära kvaliteten blev ifrågasatt av en upptecknare som skrev "ett plagiat af Bellman och vittnar om af brännvinsånga omtöcknade tanckar och känslor hos upphofsmannen" (Persson 1916, s. 46 f.). Inte fullt lika populär blev hans "Lik termometern" som trycktes i skillingtryck första gången år 1800, men aldrig i någon visbok.

Två författare vars visor aldrig trycktes i någon av de här undersökta visböckerna hör båda till 1700-talet. Deras visor trycktes i stället i skillingtryck. Den ene är kammarrådet och författaren Johan Elers som på uppdrag av Gustav IV Adolf skildrade Stockholms historia, men som också prövade skaldekonsten. Redan 1755 kom *Mina försök* med ett antal av hans alster i tryck, bland annat "Dens skål som menar Kungen väl" som är en i en rad av skålar som kom en enda gång i

⁵¹ SVA acc nr h0002.

ett skillingtryck utan ort och år. Den andre var E. A. Windahl vars visor har stark lokal anknytning till Falun med omnejd. Fyra visor som hämtades ur hans samling med verser kom i skillingtryck, men aldrig i någon visbok.⁵²

Författarna som inte är identifierade

Som framgår av ovanstående har de litterära dryckesvisorna stort utrymme i visböcker och skillingtryck, men att de har litteraturskalder som upphovsmän är inget utgivarna stoltserar med, i stället råder djup anonymitet. Många författare går ändå att avslöja med hjälp av de hjälpmedel som står till buds; auktoriserade författarutgåvor, antologier, litteraturhistoriska sammanställningar och register. Flera var hemmahörande i det umgänge som präglades av den litterära offentlighet som fick sitt uttryck via klubbar, ordnar, lärda eller vittra samfund. De diktade visorna vid sidan av sina anställningar som ämbetsmän, handelsmän, läkare och så vidare. Det rörde sig om en stor skara poeter, skriver litteraturhistorikern Gustaf Ljunggren, av vilka dock de allra flesta, utan någon självständighet, sjöng om och om igen vad de hört andra sjunga förut. Versskrivandet var utbrett inom samhällets bildade klasser och de "rimmade raderna" spelade en viktig roll vid alla, såväl glada som sorgliga tillfällen (Ljunggren 1881, s. 239 f.).

Inom dessa umgängeskretsar fanns sannolikt också författarna till de dryckesvisor som fortfarande är anonyma för mig. För detta talar inte bara visornas stil och tonfall, utan också det faktum att många av texterna hade publicerats i de tryckta medier som fanns tillgängliga. Mer än hälften av texterna som min undersökning omfattar och som fortfarande är anonyma för mig hade publicerats i *Musikaliskt tidsfördrif*, *Skaldestycken satte i musik* eller *Sommarpromenaden* eller

52 Windahls visor i skillingtryck beskrivs närmare i avsnittet om tryckarna och deras förlagor.

samtida tidningstryck. Det är därför rimligt att förmoda att författarna finns att söka i samma kretsar som sällskapsvisans skalder. Inget talar heller för att de anonyma dryckesvisorna hämtades utanför dessa led.

Bland dryckesvisorna i *Wisbok* (1:1817) finns ett antal anonyma texter som först hade publicerats i *Skaldestycken satte i musik*.⁵³ Ingen av texterna hade funnits i skillingtryck innan de trycktes i visboken 1817, inte heller trycktes de efteråt i skillingtryck. I *Svenska sångstycken* (8:1828) fanns den anonyma "Säg mig att dricka den bästa dag", som bara trycktes två gånger i en visbok men aldrig i skillingtryck. Drygt trettio år tidigare hade visan ingått i *Musikaliskt tidsfördrif* 1794. I *Skaldestycken satte i musik* fanns även den anonyma "När fordomdags Göthen framträdde" som trycktes, inte bara i visboken 1817, utan även i *Svenska sällskapssånger* (3:1820) och då tillsammans med fem andra anonyma texter.⁵⁴ De sex texterna fångades sju år senare upp av Em. Bruzelius i Uppsala som tryckte visorna i olika skillingtryck. Den första i ett tryck med enbart dryckesvisor,⁵⁵ de övriga i olika tryck tillsammans med andra visor.⁵⁶ Ingen annan visboksproducent eller skillingtryckare tryckte visorna på nytt.

I *Sommarpromenaden* fanns förlagorna till flera av de anonyma dryckesvisorna i *Samling af nyare valda sångstycken* (4:1820).⁵⁷ En av visorna "Nöjets söner", som hämtades ur årgången 1795, fanns även i visboken 1817 med flera andra visböcker. Ingen av texterna hade funnits i skillingtryck före 1820 och inte heller efteråt. Av de anonyma texterna i *Wisbok* 1817 hade flera alltså tryckts i *Sommarpromenaden* innan de hamnade i visboken. En sådan dryckesvisa, som vållade polemik under 1700-talets senare del, var "Fattom alla nu i glasen".

53 "Då saknaden sorgen och kvalen", "Harmoni, du milda styrka", "Jag är en man", "Låt året förändras" och "Medan livets dag än njutes".

54 "Det är ej konst att vara glad", "Ej nånsin druvans fina saft", "Glaset glatt i handen", "I vänner som länge er övat" och "Yngling medan du är ung".

55 KB E 1827 z.

56 KB E 1827 b³, l³, m³.

57 "Bacchus sov i den blekgula locken", "Far min sade", "Gläds yngling", "Hjälte drick", "Hurtige bröder" och "Min vän om dig ledsnaden".

När den först trycktes i *Stockholms Posten* den 22 januari 1783 hade den rubriken "Supvisa. Dedicerad til Sällskapet Pro Vino. Af en Högbesupen Broder Commendeur" och följdes av diskuterande artiklar i andra tidningar (Hanson 1953, s. 57). Visan finns i C. M. Völschows samling med supvisor,⁵⁸ men också i flera andra samtida vissamlingar.⁵⁹ Även om texten knappast inte längre var aktuell trycktes den i ett skillingtryck 1823.⁶⁰

Tidningstryck och då framför allt *Stockholms Posten* kan ha fungerat som förlaga för flera visor som senare trycktes i visböckerna eller i skillingtryck på 1820-talet.⁶¹ Ett exempel är "Kanonen dånar, fjällen svarar" som med stor sannolikhet hämtades ur *Stockholms Posten* den 5 maj 1826 där den tryckts som "Skålar i ett sällskap, då kanonerna förkunnade H. K. Kronprinsessans lyckliga nedkomst". Samma år fanns den också i skillingtryck. Däremot gick det hela elva år mellan publiceringen den 17 maj 1823 i samma tidning och tryckningen av den anonyma "Man till congresser" i *Ny visbok för 1834* (10:1834).

Sannolikt fanns det en tryckt förlaga även till "Bålen vinkar, vid dess stränder" även om någon sådan inte stått att finna. Visan blev mycket populär i visböckerna, men trycktes bara tre gånger i skillingtryck efter 1825. Populär i visböckerna blev även "Vin fördriver galla" som är andra strofen av "Bröder vike sorgen". Efter att ha tryckts i visboken 1817 trycktes den utan den inledande första strofen inte mindre än tio gånger i olika visböcker under de närmaste decennierna. I den skepnaden förekom den också i skillingtryck, även om man där föredrog den längre versionen med början "Bröder vike sorgen". Av okänd anledning trycktes aldrig den versionen i någon visbok.

58 KB Vs 86:1, nr 81.

59 KB Vs 60:2, UUB V 21 n m. fl.

60 Andra anonyma visor i *Wisbok* 1817 är "Det var en säg'n", "Min vän vad båtår oss" och "När dagen äntlig nått sitt slut". Även de anonyma visorna "Bland vänner är min lösen", "Låt oss alla vara glada" och "Om sällheten finns på jorden" hade trolig förlaga i *Sommarpromenaden* innan de trycktes i olika visböcker på 1820-talet.

61 Se "En källare finns mina vänner" och "Man sinnenas förening".

Ytterligare några anonyma dryckesvisor kom inte i skillingtryck förrän de tryckts i en visbok.⁶² I *Svenska sångstycken* (8:1828) fanns "Min vän om du vill sällheten nå", en visa som senare trycktes i två andra visböcker på 1830-talet. Samtidigt trycktes texten i två skillingtryck, men med något annan textbörjan "Min son om du vill sällheten nå". I den versionen fanns visan i en handskriven vissamling sammanställd av Adam Trolle Renberg år 1820.⁶³

Flera av visböckernas anonyma texter hade publicerats i skillingtryck eller andra tryckta källor innan de hamnade inom visböckernas pärmar. Här ska särskilt ett par visor nämnas. "I som tömmen bågaren" hade tryckts minst tre gånger i skillingtryck före 1810. Det första trycket var odaterat, men troligen från cirka 1800. Innan dess hade visan nämligen varit publicerad under sign. "F" i *Stockholms Posten* den 11 maj 1797 och därför tillskriven skalden Frans Michael Franzén (Tegen 1983 med tillägg 1988, s.52), men Franzéns vanliga signatur var i själva verket "F-n" (Ljunggren 1877, s. 377). Visan trycktes senare i flera visböcker, liksom i specialvisböckerna på 1850-talet, och hamnade därefter i avskrifter i vaxduksböckerna.

Förlagan till den anonyma "Svearna fordomdags drucko ur horn" kan ha funnits i *Musikaliskt tidsfördrif* 1810, men lika gärna i det skillingtryck som trycktes året innan. Med "svearna" utbytt mot "göterna" blev den populär inom Götiska förbundet och blev deras särskilda sång (Sylwan 1930, s. 70). Den trycktes senare i ett tiotal visböcker fram till seklets mitt, sedan den tryckts i skillingtryck ytterligare ett par gånger på 1820-talet. I *Svenska sångstycken* (8:1828) trycktes en visa som blev fortsatt populär, nämligen "Det är ej värt att nöta bort" återgiven i *Musikaliskt tidsfördrif* 1802 innan den kom i skillingtryck med början 1808. Sedan visan tryckts i de tre specialutgåvorna med dryckesvisor på 1850-talet trycktes den återigen i skillingtryck. Några år senare upptecknades den i svenska Finland och trycktes i andra

62 "Jag har idag min hjort förgyllt" och "I gamla Sveas land".

63 SVA acc nr h0002.

vissamlingar och fördes in i de handskrivna visböckerna.⁶⁴ En handfull dryckesvisor vars upphovsmän fortfarande är okända trycktes endast i skillingtryck och aldrig i någon visbok. Fyra av visorna⁶⁵ trycktes på 1790-talet och de övriga fyra under första halvan av 1800-talet.⁶⁶

Fler kända författare

Under det första decenniet på 1800-tal var sällskapsvisan fortsatt stark. Traditionen levde vidare, inte minst inom Par Bricole, sällskapet som mer än andra odlade dryckesvisan och bidrog till skapandet av mängder av bacchanalisk tillfällesdiktning. Initiativtagare var bland annat poeten Olof Kexél, som hörde till Bellmans vänner och odlade samma genrer som han, om än med mindre framgång. Ämbetsmannen Kexél var en betydelsefull person i sällskapslivet. Hans texter samlades och gavs ut först 1837, alltså mer än fyrtio år efter hans död. Utgivaren P. A. Sondén skrev i förordet att den torra samlare som hittade något av intresse i Kexéls produktion skulle "kalla till sig några glada vänner, brygga en bål och med glaset i hand läsa den om igen" (Kexél 1837, s. 6). "Låt lärde om lärdom" tycks vara Kexéls enda bidrag i en tryckt visbok. Liksom Kexél var dramatikern Carl Israel Hallman god vän med Bellman och var medlem i flera av 1700-talets ordenssällskap. Han skrev burlesker för teatern, som *Tillfället gör tjuven*, men det var först på 1840-talet som en visboksutgivare fann för gott att publicera hans "Brännvinsnäsan alla tider".

En annan person som var aktiv i det tidiga 1800-talets sällskapsliv

64 Övriga anonyma texter är "Bröder! När vid munter skämt", "Där fanns i Norden förr ett land", "I detta lag", "Jorden av skaparen nydanad låg" och "Vår Bacchus casseras".

65 "Ej någon lyckligare kan", "Fyllom glasen", "Sova länge" och "Är du hjälte". Till dessa anonyma skillingtrycksvisor ska även läggas de betydligt äldre "Lustige bröder", "Mig tyckes det blir kvällen" och "Om tigh bliver meddelat här".

66 "Dansa vem som dansa vill", "Fordom var värden" och "Skål älskade norrmän". Som anonym räknas även "I hast jag svarvat ihop en visa", även om texten tillskrivits G. Engström, en person som inte låtit sig identifieras.

var skalden Johan Anders Wadman. För eftervärlden känd för sitt slöseri med brännvin under sina år som "sjukhuskommissarie" vid svenska armén och som skrev "Utsupet! J. Wadman" när han skulle förklara sig. Någon annan redovisning fick krigskollegium aldrig (Wadman 1877, s. XXI). Flera av hans visor blev populära men ganska sent. Hans "Mitt hjärta har råkat i klämma" kom i skillingtryck först 1864 för att sedan tryckas ytterligare fem gånger, men ingen blev tillnärmelsevis så populär som "Jag vill ha rus, ett glädjerus", en visa som framför allt fick stor spridning via skillingtryck. Hans enda bidrag till visböckerna under första halvan av 1800-talet är en enda visa, nämligen "Lik en Afrodite" som trycktes i *Svenska sångstycken* (8:1828). Visan kom i skillingtryck på 1850-talet liksom i flera andra visböcker och studentsångböcker under det följande seklet.

Johan David Valerius blev känd långt utanför den akademiska vitterheten för sina lyriska visor, men ännu mer känd blev han för sina dryckesvisor. Också hans rykte som vissångare var stort. På 1800-talets förra hälft var hans visor populärare än Bellmanssångens. Det var också en allmänt spridd åsikt att Valerius var Bellmans efterföljare och medtävlare, men samtida kritiker menade att visorna inte höll samma nivå. Hans sånger kallades för "sedolärande supvisor" och Tegnér lär ha yttrat att Valerius dryckespoesi hade för lite av champagne och för mycket av toddy syftande på olikheterna mellan de båda skalderna (Ljunggren 1881, s. 330). Trots sin omvittnade popularitet saknas Valerius visor i många av visböckerna. I den första svenska visboken finns bara en enda visa av honom⁶⁷ liksom i en av de visböcker som kom tre år senare.⁶⁸ Det är först i *Ny visbok för 1834* (10:1834) som det går att hitta flera visor av hans hand.⁶⁹ Ingen av dessa visor trycktes dock i skillingtryck, varken före eller efter.

67 "Fåfängt tänkar'n egenkär".

68 "Var en sak vill rättvis kalla".

69 "Bacchus och Fröja", "Blixt är stunden", "Du vet att vin mot vatten", "Ej mer vill jag sjunga", "I smärre utskott", "Jag ville gärna varje stund" och "Säg mig den bästa religion".

Även om Johan David Valerius var ryktbar för sina dryckesvisor, var det bara ett fåtal som trycktes i skillingtryck under de första åren av 1800-talet. "Vad vattnet gör ont och vad vinet gör gott" kom år 1800 i skillingtryck hos Petter Winge i Nyköping. Ändå dröjde det till 1834 innan den togs in i en visbok (10:1834) och då tillsammans med andra dryckesvisor av Valerius. Ett par av hans visor fanns annars redan 1815 i visbilagan till *Handbok för resande i Sverige*, bland annat "Man sätter ej nöjet i konstigt system" som beskriver hur man ska bete sig runt dryckesbålen. Visan fanns i skillingtryck 1810 innan den trycktes i nyss nämnda visbilaga och senare i andra visböcker.⁷⁰

En författare som fick sina visor publicerade i en visbok på 1840-talet var Christopher Fritz Jacobsson. Han hade drygt tio år tidigare fått sina *Sånger på 1: sta maj* (1833) anonymt utgivna på H. G. Nordströms tryckeri i Stockholm. Underrubriken var "Muntra dryckesvisor till begagnande i glada samkväm". Här finns fyra visor som sedan trycktes i visboken *Den lustige sångaren* (24:1844). De fick aldrig några efterföljare i vare sig andra visböcker eller skillingtryck. Det är ingen djärv gissning att samlingen från 1833 fungerat som förlaga för visboksutgivaren.

När vi närmar oss mitten av 1800-talet introducerades för första gången ett par författare som med sina omfattande produktioner, skådespel och folklivsskildringar skulle bli mycket populära under sin samtid. August Blanche har tre dryckesvisor i 1840-talets visböcker. En av visorna, "Bröder när gyllene bålarna flöda", var hämtad ur hans skådespel *Läkaren* som uruppförts 1845. Den trycktes i en rad visböcker från 1846 och framåt och ingår i de två specialvisböckerna *Femtio dryckessånger* (28:1853) och *Bacchi visbok* (29:1854). Först 1869 kom visan en gång i skillingtryck. Författaren Wilhelm von Braun bidrog också med tre dryckesvisor i 1840-talets visböcker, varav "Bort med kärlek" kom i skillingtryck ett par gånger från 1864 och framåt.

70 Också "Bacchus först var mänska som en ann" och "Vad bryr jag mig om politiken" hade tryckts i skillingtryck innan de togs in i visböckerna.

Författaren och skådespelaren Franz Hedberg debuterade 1849. Samma år publicerades fyra av hans visor under signaturen -ed- i en och samma visbok, kallad *Visbok* (17:1849). Även Gunnar Wennerberg, vars visor blev allt populärare vid mitten av 1800-talet, återfinns vid den här tidpunkten bland upphovsmännen med sin "Nu tror jag det kan vara tid". Också "Krögaresäten herrliga lundar" återkommer i visböckerna och skillingtrycken efter 1850. Visan var skriven av Jonas Magnus Stjernstolpe, en författare med en produktion som egentligen hörde till sekelskiftet 1800.

Av sammanställningen ovan framgår att mer än hälften av dryckesvisorna i skillingtryck och visböcker är författade av skalder som låter sig identifieras medan ett 50-tal texter efter efterforskningar fortfarande är anonyma för mig. Mycket tyder dock på att också dessa författare finns att söka i den krets som odlade sällskapsvisan i alla dess former från 1790-talet och framåt. Av visorna har de flesta förekommit både i skillingtryck och i de tryckta visböckerna. Ibland kan ett beroendeförhållande finnas, andra gånger inte alls. Det var nämligen inte alls givet att visböckernas dryckesvisor togs upp av skillingtrycksproducenterna. Det är tvärtom så att tidsrymden mellan publiceringen i en visbok och skillingtryck ofta är så lång att det är svårt att påvisa att det skulle finnas något samband. Därför ligger det nära till hands att utgå från att visbokstryckarna och skillingtryckarna använde andra tryckta förlagor, men oberoende av varandra, något vi får anledning att återkomma till längre fram.

Men undantag finns och det enda exemplet på en visa från den senare delen av perioden som jag undersökt. Visan "En påve är ändock minsann" kom först i skillingtryck innan den trycktes i *Ny visbok* (10:1834) med flera visböcker från 1840-talet och framåt. Den var författad av prästen Carl Fredrik Dahlgren, som lika gärna uppträdde som skald och talare. Han var med om instiftandet av sällskapet Gröna rutan 1816, ett sällskap som uteslutande ägnade sig åt skämt och glädje. Hans text är en översättning av en tysk anonym visa diktad under senare delen av 1700-talet. Den trycktes

flera gånger i skillingtryck med början 1833, men först året därpå i visboken. Första strofen har stannat i folkminnet. I södra Sverige har man sjungit orden till ringlekar. Övriga strofer, som handlar om den stackars påven som aldrig får träffa flickor, har inte fått fäste i muntlig tradition (Mattsson 2002a, nr 101). Här är tidsrymden mellan skillingtryck och visbok så kort att det omvända kanske lika gärna hade kunnat gälla. Skillingtrycket trycktes 1833 i Linköping hos C. F. Maij som det året tryckte åtminstone fyra skillingtryck som innehöll dryckesvisor, medan visboken trycktes året därpå i Göteborg hos Charles Backman. Inget utesluter heller att översättningen, via annan tryckt källa eller muntliga tradition, vandrade in i skillingtrycken och visböckerna oberoende av varandra. Först 1847, efter Dahlgrens död, trycktes visan i hans samlade arbeten (Dahlgren 1847:2, s. 21–22).

Sångbarheten

En text behöver en melodi för att bli en visa att sjunga, men i skillingtryck och visböcker finns inga melodier. Den stora mängden dryckesvisor är författade av personer som vi känner till namnet. De flesta var verksamma under senare delen av 1700- och början av 1800-talet när sällskapsvisan var på modet. Det behövdes visor när bålar med mer eller mindre oskyldigt innehåll sattes fram vid slutet av måltiden medan gästerna satt kvar runt bordet. Någon av de närvarande fick roa de övriga med en solosång, som halvt sjöngs, halvt deklamerades innan hela sällskapet stämde in i korus. Det var vid den här tiden fråga om en enstämmig sångtradition. Det skulle dröja innan den flerstämmiga sången introducerades, och den unisona sången hördes ännu så länge bara i visor med korus (Mattsson 2002b, s. 116 f.). Framförandet spelade mindre roll, det var texten som var det viktiga. Var rösten medelmåttig så höll man ändå till godo; huvudsaken var innehållet i visan. Poeternas talang behövdes och bland diktarna av sällskapsvisor blev några mer framstående än andra; Frans Michael Franzén, Johan David Valerius och inte minst Anna Maria Lenngren.

Alla skalder var inte vissångare, men det fanns undantag. Johan Henric Kellgren lär ha varit musikalisk och Franzén berättade att Kellgren själv satte musik till en dikt som till hans förnöjelse sjöngs av Anna Maria Lenngren (Ljunggren 1877, s. 269). Hon var en god sångerska som brukade roa sina gäster sedan hon tillrett bålen. Hon älskade att överraska sina vänner med visor ur egen fatabur och det fanns att välja på (Warburg 1917, s. 114 f.). Också Johan David Valerius framförde själv med bravur sina visor i en krets av jämnåriga. Hans uppgift var att brygga bålen innan han sjöng sina visor, oftast ur minnet tills han förvissat sig om de intryck de gjorde på åhörarna. Solosången var på den tiden i högt anseende och Valerius var en av dem som upprätthöll traditionen. Vid ett tillfälle var särskilda sångare inbjudna till en middag på Stallmästargården då uppmaning till sång kom med orden: "Nu skall du Collin, sjunga en lustig visa, och du, Valerius, skall vara korussar (kör)" (von Beskow 1928, s. 241).

Men varifrån fick diktarna sina melodier? Kanske föddes melodin i stunden genom improvisation eller också användes en melodi som redan var gångbar och som fungerade i sammanhanget. Att återanvända melodier var en gängse metod och att hänvisa till redan kända melodier var det självklara sättet att meddela vilken melodi man skulle använda. Både etablerade författare och amatörer skrev visor med tanke på en speciell melodi. Att skriva nya ord till en redan existerande melodi var det normala i äldre tider och var fortfarande den mest uppskattade och gängse metoden under senare hälften av 1700-talet. I den stora handskrivna "Samling af Swenska Wisor" sammanställd av storsamlare som Samuel Christian Wallen från 1765 och framåt är melodiangivelser vanliga. Margareta Jersild har i sin doktorsavhandling *Skillingtryck* (1975) visat hur melodiangivelser i skillingtryck används till olika texter före 1800.

Men på 1790-talet kom ett förfaringssätt som var det omvända. Om man förut hittat på nya texter till kända melodier, började man nu komponera nya melodier till kända texter. Tack var skalderna hade tonsättarna tillgång till ypperliga vistexter. Tidigare hade man

ofta sjungit melodin utan ackompanjemang, men nu var melodin komponerad och ofta försedd med ett enkelt klaverackompanjemang. Majoriteten av visorna var musikaliskt sett enkla och lätta att spela, vilket gjorde dem populära i bildade kretsar och hos den växande borgerliga klass som hade tillgång till klaverinstrument. Olof Åhlström, som var en av de viktigaste vistsättarna, skrev sina första sånger 1789, troligen som en medveten satsning inför den imponerande mängd visor som han senare skulle publicera i *Musikaliskt tidsfördrif* och *Skaldestycken satte i musik*. Fram till 1810 kan man där räkna till inte mindre än 683 melodier av olika tonsättare med Olof Åhlström som den dominerande tonsättaren med inte mindre än 183 av de tryckta sångerna. Den näst största gruppen komponerades av Lars Gustaf Collin, en stockholmsk grosshandlare med vacker sångröst. Johan Fredrik Palm var den närmast flitigaste tonsättaren med 55 sånger. I de flesta fall var melodierna naturligt sångbara och inte särskilt komplicerade även om det kunde förekomma en och annan utsmyckning (Norlind 1926, Tegen 1993, s.179 ff.).

Från 1790-talet och fram till cirka 1850 är dryckesvisor en viskategori som är återkommande i skillingtryck och visböcker. Men blev alla dessa visor med sina nykomponerade melodier och ibland ganska anspråksfulla texter verkligen sjungna? Färdigheten att läsa noter var vid den här tiden begränsad och har aldrig ingått i den breda folkkulturen på samma sätt som läs- och skrivkonsten. Att trycka noter var dessutom dyrt och omständligt. Det är heller inte alla förunnat att med hjälp av sitt gehör memorera melodier som man hört bara några enstaka gånger.

Köparna av skillingtryck och visböcker fick texterna till dryckesvisorna, men lämnades i sticket när frågan kom till valet av melodi. Det fanns inga äldre välbekanta melodier att hänvisa till, eftersom melodierna i de flesta fall var nykomponerade. I stället återkommer bekanta anvisningar som "sjunges med sin egen bekanta melodi", "sin präktiga melodi", "sin välljudande melodi" eller "under sin egen ton". Traditionsvisorna i skillingtryck, som är få till antal inom den här

viskategorin, har inte heller melodianvisningar. Å andra sidan hör de anvisningar som finns till de mer kreativa, till exempel "sjunges som man tycker" som är uppgiften vid "Lustige bröder, nu lulla tillsammans".

Den fastare kopplingen mellan text och melodi i 1790-talets visa skulle alltså kunna vara en anledning till att dryckesvisorna i skillingtryck i allmänhet saknar melodiangivelse, men musiketnologen Märta Ramsten har nyligen visat att melodianvisningar i 1800-talstrycken inte alls är så ofta förekommande som man trott. I stora drag är det bara 10 % av de världsliga visor som tryckts i skillingtryck under 1800-talet som försetts med melodianvisningar (Ramsten 2019, s. 14 f.).

Inte heller i de tryckta visböckerna finns det några melodinoter, i varje fall inte till en början. I förordet till *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817), som var den första visboken, står att "tryckta melodier till större delen af boken finnas i Skaldestycken satta i Musik, äfven i Musikaliskt Tidsfördrif, några få i Poetisk kalender". Det är en tydlig hänvisning till tryckta källor som hade stor betydelse för dryckesvisorna spridning. Indirekt ger hänvisningen också en upplysning om en kundkrets som förväntades kunna läsa noter och kanske också spela ett klaverinstrument. 1820 trycktes *Samling af nyare valda sångstycken med musique* (4:1820) som innehöll närmare 150 svenska och franska visor. Musik till sex av texterna fanns i en särskild musikbilaga, men ingen melodi till de få dryckesvisorna i visboken. När Kongl. Ordens-Boktryckeriet gav ut *Svenska sångstycken* (8:1828) med en utvidgad upplaga fyra år senare (9:1832) är sex av dryckesvisorna försedda med melodianvisning. Vilka melodier som ska användas till de övriga dryga 72 dryckesvisorna får vi inte veta.

När musikforskaren Martin Tegen sammanfattar sin artikel "Den åhlströmska sångrepertoaren 1789–1810" förmodar han att majoriteten av sångerna i *Musikaliskt tidsfördrif* och *Skaldestycken satte i musik* gick samma öde till mötes som alla andra majoriteter av sånger: de glömdes. Uppfattningen stödjer han på en genomgång av visorna i andra upplagan av *Wisbok* som Fr. B. Nestius gav ut 1820 (2:1820) och

som erbjöd texter till melodierna i Åhlströms publikationer. Men det faktum att texterna trycktes i visboken visar ändå, menar Tegen, att repertoaren till stor del var levande på 1820-talet (Tegen 1983, s. 91).⁷¹

Inom den framväxande borgerligheten var den här typen av vissång alltså uppskattad även om en förändring var i antågande. I sina *Lefnadsminnen* nämner Bernhard von Beskow "Ingen lager skall kransa min hjässa" och "Lycksalig, den som stödd på eget stop" av Wallin som exempel på dryckesvisor som fortfarande sjöngs på 1810-talet. Bland älsklingssångerna fanns också Lindegrens "Snart är din sällhetstid förfluten", "Pressa druvan, glaset fyll", Silfverstolpes "Yngling kransa dina hår" och "Menar du min bror, att den är säll". Med uppräknningen ville von Beskow framkalla angenäma minnen hos de som fått uppleva hur den enkla visan trängdes undan av den flerstämmiga sången på 1820-talet (Beskow 1928, s. 230 f.). Litteraturhistorikern Gustaf Ljunggren hävdar även han, att det var kvartettsången som dödade visan. Tidigare sattes poesin främst och melodins uppgift var tjänande, nu var texten inte längre det väsentliga, det var likgiltigt om orden alls hördes, särskilt som bara första versen sjöngs, till och med *Fredmans epistlar* sjöngs i kvartett enligt en-vers-metoden. Visan som en gång varit sällskapslivets krydda hade förlorat sin glans (Ljunggren 1881, s. 320). Också musikvetaren Leif Jonsson väljer samma förklaring i sin avhandling om 1800-talets studentsång, nämligen att den estetiserande kvartettsången, som sammanföll med den tyska repertoarens genombrott, trängde undan den enstämmiga vissången som därefter kom att leva en mer undanskymd tillvaro. Inte minst gällde detta den visa som hade sina rötter i sengustaviansk kultur, nämligen dryckesvisan och sällskapsvisan (Jonsson 1990, s. 130).

Att repertoaren trängdes undan har också sin förklaring i umgängesformen som förändrades, nämligen vanan att sjunga visor runt en dryckesbål. Seden var på väg bort i de borgerliga kretsar som ville

⁷¹ Tegen syftar på hela urvalet där ca en tredjedel består av dryckesvisor.

ligga i framkant, för att vara helt försvunnen vid mitten av 1800-talet. Samtidigt började den borgerliga musikkulturen som helhet att skifta från musicerande i hemmen till ett mer offentligt musikliv (Tegen 1982, s. 81). Det kan därför ha varit ett försök att hålla den särskilda repertoaren vid liv, när Theodor Öberg gav ut en visbok med enbart dryckesvisor. Under pseudonymen Axel I. Ståhl publicerade han *Vid bålen!* (30:1854) med alla texter försedda med melodinoter. I förordet förklarar utgivaren att han förr ofta vistades vid bålen och hörde då någon gång ropas: "Är det ingen af er gossar, som kan en visa? – Få voro de som kunde". Därför hade han tittat i boklådorna för att se om det fanns några lämpliga visor, men inte hittat några. I visboken finns 73 dryckesvisor samtliga med melodi, ofta med kompositörens namn utsatt, mindre ofta med uppgift om vem som skrivit orden. Många texter är underlagda en enda melodirad, några försedda med ackompanjemang och andra med ett tydligt korus markerat. För att kunna använda boken full ut är notläsningsförmåga en förutsättning och kanske är det inte överraskande att *Vid bålen!* är tillägnad Pehr [af] Westerstrand som var stormästare i Par Bricole, från 1833 och fram till sin död 1857.

Sällskapet Par Bricole hade ända sedan grundandet 1779 samlat de främsta vissångarna och skalderna. Här odlades sällskapsvisan och det var i den här utpräglad manliga och konservativa miljön som dryckesvisorna hade alla förutsättningar att leva kvar. Men kvinnorna kunde också uppskatta visorna när det begav sig. Det påpekar Bernhard von Beskow (1855) i företalet till Johan David Valerius *Samlade vitterhets-arbeten*. Han hade lagt märke till att förr sjöngs Valerii visor till och med av fruntimmer som nu, enligt den gällande sällskapstonen 1855, inte ens skulle vilja erkänna att de läst texterna (a.a., s. XXIVV). Lite längre fram i företalet skriver von Beskow att visorna sjöngs länge över hela Sverige innan de förmörkades av trycksvärtan (a.a., s. LVIII). Det han beskriver kan vara en muntligt traderad visa, som var avsedd att sjungas. Möjligen menar han också att visorna hade börjat falla i glömska, sedan de förvisats

inom visböckernas pärmar? Vid 1800-talets mitt var dryckesvisan hur som helst på väg bort. I sina *Lefnadsminnen*, som fullbordades 1857, klagar von Beskow över att dryckesvisan såsom han mindes den var död. Inga nya visor skrevs och ingen kunde längre sjunga som förr (von Beskow 1928, s. 229 f.).

Tryckarna och deras förlagor

PRAKTISKT TAGET ALLA som i något avseende sysslade med böcker, uppträdde också som förläggare, boktryckare, bokbindare eller bokhandlare. Oavsett om de sysslade med utgivning av skillingtryck eller visböcker, behövdes förlagor. Någon upphovsrätt var det inte heller tal om förrän ett femtiotal år senare.

Lyriska samlingsverk

Utan *Musikaliskt tidsfördrif* och *Skaldestycken satte i musik* hade dryckesvisan aldrig fått någon nämnvärd plats i svenska skillingtryck och visböcker. Olof Åhlström koncentrerade sig mycket tidigt på svenska bidrag när det gällde visorna. I allmänhet var han också noggrann med att meddela vem som komponerat melodin, men utelämnade i princip diktarnas namn. Bland melodierna i första årgången av *Musikaliskt tidsfördrif* 1789 fanns tre dryckesvisor som snabbt togs upp av skillingtrycksproducenterna: "Min levnad har ständigt besannat", "Kom muntra löje" och "Ungdom, du vars hjärta hyser". Tobias Norlind (1926) som gått igenom Åhlströms utgåvor kallar den första samlingsens vismelodier för den svenska vissångens början. Just de svenska visorna väckte också en viss uppmärksamhet och samlingen ökades med fler visor året därpå. 1793 kom så första bandet av *Skaldestycken satte i musik* som hade en särskild textavdelning med dikterna tryckta i boktryck och en musikbilaga stucken i koppar som vanligt nottryck. Det hade visat sig att det var obekvämt att trycka hela texten och därmed minska utrymmet för musiken, som ju var huvudsaken. Genom det nya utgivningssättet i bokform kunde

både den litterärt intresserade publiken få en bok att läsa dikterna ur samtidigt som musikvännerna fick en notbok. Olägenheten var förstås att publiken inte var densamma; notboken köptes bara av musikvännerna, medan skaldestyckena hade de litterärt intresserade som kundkrets. Genom att tredje bandet upptog en del visor ur båda serierna löstes problemet (Norlind 1926, s. 45). Det faktum att texterna under en period trycktes i ett eget häfte, kan sannolikt ha inspirerat de samtida skillingtrycksproducenterna som såg en möjlighet till nya inkomster. Publiken som skaffat musikbilagan kunde få tag på texterna genom att köpa de betydligt billigare skillingtrycken och på så sätt få tillgång till just de visor som de ville ha och avstå från de övriga.

För producenterna av skillingtryck var båda publikationerna under lång tid användbara som förlagor, åtminstone fram tills dess att den första svenska visboken trycktes 1817. Då hänvisade nämligen utgivaren Samuel Rumstedt direkt till *Musikaliskt tidsfördrif* och *Skaldestycken satte i musik* och framhöll att musiken till texterna i visboken fanns i just dessa båda publikationer. Utgivaren hade själv gått direkt till förlagorna och publicerade ett 60-tal dryckesvisor ur de båda samlingarna och ytterligare några ur *Sommarpromenaden*. Det är ett underlag som täcker åren 1789–1810. Det är ur dessa källor som litteraturskaldernas visor hämtades, men också två tredjedelar av de anonyma texterna i visboken och vars upphovsmän inte är identifierade.

Men också *Sommarpromenaden* var en användbar förlaga för utgivarna. De tio häftena med blandat poetiskt material både från in- och utlandet kom från olika källor, mest samtida tidningspress, men en del var även lånat ur *Musikaliskt tidsfördrif* eller *Skaldestycken satte i musik*. Den inhemska poesin är anonym, men här återfinns ett fyrtiotal dikter av Anna Maria Lenngren. Andra skaldar som är representerade är Frans Michael Franzén, Johan Henric Kellgren och A. G. Silfverstolpe. Bidragen var av skiftande kvalitet och ”inflyter i en osovrad ström, med mästerverk och missfoster om varandra och utan den vägledning i valet mellan det goda och det mindre

goda, som författarnamnen skulle utgöra", sammanfattar Staffan Björck (1984, s. 45). När en visa varit publicerad i både Åhlströms utgåvor och *Sommarpromenaden* är det förstås helt omöjligt att avgöra vilket tryck som varit förlaga till ett skillingtryck eller ett visbokstryck, även om det i undantagsfall har hänt att visor tryckts av i samma ordning.

Skaldernas egna verk hade till en början mindre betydelse som förlagor. Däremot kunde den periodiska pressen ibland fungera som källa, liksom traditionen att samla visor i avskrift. Avskriftssamlingarna var huvudsakligen tillkomna inom de borgerliga kretsarna och är ofta antologier där ägarna under en längre följd av år fört in visor och dikter från skilda håll och av skiftande art. Samlingarna som helhet är inte att betrakta som traditionsvisesamlingar, men jag har i annat sammanhang visat att ett antal dryckesvisor i dessa samlingar också kunde finnas i skillingtryck, antingen samtida sådana eller sådana som trycktes senare (Mattsson 1988). Här kan själva avskrifterna ha fungerat som förlagor, men visorna kan lika gärna levt i den muntliga traditionen och där fångats av skillingtrycksutgivarna. Två visor, som fanns i skillingtryck före 1700 eller vid 1700-talets början och som finns i avskriftsamlingarna, kan betraktas som traditionsvisor, nämligen "Lustige bröder nu luller tillsamman" och "Mig tyckes det blir kvällen". Storsamlarna Wallen och Völschow skrev in texterna i sina respektive vissamlingar.⁷² Idag vet vi att Völschow lånade ur den Wallenska vissamlingen och ur denna löpande excerperade visor, vars ursprung var obekant för honom (Hillbom 1981, Mattsson 1988). Men avhängighetsförhållandet mellan de båda samlingarna kan vara av mer komplicerad art. Båda kan ha en gemensam källa, eller den ena har använt den andra som utgångspunkt, men dessutom lånat ur andra källor och på så sätt kompletterat materialet.

72 RA Wallen 9, nr 1950, KB Vs 86:1, nr 241 resp. RA Wallen 3, nr 609, KB Vs 86:1, nr 67.

Skillingtryck och visböcker

Genom att följa tryckningen av dryckesvisor i skillingtryck hos ett par producenter, som var verksamma runt sekelskiftet 1800, är det möjligt att finna troliga förlagor. Nedslagen utgör samtidigt illustrativa exempel på hur det kunde gå till när skillingtrycken fick sina texter. Den tryckare som svarat för flest dryckesvisor i skillingtryck är Pehr Olof Axmar i Falun. Från 1794 och fram till cirka 1815 trycker han inte mindre än 48 dryckesvisor (omtryck oräknade) i sina skillingtryck. Av dessa 48 är inte mindre än 30 helt nya som skillingtrycksvisor när han trycker dem för första gången. Och förlagorna går faktiskt att hitta. 1794 tryckte han fem dryckesvisor som han samma år funnit i *Stockholms Posten* och i *Sommarpromenaden*, där han också använt sig av årgången från 1792. Året därpå tryckte han fyra dryckesvisor direkt efter poeten E. A. Windahls utgåva *En liten rimmares försök* 1788–1799. Några år senare, år 1801, tryckte han nio dryckesvisor i sex olika skillingtryck. Förlagorna fanns i *Sommarpromenaden* för år 1794 och *Skaldestycken satte i musik* för år 1795. En av visorna hade också tryckts i *Musikaliskt Tidsfördrif*, men när han året därpå återigen tog hjälp av *Sommarpromenaden* kan vi utgå från att det var den publikationen som var källa. Nu använde han nämligen också årgången från 1801 för fyra dryckesvisor som han 1803 tryckte i ett och samma skillingtryck.⁷³ Också de följande åren tycks han ha hittat nya dryckesvisor i just *Sommarpromenadens* tidigare årgångar som han sedan tryckte i skillingtryck 1804 och 1805. Av andra dryckesvisor som trycktes hos Axmar under senare delen av den här perioden fanns ett flertal i årgångar av *Sommarpromenaden* som han redan använt, men som han av okänd anledning väntade med att trycka. I stället var det faktor Eric Widblad i Örebro som 1797 och 1798 tryckte ett par dryckesvisor som han funnits i *Musikaliskt tidsfördrif*, *Skaldestycken satte i musik* och *Sommarpromenaden*. Samma källor använde även

73 KB Vitt.sv. saml. (Br) 1803.

Ernst Peter Sundqvist i Gävle, när han inte lånade dryckesvisor av andra skillingtrycksproducenter.

Den nyss nämnde E. A. Windahl, vars visor tryckts av Pehr Ol. Axmar, har beskrivits som sådan som "man kan vänta af en man, hvilken visst aldrig haft något annat rus, än det man dricker sig till", om man får tro Lorenzo Hammarsköld (1819, s. 262). Hammarsköld syftade på en, som han skrev "alldeles bortglömd Vers-Samling", nämligen *En liten rimmares försök* utgiven i två delar 1788 och 1799 och tryckt i Falun. Det speciella med samlingen är inte bara att den utseendemässigt påminner om ett skillingtryck med sitt format i oktav och valet av små vinjetter som avslut, utan att boktryckaren var Axmar. Han hade startat Faluns första tryckeri 1786 där han tryckte *Fahlu Weckoblad* vid sidan av Landshövdingeämbetets kungörelser och andra småtryck, bland annat minst 200 vistryck (Danielson 2019, s. 108 f.). Windahls visor har stark lokal anknytning till Falun med omnejd. Båda utgåvorna har långa företal som ursäktar alla stavfel och dikternas kvaliteter, men också en förklaring varför backanaliska författare inte behöver vara drinkare och kunna sjunga. Boktryckaren hyllas alldeles särskilt av författaren med en egen text: "Det första prof av det första Boktryckerie i Falun (not: I Herr Boktryckaren Axmars namn, som här med öppnade sin Präss, den 6 mars 1786)". Kanske var det ett vänskapligt tack från Axmar, när han 1795 tryckte ett skillingtryck som fick titeln "Backi-sånger"⁷⁴ med tre av fyra visor hämtade direkt ur *En liten rimmares försök* (1788). De tre visorna "Medan den rykande bål'n man förtär", "Se vad våra fäder gjort" och "Friskt Courage lät oss dricka" trycktes bara denna enda gång i skillingtryck. Inga omtryck följde och inga visböcker tog upp texterna, säkert för att visorna var så lokalt förankrade. Den fjärde visan däremot, som var Anna Maria Lenngrens översättning av Rahbeks "Vi prisas så högt våra fäder", hade samma år tryckts i *Stockholms Posten* och kom sedan i flera omtryck i skillingtryck och visböcker.

74 KB E 1795 e.

Den andra delen av E. A. Windahls *En liten rimmares försök* trycktes 1799 hos samme boktryckare i Falun, Pehr Ol. Axmar, men nu förde han inte någon av de nya dryckesvisorna vidare till skillingtryck. Det gjorde däremot Petter Winge i Nyköping som 1801 tog hand om "Drick så ska du få veta min bror", en visa som sedan aldrig mer trycktes i skillingtryck.

Av någon anledning som man bara kan spekulera i tryckte Petter Winge i Nyköping inom en tvåårsperiod omkring 1800 inte mindre än 22 olika dryckesvisor i skillingtryck, varav tio var nya. Jämfört med sina samtida tryckerikolleger i Falun och Örebro är det påfallande många av visorna som inte har förlagor som låter sig ringas in. Visserligen tycks också han ha haft tillgång till *Sommarpromenaden* 1796–1799 där han hämtade tre visor. Han tryckte också visor som förut funnits hos både Widblad och Axmar, men var han fann de övriga sex texterna vet vi inte. En fördjupning i Winges umgänge i Nyköping runt sekelskiftet 1800 visar att han hade nära koppling till personer som odlade dryckesvisan i alla dess former och att visorna cirkulerade i avskrifter (Mattsson 2022). Melodierna till de litterära dryckesvisorna var oftast nykomponerade och spreds framför allt inom de i kretsar där man odlade sällskapssången. Kanske var det därför som han förde så många dryckesvisor till tryck? Melodierna var inte obekanta för hans kunder, men texterna som ofta hade många strofer kunde kanske behövas som stöd för minnet?

Intresset för sällskapsvisor inom de litterära kretsarna minskade under de första decennierna av 1800-talet. Som Tobias Norlind påpekar innehöll de åtta första banden av *Skaldestycken satte i musik* regelbundna bidrag av Anna Maria Lenngren. I vissa delar dominerade hon helt, men hon upphörde senare att skriva och det var bara undantagsvis som Åhlström kunde trycka en visa av henne. Intresset minskade också hos de svenska kompositörerna och Åhlström blev alltmer ensam. I stället försökte han göra den svenska publiken mer bekant med den utländska musikkulturen, särskilt med den tyska *Lieden* (Norlind 1926, s. 53). Tidigare hade Olof Åhlström fått

dikterna direkt av skalderna och försett dem med melodier, men efter sekelskiftet blev själva musiken huvudsaken och det blev svårare att få bidrag till publikationerna. Men av detta märks inget i utgivningen av skillingtryck eller i den växande marknaden för visböcker. Med en eftersläpning i tid, som inte tycks ha bekommit kundkretsen, fortsatte utgivarna att trycka dryckesvisor och gärna introducera i sammanhanget nya dryckesvisor. Efter hand som antalet producenter ökar blir det också mycket svårare att hitta eventuella förlagor om man jämför med slutet av 1700-talet när tillgången på tryckta förlagor var mer begränsad.

Elmén & Granbergs tryckeri svarade för utgivningen av både skillingtryck och visböcker. Tryckeriet hade startat i Gamla Stan 1810 och fick trycka andra delen av *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817). Från och med 1819 hade man också en stor produktion av skillingtryck, många beställda av J. G. Björnståhl som fyrsidiga tryck utan särskild titelsida men med vinjetfigurer (Danielson 2019, s. 188). Elmén & Granberg är också det tryckeri som i jämförelse med andra visboksutgivare, producerade flest dryckesvisor i skillingtryck. Vid 25 tillfällen under perioden 1819–1833 tryckte Elmén & Granberg dryckesvisor i skillingtryck. Av dessa hade sju tidigare tryckts i visboken 1817.⁷⁵ Det ligger nära till hands att tänka sig att visboken användes som förlaga till skillingtrycken, men det är omöjligt att belägga. Det är inte bevis nog av två visor av Franzén, "När skämtet tar ordet" och "Sörj ej den gryende dagen", hade placerats efter varandra i visboken och sedan hade samma ordningsföljd i skillingtryck drygt tio år senare.⁷⁶

Man skulle kunna förmoda att fler än Elmén & Granberg tryckte skillingtryck vid sidan av bokutgivningen och kanske återanvände de bäst säljande visorna. Därför har jag jämfört mina uppgifter om

75 De sju visorna var "Sörj ej den gryende dagen" i KB E 1819 l, omtryck E 1822 x, omtryck E 1828 y, "Du av vars gudsallika bud" i E 1822 c, "När till en blygd" i E 1822 e, "När jag den djupa bägar'n" i E 1826 o, "När skämtet tar ordet", "Skål i lyckan eller nöden" i E 1828 y och "Vin fördriver galla" i E 1828 f².

76 KB E 1828 y.

tryckare och andra skillingtrycksproducenter med uppgifterna om vilka som gav ut visböcker under första halvan av 1800-talet, perioden 1817 till cirka 1855. Namnen har jag sedan kontrollerat mot Eva Danielsons grundliga genomgång i *Skillingtryckarna* (2019).⁷⁷

Resultatet blev inte riktigt det förväntade. Av drygt 30 utgivna visböcker är det bara ett fåtal som publicerats av förläggare som också var producenter av skillingtryck i någon omfattning. Danielsons omfattande katalog är resultatet av en genomgång av 173 producenter av skillingtryck. Att jag, genom min metod att enbart söka en särskild genre i skillingtryck, har hittat producenter som inte finns i hennes katalog bekräftar att skillingtrycksmaterialet är både stort och svårt att överskåda och att nya uppgifter alltid kan tillkomma.

Femton visor som tryckarna gärna valde

Det behövdes förlagor till både skillingtryck och visböcker men någonstans ifrån måste också impulsen komma att välja en viss visa framför en annan. Eller var det aldrig något val, gick det fortare än så? Det berättades att Åhlström till en början brukade få originaldikter av skalderna, men att han senare, när han behövde nya stycken till sina publikationer, fick leta fram vad han behövde hemma hos skalden Johan David Valerius, som hade sina vistexter i en enda röra på skrivbordet. På så sätt trycktes flera visor som egentligen aldrig var menade att bli offentliga (Beskow 1855, s. X).

I det följande har jag fördjupat mig i några visor ur den ganska överskådliga mängden dryckesvisor och begränsat mig till sådana som tryckts fler än tio gånger i skillingtryck med äldsta tryckning före 1810. Tidsgränsen är satt vid 1810 då en ny period tar sin början inte bara politiskt utan också kulturellt genom romantikernas genombrott.⁷⁸

77 De i den här undersökningen aktuella förläggarna av skillingtryck respektive visböcker finns redovisade i registerdelen.

78 För periodindelning se Jonsson & Ivarsdotter (1993), *Musiken i Sverige*.

Kvar blev totalt 15 visor som i ett par fall dessutom hade tryckts mer än 20 gånger under den tid som de varit skillingtrycksvisor. På motsvarande sätt finns uppgifter ifall en visa tryckts i någon av de tidigaste visböckerna utgivna 1817–1850. Genom att på detta sätt följa en handfull visor kan olika slutsatser dras som till exempel rör förlagor, den inbördes ordningen mellan visor i trycken, frågor om visornas popularitet eller om någon text genomgått sådana förändringar att den i ett yngre skede inte längre kan klassificeras som dryckesvisa.

Jag fann snart att vissa visor måste vara avtryck mellan olika officiner, men kunde också identifiera andra möjliga förlagor. Det handlar om relationen mellan olika medier, visor som pendlat mellan tryck och handskrifter, mellan muntlig och skriftlig trädning.⁷⁹ Genom att följa en enda genre på detta sätt, fick jag upplysningar som det annars hade varit mer mödosamt att få.

De femton visorna är i det följande grupperade i kronologisk ordning efter första gången de finns i ett daterat skillingtryck. Den första gruppen omfattar fem visor, de följande färre beroende på hur grupperingen varit naturlig att göra.

- 1) "På livets mödosamma stråt" av anonym upphovsman, tryckt 1794 i skillingtryck hos Pehr Ol. Axmar i Falun (KB N 1794 d), totalt 23 gånger till och med 1852. Tryckt i *Sommarpromenaden* 1794. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817).
- 2) "Du som i höghet tror" av Anna Maria Lenngren, tryckt 1794 i skillingtryck hos Pehr Ol. Axmar i Falun (KB N 1794 d), totalt 20 gånger till och med 1879. Tryckt i *Musikaliskt tidsfördrif* 1790 och *Sommarpromenaden* 1792 dessutom på svenska i danska samlingar och även översatt till danska (Lenngren 1917, s. 264). Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817).

79 Gunnar Ternhag (2015) har berört frågan om vistexters vandringar mellan skillingtryck och handskrivna visböcker, men behandlar ett yngre material. Han konstaterar att grundläggande studier i ämnet fortfarande saknas.

- 3) "Kom muntra löje" av Clas Fredriksson Horn, tryckt 1794 i skillingtryck hos Pehr Ol. Axmar i Falun (KB N 1794 d), totalt 10 gånger till och med 1810. Tryckt i *Musikaliskt tidsfördrif* 1789 och 1790 samt *Sommarpromenaden* 1792. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda swenska sånger* (1:1817).
- 4) "I stillhet gömd för ödets nycker" av Anna Maria Lenngren, tryckt 1794 i skillingtryck hos Pehr Ol. Axmar i Falun (KB N 1794 d), totalt 13 gånger fram till och med 1868. Tryckt i *Musikaliskt tidsfördrif* 1790 och 1791 samt i *Sommarpromenaden* 1792 dessutom översatt till danska (Lenngren 1917, s. 265).
- 5) "Är du hjälte till att dricka" av anonym upphovsman, tryckt 1794 i skillingtryck hos Samuel Norberg i Göteborg (KB E 1794 a), totalt 15 gånger till och med 1867.

Redan av den här enkla uppställningen ovan syns flera tydliga samband. De fyra första visorna trycktes i ett och samma skillingtryck hos Pehr Ol. Axmar i Falun 1794. I trycket fanns även två kärleksvisor. Det är inte heller någon tvekan om att Axmar hämtade tre av dryckesvisorna ("Du som i höghet tror", "Kom muntra löje", "I stillhet gömd för ödets nycker") ur *Sommarpromenaden* 1792, där de finns intill varandra i första häftet på sidorna 85–89. Som första visa i trycket med sex visor valde Axmar "På livets mödosamma stråt", en anonym dryckesvisa som sannolikt varit spridd innan dess. Visan trycktes inte mindre än tio gånger i olika skillingtryck före år 1800, varav Axmars från 1794 tycks vara det äldsta. Samma år hade den också tryckts i *Sommarpromenaden*. Det här är för övrigt den visa som Sergel och Ehrensvärd använde när de tecknade illustrationer till varje rad i texten som sedan cirkulerade i vänkretsen.⁸⁰

Uppenbarligen var det här ett skillingtryck med en sammansättning av visor som fungerade bra. Axmar gjorde direkta omtryck under de följande åren; två gånger 1795, sedan 1796, 1808 och 1810. Detta

80 Nationalmuseum HZ 157/1957.

var visor som kunderna ville ha och den inbördes ordningen mellan visorna fungerade tydligt också. Andra tryckare var inte sena att följa Axmars exempel och redan 1795 kom Eric Widblad i Örebro med ett tryck med samma innehåll och med samma ordningsföljd.⁸¹ Han var faktor hos J. P. Lindh som en gång i tiden startat Örebro första tryckeri som blivit känt för att ge ut så kallat "bondgods" (Danielson 2019, s. 244 f.).

1799 försökte Axmar variera sig och la till ännu en kärleksvisa sist i trycket. De sju visorna rubricerade han nu som "Dryckes- och kärleksvisor". Det här var ett urval som passade E. P. Sundqvist i Gävle, som raskt tryckte samma urval i tre olika tryck 1800, 1802 och 1804.⁸² I själva verket drog han nytta av sin svärsons framgångar. Pehr Olof Axmar var nämligen gift med Sundqvists dotter (a.a., s. 113).

Samtidigt börjar visorna i trycken att splittras. Eric Widblad i Örebro, som redan 1795 tryckte av alla de sex visorna i ett eget tryck, använde "På livets mödosamma stråt" som sista visa i ett skillingtryck 1798 tillsammans med två andra visor. Också en annan, inte namngiven officin i Nyköping, tryckte samma år samma visor i samma ordningsföljd.⁸³ Troligen kom trycket från Petter Winge som hade privilegium att idka boktryckerirörelse i Nyköping. Visorna föll honom i smaken och år 1800 tryckte han förutom "På livets mödosamma stråt" även "Du som i höghet tror" tillsammans med andra visor. Just det här året valde Winge att trycka inte mindre än åtta skillingtryck som innehöll dryckesvisor, bland annat "Du som i höghet tror" som han tryckte ännu en gång i ett annat tryck, liksom "I stillhet gömd". Sedan visan ingått i olika tryck tillsammans med de tre andra ovan listade dryckesvisorna trycktes den bara av Winge

81 KB N 1794 d innehåller sex tryck från två olika officiner: Axmar 1794, 1795, 1796, 1808, 1810 samt Widblad 1795.

82 KB N 1799 h innehåller fyra tryck från två olika officiner: Axmar 1799 samt Sundqvist 1800, 1802, 1804.

83 KB E 1798 j.

i Nyköping och Örebro-tryckaren Widblad.⁸⁴ När J. P. Lundström i Jönköping tryckte visan 1807 tillsammans med andra uppgav han helt framt: "efter tryckt exemplar". Sedan dröjer det till 1868 innan den trycktes i ett skillingtryck hos C. G. Söderström i Växjö. Widblad i Örebro tog 1834 åter upp "På livets mödosamma stråt", men visan var tydligen på väg ut eftersom den placerades sist i trycket.⁸⁵ Sist kom den också när den trycktes vid två senare tillfällen.⁸⁶

"Kom muntra löje" förekom bara en gång tillsammans med andra visor i ett skillingtryck och då hos Petter Winge.⁸⁷ Annars fick den följa med i skillingtrycken så länge som den hade sällskap av de övriga tre. Sedan trycktes visan aldrig mer i skillingtryck. Att den ändå kom att rankas som en av de mest omtyckta dryckesvisorna i skillingtryck före 1810 beror helt enkelt på det sammanhang där den trycktes. Så länge som den fick samsas med "På livets mödosamma stråt", "Du som i höghet tror" och "I stillhet gömd" gick det bra, men utan det sällskapet överlevde visan inte i skillingtryck. Frånsett den andra upplagan av *Wisbok* (2:1820) trycktes den inte i andra visböcker och finns inte heller belagd i muntlig tradition. Författare till texten var arméofficeren, greve Clas Fredriksson (Fredrik) Horn (af Åminne) som för övrigt senare dömdes till döden för delaktighet i mordet på Gustaf III, men vars straff av nåd förvandlades till landsflykt.

"Du som i höghet tror" kan också räknas som en populär dryckesvisa tack vare sin placering tillsammans med de tre andra dryckesvisorna. Samtidigt klarade den sig lite bättre och trycktes tillsammans med andra visor i andra skillingtryck. Förutom Petter Winge som tryckte den två gånger år 1800,⁸⁸ passade också Eric Widblad på att använda texten. Ingen skillingtryckare placerade emellertid visan först i trycken, i stället hamnade den i mitten, alltså varken först eller sist. Så blev

84 KB E 1798 h.

85 KB E 1834 m².

86 KB E 1837 z, E 1852 o².

87 KB E 1800 o.

88 KB E 1800 s, y.

fallet också i fortsättningen, vare sig visan trycktes hos C. M. Torin i Skara eller hos A. Th. Westman i Hedemora.⁸⁹ Totalt trycktes visan 20 gånger i skillingtryck men fick, liksom de andra tre visorna, aldrig fäste i muntlig tradition. Den blev inte heller särskilt uppskattad av svenska visboksutgivare, däremot trycktes den förhållandevis tidigt i de två danska utgåvorna *Lommebog for lystige brødre* (1812) och Andreas Seidelins *Visebog indeholdende udvalgte danske selskabssange* (1814).

Gemensamt för tre av dryckesvisorna som Pehr Ol. Axmar tryckte 1794 i samma skillingtryck är att samtliga senare trycktes i *Wisbok, innehållande walda swenska sånger* (1:1817). Skillingtryckaren och visboksutgivaren använde troligen samma förlaga för de tre visorna, nämligen *Sommarpromenaden* 1792.

Samma år, alltså 1794, trycktes den anonyma "Är du hjälte till att dricka" hos Samuel Norberg i Göteborg.⁹⁰ Den placerades som sista visa i ett tryck med fyra visor. Det tycks ha varit visans öde att sällan få en högre placering. Den kallas gärna kärleksvisa, som i två Uppsala-tryck utan uppgift om officin eller år, detsamma gällde i det omtryck som Ad. Fr. Raams Enka i Norrköping svarade för tolv år senare.⁹¹ Den visa som skulle väcka köparnas intresse var nämligen en helt annan, den välbekanta "Kom min lilla Sissa du" som genomgående trycktes som första visa i sju andra 1700-talstryck; fyra utan ort och år, ett hos Widblad i Örebro och två hos Sundqvist i Gävle.⁹² Även när "Är du hjälte till att dricka" trycktes senare placerades den sist, men då var första visan en helt annan.⁹³

Men det fanns andra dryckesvisor som blev populära i skillingtryck före 1810.

89 Skara: KB E 1835 h², Hedemora: KB E 1870 z².

90 KB E 1794 a.

91 KB N 1794 c innehåller tre tryck från olika officiner: u.o.o.å, Uppsala 1794 samt Raam 1810.

92 Örebro: KB N 1796, Gävle: KB E 1798 a.

93 KB E 1832 a², E 1867 g³.

- 6) "Min levnad har ständigt besannat" av Nils Lorents Sjöberg tryckt 1797 i skillingtryck hos Eric Widblad i Örebro (KB E 1797 i), totalt 11 gånger till och med 1862. Tryckt i *Musikaliskt tidsfördrif* 1789 och författarens egna *Skaldestycken* 1796. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817).
- 7) "Ungdom du vars hjärta hyser" av Anna Maria Lenngren tryckt 1797 i skillingtryck hos Eric Widblad i Örebro (KB E 1797 i), totalt 13 gånger till och med 1853. Tryckt i *Musikaliskt tidsfördrif* 1789 och *Sommarpromenaden* 1794. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817).
- 8) "Ej någon lyckligare kan" av anonym upphovsman tryckt 1797 i skillingtryck hos Eric Widblad i Örebro (KB E 1797 f), totalt 11 gånger till och med 1835.

Var skillingtrycksproducenterna fann sina visor vet vi i allmänhet inte, men när Samuel Norberg i Göteborg tryckte Anna Maria Lenngrens visa "Ungdom du vars hjärta hyser" hade han en textbörjan som inte var hennes egen, nämligen "Yngling du vars hjärta hyser" som antyder att det kan röra sig om en avskrift.⁹⁴ Han placerade texten som första visa i trycket tillsammans med "På livets mödosamma stråt", en anonym visa som han kan ha hittat i det populära skillingtrycket med dryckesvisor som fått stor spridning sedan Axmar tryckte det första gången 1794. Det ligger nära till hands att tänka sig att Samuel Norberg haft tillgång till omtrycket av Eric Widblads skillingtryck. Widblad svarade under de här åren för flera skillingtryck med just dryckesvisor, trots att han annars var sparsam med att signera egna tryck (Danielson 2019, s. 245). Med upplysningen "tryckte av Faktor Erik Widblad" presenterade han nämligen också Anna Maria Lenngrens text i ett tryck med fyra visor, där han lät Nils Lorents Sjöbergs "Min levnad har ständigt besannat" bli sista visa. Textbörjan "Jag har av min levnad" antyder att det kan röra sig om en avskrift. Visan finns också

94 KB E 1797 a.

i tidens avskriftssamlingar med ännu en textbörjan "Min levnad kan städse besannat".⁹⁵ Ett omtryck hos Widblad följde året därpå,⁹⁶ men då tillsammans med andra visor. Också Samuel Norberg placerade visan sist när han tryckte den samma år i två skillingtryck⁹⁷ fortfarande med textbörjan "Jag har av min levnad". Det är inte troligt att Nils Lorents Sjöbergs text med början "Min levnad har ständigt" legat till grund för skillingtrycken även om den fanns tillgänglig 1796 genom hans *Skaldestycken* (Sjöberg 1796, s. 143–154). Vitterhetsidkaren Nils Lorents Sjöberg hade vunnit flera priser i samtidens vittra sällskap och var ledamot av Svenska Akademien sedan tio år tillbaka. Hans version av visan liksom även Lenngrens "Ungdom du vars hjärta hyser" trycktes i visboken 1817. Båda hade funnits i *Musikaliskt tidsfördrif* 1789. Med undantag av andra upplagan av *Wisbok* (2:1820), väckte ingen av texterna andra visboksutgivares intresse före 1851, då "Min levnad har ständigt besannat" trycktes vid ett par tillfällen.

När E. P. Sundqvist i Gävle tar hand om de båda visorna ligger "Min levnad har ständigt besannat" och "Ungdom du vars hjärta hyser" nära de auktoriserade författarversionerna och så kom det att vara i fortsättningen.⁹⁸ Fyra av visorna i trycket fanns i samma ordningsföljd i Widblads första tryck från 1797, Sundqvist har bara lagt till en ny första visa. Skillingtrycksproducenterna låter gärna visorna följas åt i trycken ibland med tillägg av "Du som i höghet stor". När inte Sundqvist trycker, så finns visorna hos Petter Winge i Nyköping eller hos P. O. Axmar Falun.⁹⁹ Utan tvekan finns det en växelverkan mellan de tre skillingtryckarna. Efter 1850 hände det fortfarande att visorna trycktes i skillingtryck,¹⁰⁰ men då inte längre i samma tryck. 1797 kom ännu ett tryck med dryckesvisor från Eric Widblad

95 KB Vs 60:2, s. 106.

96 KB E 1798 f.

97 KB E 1798 d.

98 KB N 1801 m.

99 Nyköping: KB E 1800 s, y, Falun: KB E 1801 h².

100 KB E 1853 g², 1862 a².

i Örebro. Som första visa placerade han den anonyma "Ej någon lyckligare kan" som fick en lång introducerande text om den lustige vandringsmannen som skulle vara mycket nära släkt med Jeppe på berget. I samma tryck fanns också Anna Maria Lenngrens "Du som i höghet tror". Året därpå kom ett omtryck av skillingtrycket hos Widblad. Det speciella med den här visan är annars att den tycks ha levt sitt eget liv i skillingtryck. Upphovsmannen är för oss okänd. Texten finns inte inskriven i någon av de samtida registrerade handskrivna vissamlingarna, men den återkommer i skillingtryck med tämlig oregelbundenhet, ofta dessutom som första visa i trycken och gärna i sällskap med andra dryckesvisor. E. P. Sundqvist i Gävle, Samuel Norberg i Göteborg, P. O. Axmar i Falun, Elmén & Granberg med flera, alla trycker de visan minst en gång. Sista gången den finns i ett skillingtryck är 1835 i ett Uppsala-tryck utan särskild titelsida.¹⁰¹ Jag har inte heller funnit visan i någon tryckt visbok.

Kanske inte helt oväntat återfinns Frans Michael Franzén bland skalderna som anonymt kom att tillhöra de populärare under första hälften av 1800-talet.

- 9) "Goda gosse glaset töm" av Frans Michael Franzén tryckt 1798 hos E. P. Sundqvist i Gävle (KB N 1798 f), totalt 14 gånger till och med 1868. Tryckt i *Skaldestycken satte i musik* 1794, *Musikaliskt tidsfördrif* 1794 samt *Sommarpromenaden* 1795. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817).
- 10) "Sörj ej den gryende dagen" av Frans Michael Franzén tryckt 1800 hos Petter Winge i Nyköping (KB E 1800 a²), totalt 13 gånger till och med 1869. Tryckt i *Åbo Tidning* 1803 och *Skaldestycken satte i musik* 1804. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817).
- 11) "Min vän om du vill lätt (nöjd) igenom världen vandra" av Werner Hans Frederik Abrahamson tryckt 1800 hos A. J. Sylvenius i

¹⁰¹ KB G 52.

Stockholm (KB G 99), totalt 12 gånger till och med 1869. Tryckt i *Sommarpromenaden* 1794. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda swenska sånger* (1:1817).

- 12) "Jag icke någon vällust känner" av anonym upphovsman tryckt 1800 hos Petter Winge i Nyköping (KB E 1800 d), totalt 15 gånger till och med 1875. Tryckt i *Skaldestycken satte i musik* 1804. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda swenska sånger* (1:1817).

Visorna av Frans Michael Franzén fick stor spridning under hela 1800-talet i avskrifter, skillingtryck och tryckta visböcker. I sina *Hågkomster från ungdomen* nämner Henrik Lilljebjörn att "Goda gosse glaset töm" brukade sjungas väldigt ofta (1865, s. 23). Redan 1806 finner man alla fem stroforna i en handskriven visbok kallad "Samling af åtskilliga Poemer".¹⁰² E. P. Sundqvist i Gävle hade tryckt texten i skillingtryck åtta år tidigare och tog upp den igen några år senare, då han kallade den "dryckesvisa" och placerade den först i trycket.¹⁰³ Hans svärson Pehr Ol. Axmar i Falun tryckte också visan¹⁰⁴ som första i ett tryck. Visan återkom sedan ungefär vart tionde år i skillingtryck fram till och med 1868, ofta med upplysningen att det var en dryckesvisa. Men totalt 14 skillingtryck kan ändå inte räcka som förklaring till visans spridning och popularitet. Den finns i stället att söka i de tryckta visböckerna. Sedan den tryckts i visboken 1817 finner man den snart sagt i alla visböcker som trycktes under 1800-talet, enbart fram till 1854 finns den i 13 olika visböcker. När visan finns registrerad i traditionsarkiven rör det sig genomgående om handskrivna så kallade vaxduksböcker.

Samma är förhållandet med "Sörj ej den gryende dagen förut" som kom i skillingtryck första gången år 1800 genom Petter Wings försorg, sedan är det glest mellan trycken. När Winge tryckte texten hade den

¹⁰² SVA acc nr ho275: B 64:2 a.

¹⁰³ KB E 1801 o.

¹⁰⁴ KB E 1804 i.

fortfarande inte publicerats i någon av de periodiska tidskrifter som annars var vanligt. Först 1803 trycktes den i *Åbo Tidning* (Ljunggren 1881, s. 269). Här förefaller det alltså som om skillingtrycket var först i ledet och att en handskriven text fungerat som förlaga.¹⁰⁵ Det dröjde sedan hela tio år innan Samuel Norberg i Göteborg tryckte visan i skillingtryck¹⁰⁶ följt av Axmar i Falun som presenterade den i ett tryck som han kallade "Fem nya och lustiga dryckesvisor".¹⁰⁷ Visan trycktes sedan ungefär vart tionde år fram till och med 1869 ofta med upplysningen att det rörde sig om en dryckesvisa. Den placeras i allmänhet sist i trycken och bara vid ett tillfälle som första visa när Em. Bruzelius i Uppsala låter den inleda.¹⁰⁸ Visan finns i *Handbok för resande i Sverige och Norrige* (1815) som var första ansatsen till en visbok med profant innehåll. Här finns texten anonymt återgiven tillsammans med Franzéns "Drick de förflyga" och två visor av Valerius. Sedan trycktes den 1817 i den första visboken och därefter om och om igen i raden av visböcker, innan studenterna tog över förvaltningen och tryckte den i sina sångböcker. Än idag är det en visa som förekommer i samband med akademiska fester.

Förklaringen till den stora spridningen av "Goda gosse glaset töm" och "Sörj ej den gryende dagen förut" finns i skillingtrycken och de tryckta visböckerna, men en lika viktig anledning kan vara sången som odlades i de borgerliga hemmen. Enligt Martin Tegen (1982, s. 50), som granskat musikförlagens utgivning under decennierna kring mitten av 1800-talet, var "Goda gosse glaset töm" och "Sörj ej den gryende dagen förut" två av de populäraste kompositionerna. Visorna fanns i samlingar som vände sig till en annan publik än köparna av skillingtryck och visböcker, nämligen de som kunde använda noter och traktera ett piano.

En översättning efter den danske författaren och officeren Werner

105 Jämför UUB: V 7, där texten finns i en handskrift som daterats till cirka 1800.

106 KB E 1810 c.

107 KB E 1814 n.

108 KB E 1831 y.

Hans Frederik Abrahamson finns också bland de dryckesvisor som trycktes i skillingtryck före 1810 och sedan blev fortsatt populär. Flera av de danska sällskapsvisorna översattes till svenska av namnkunniga svenska skalder, men vem som svarat för den här översättning är för mig obekant. Texten "Min vän om du vill lätt igenom världen vandra" trycktes i skillingtryck första gången år 1800 av Andreas J. Sylvenius i Stockholm som enda visa i ett tryck som fick titeln "Ämbetsmannavisa". Trots att Sylvenius var verksam ganska kort tid var han produktiv som skillingtryckare (Danielson 2019, s. 185), ändå var han inte lika förtjust i dryckesvisor som sina kolleger Widblad i Örebro, Winge i Nyköping, Norberg i Göteborg, Axmar i Falun och Sundqvist i Gävle. Den sistnämnde tog hand om Abrahamsons visa och tryckte den i två skillingtryck¹⁰⁹ innan den fick fortsatt spridning i skillingtryck och visböcker. Texten, som rör sig gränslandet mellan kärleksvisa och dryckesvisa, är ett bra exempel på hur vanskligt det kan vara att bara följa en visas första rad för att därigenom få belägg. Från år 1800 när visan trycktes i skillingtryck för första gången förefaller den vara omåttligt populär, men granskar man de olika trycken visar det sig att den stora draghjälpen var "Benrangersridderen". I trycken placeras "En krigsman så bård" som första visa medan dryckesvisan kommer sist, men i de yngre versionerna är dryckesvisans text stympad. Sista strofen "Töm därför ditt glas och nyttja din öden" med uppmaningen att dricka finns inte längre med. Det faktiska antal gånger som visan var en dryckesvisa i skillingtryck är alltså betydligt lägre än vad man i förstone kan tro om man bara följer visans första rad.¹¹⁰

Om den anonyma visan "Jag icke någon vällust känner" är inte mycket mer att säga än att den, liksom de tidigare nämnda visorna, förekommer i såväl handskrivna vissamlingar som skillingtryck och

109 KB E 1801 e², N 1802 r.

110 Skillingtrycken, där sista strofen är struken, är inte redovisade här. Som exempel kan annars nämnas att KB N 1817 d innehåller 20 tryck, varav bara trycket från 1817 har den aktuella sista strofen. I övriga tryck mellan 1846–1862 saknas den helt. Visan presenteras då genomgående som kärleksvisa.

visböcker.¹¹¹ Petter Winge i Nyköping tryckte visan i skillingtryck som den första av två, innan det dröjde några år innan två inte namngivna officiner i Norrköping respektive Carlskrona följde efter.¹¹² Den kallas gärna dryckesvisa och placeras oftast inuti trycken, alltså varken först eller sist. Den finns med i det urval av dryckesvisor som trycktes 1817 i den första visboken och trycktes senare i fler än 16 visböcker fram till 1850, bland annat i *Svenska sångstycken. Nyare och äldre* (8:1828) med en ny utgåva fyra år senare (9:1832). Det kan vara värt att notera att visböckerna trycktes på Kongl. Ordens-Boktryckeriet, en officin som också brukade trycka skillingtryck. Där trycktes också den här aktuella visan i skillingtryck några år senare.¹¹³ Detta är annars det enda exemplet som antyder en växelverkan mellan visbok och skillingtryck bland de här diskuterade visorna.

Upphovsmannen till orden "Jag icke någon vällust känner" är fortfarande okänd även om texten tillskrivits såväl Johan David Valerius som Carl Lindegren. Det är uppgifter som inte gått att belägga trots att texten har tydlig litterär prägel. Carl Lindegren är annars en författare som inte lämnat särskilt stora avtryck i litteraturhistorien, däremot skrev han flera visor som fick stor spridning via skillingtryck, inte mindre än tre av hans dryckesvisor finns bland de mest frekventa.

- 13) "Snart är din sällhetstid förfluten" av Carl Lindegren tryckt 1800 hos Petter Winge i Nyköping (KB E 1800 n), totalt 23 gånger till och med 1836. Tryckt i *Musikaliskt tidsfördrif* 1796 och *Sommarpromenaden* 1797. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817).
- 14) "I forntiden bodde lycksalig och fri" av Carl Lindegren tryckt

¹¹¹ Skalden Johan Anders Wadman använde den första strofen i sin visa "Skarp supning" och tillskriver Carl Lindegren texten, se Wadman 1877, s. 56. Uppgiften har inte gått att belägga, även om texten har tydlig litterär prägel. Se även Tegen 1983, s. 96 som uppger Lindegren som upphovsman.

¹¹² KB N 1806 b, E 1809 m.

¹¹³ KB E 1839 h³.

1801 hos Petter Winge i Nyköping (KB E 1801 r), totalt 13 gånger till och med 1853.

- 15) "Pressa druvan, glaset fyll" av Carl Lindegren tryckt 1803 hos Pehr Ol. Axmar i Falun (KB E 1803 d), totalt 10 gånger till och med 1847. Tryckt i *Skaldestycken satte i musik* 1801 och *Sommarpromenaden* 1801. Tryckt 1817 i *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817).

Som skald ansågs Carl Lindegren i stort sett vara en epigon, som dramatiker inte mer än en talang, men en intressant tidstyp, konstaterade hans biograf (Westin 1940, s. 6). Lindegren var aktiv i Par Bricole där inte minst sällskapsvisan spelade en stor roll. Han skrev dikter av olika slag, begravningsdikter, sentimentala klagodikter, versberättelser, charader och epigram som cirkulerade i handskrifter eller publicerades i *Sommarpromenaden*, några tonsattes och finns i *Skaldestycken satte i musik* och *Musikaliskt tidsfördrif*.

Carl Lindegren förefaller haft lätt att hitta en ton i sina visor som tilltalade många. Hans "Snart är din sällhetstid förfluten" trycktes ett otal gånger i skillingtryck och i ett tiotal visböcker från 1817 och fram till cirka 1855. När visan trycks i skillingtryck, med början hos Petter Winge, placeras den gärna först och gärna i sällskap med andra dryckesvisor som till exempel Lenngrens "Ungdom du vars hjärta hyser"¹¹⁴ eller Franzéns "Goda gosse glaset töm"¹¹⁵ och "Sörj ej den gryende dagen".¹¹⁶ Det är en visa som kallas sällskapsvisa när Pehr Ol. Axmar tar hand om texten.¹¹⁷

Första kända trycket av "I forntiden bodde lycksalig och fri" är ett skillingtryck hos Petter Winge i Nyköping.¹¹⁸ Som vi sett hade Petter

¹¹⁴ KB E 1824 o.

¹¹⁵ KB N 1808 e.

¹¹⁶ KB E 1830 h.

¹¹⁷ KB E 1807 j.

¹¹⁸ KB E 1801 r, se även Westin 1940, s. 274. Som Karin Strand påpekat för mig användes den som melodihänvisning till en visa om ett skandalmål redan 1800.

Winge en förkärlek för dryckesvisor och var ofta den som kom först med visorna i skillingtryck. Särskilt aktiv som tryckare av dryckesvisor var han omkring år 1800, då han verkar ha haft tillgång inte bara till tryckta förlagor utan även visor i avskrifter av olika slag. Vid tre tillfällen tryckte han visor i skillingtryck som inte tidigare funnits tillgängliga i tryck, nämligen Franzéns "Sörj ej den gryende dagen", den anonyma "Jag icke någon vällust känner" och Lindegrens "I forntiden bodde lycksalig och fri". Som jag visat (Mattsson 2022) hade Petter Winge troligen kontakt med någon som själv var aktiv i ett sällskap eller klubb där visorna varit i svang innan han tryckte dem i skillingtryck. För det talar också hans första tryck av Lindegrens "Snart är din sällhetstid förfluten" som i skillingtrycket börjar "Snart är din ungdomstid förfluten", vilket tyder på att texten kunde vara hämtad ur en handskrift.¹¹⁹

När Winge tryckte "I forntiden bodde lycksalig och fri" som enda visa i trycket har den titeln "Om Gref Adams Lycksalighet i Eden och Dess plötsliga slut". Det är en travesterande strofisk berättelse om hur Eva, uttråkad av sin vattendrickande man, fyller hans mugg med druvornas blod. Den andra visan i skillingtrycket är "Drick så skall du få veta min bror" av E. A. Windahl hämtad ur hans *En liten rimmares försök* 1799, en visa som Winge tycks ha varit ensam om att trycka i skillingtryck. Skillingtrycket innehöll alltså två helt nya dryckesvisor. Winge tryckte texten om Gref Adam ännu en gång fast då tillsammans med två andra visor,¹²⁰ senare återkom den i skillingtryck fram till och med 1853.¹²¹ Det är inte ovanligt att den förses med författaruppgift på titelsidan eller upplysningen att det är ett "original av Carl Lindegren".¹²² Det här är annars en visa som kan sägas leva upp till beteckningen skillingtrycksvisa, eftersom texten aldrig förefaller ha tryckts i någon visbok.

Också Pehr Ol. Axmar i Falun hade en känsla för vilka dryckesvisor

119 KB E 1800 n.

120 KB E 1802 y.

121 KB E 1853 d³.

122 KB F Lindegren b, m, n.

som var möjliga att avsätta. Med förtjusning tryckte han Carl Lindgrens "Pressa druvan glaset fyll" åtta gånger med början 1803 och fram till 1817. Visan kom sedan i skillingtryck hos Elmén & Granberg i Stockholm och J. P. Lundström i Jönköping.¹²³ Sista gången visan trycktes i skillingtryck var 1847.¹²⁴ Var skillingtryckarna hämtade texten är omöjligt att veta. Den fanns senare i de flesta visböcker sedan den ingått i visboken 1817. Att visan ofta förekommit i skillingtryck och visböcker förklarar varför man hittar den i de handskrivna visböckerna, gärna med titeln De tre blommorna. Visan besjunger nämligen tre storheter; kärleken, vänskapen och bålen.

Växelverkan mellan olika medier

I ett föredragsmanus av Ulf Peder Olrog (2011, s. 257–269) från 1962 med rubriken "Kända och okända skalders visor, populära under 1800-talet" särskiljer han det han kallar "borgerskapets tryckta visböcker" från muntlig trädning, skriftlig trädning och skillingtryck. Innehållet i visböckerna kallar han för centraldirigerat material. Det är en viktig iakttagelse när man betänker att påfallande många av litteraturskaldernas dryckesvisor nådde en ny och bredare publik via visböckerna, ofta i versioner som låg nära författarnas egna.

Samma vägar som Olrog anvisade återfinns i genomgången ovan av de 15 visor som skillingtryckarna gärna valde. En växelverkan går att skönja mellan olika medier; mellan skillingtryck och visböcker, mellan skriftlig och muntlig trädning. Men även betydelsen av andra tryckta förlagor går att se. När *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817) trycktes 1817 var den först i sitt slag med ett urval lämpat för en visintresserad krets av köpare. Men trots att drygt 70 dryckesvisor presenterades hade utgivaren uteslutit fyra av de visor som varit några av de mest efterfrågade i början av seklet. De visor

¹²³ Stockholm: KB E 1828 h, Jönköping: KB E 1835 f², E 1845 p, E 1846 n.

¹²⁴ KB E 1847 i, s. x².

som uteslöts var de anonyma "Ej någon lyckligare kan" och "Är du hjälte till att dricka" samt Lenngrens "I stillhet gömd" och Lindegrens "I forntiden bodde lycksalig och fri". Anna Maria Lenngrens visa hade visserligen varit tryckt både i *Musikaliskt tidsfördrif* och *Sommarpromenaden* men föll ändå inte visboksutgivaren i smaken, inte heller någon annan av de fyra visorna trycktes fler gånger i någon visbok. Dessa fyra dryckesvisor var helt enkelt skillingtrycksspecifika visor. De spreds bara via skillingtryck.¹²⁵ De har inte heller registrerats i traditionssamlingarna, vilket troligen kan förklaras av att de helt enkelt fallit i glömska när den bredare insamlingsverksamheten drog i gång eller tillhörde en repertoar som inte efterfrågades av upptecknarna.

Annorlunda är det med de övriga elva visorna. Alla hade varit mycket uppskattade i skillingtryck och alla finns också tryckta i *Wisbok* 1817. Däremot finns det inget som antyder att visboksutgivaren använde skillingtrycken som förlaga. I stället hämtades texterna ur etablerade *Musikaliskt tidsfördrif* och *Skaldestycken satte i musik*. Med undantag av tre texter,¹²⁶ trycktes också visorna i andra visböcker, i några fall dessutom i många utgåvor. Det innebar att texterna hade möjlighet att spridas genom ett stort antal visbokstryck och inte bara genom skillingtryck. Det gäller framför allt den anonyma "Jag icke någon vällust känner" och Franzéns "Goda gosse glaset töm" som båda kom i nio visbokstryck före 1850. Också Carl Lindegrens "Pressa druvan glaset fyll" och "Snart är din sällhetstid förfluten" kom i ett stort antal visbokstryck före 1850 vid sidan av mängder av skillingtryck.

Ett stort antal skillingtryck liksom publicering i många visböcker ger goda förutsättningar för visorna att också tas upp i muntlig tradition.

125 Elmén & Granberg, som svarade för tryckning av andra delen av visboken (1:1817), var som påpekats, också en stor skillingtrycksproducent. Kuriöst nog trycktes där i yngre skillingtryck två av de populära visorna som uteslutits ur visboken: "Ej någon lyckligare kan" och "I forntiden bodde lycksalig och fri" i skillingtryck 1826 (KB G 52) resp. 1832 (KB F Lindegren b).

126 "Kom muntra löje", "Min levnad har ständigt besannat" och "På livets mödosamma stråt" trycktes senare endast i den andra upplagan av visboken 1817 (2:1820).

Och förvisso finns flera av de 15 vistexterna i traditionsarkiven, men oftast med många strofer och oftast i avskrifter i så kallade vaxduksböcker. Visorna har inte upptecknats efter någon som sjungit. Men också här finns undantag. August Fredin kunde notera en variant av Carl Lindegrens visa med textbörjan "Snart är din ungdomstid förfluten" efter sjökapten Ahlström i Klintehamn (Fredin 1909–33, nr 43). Också i finlandssvensk tradition har varianter av just den texten blivit registrerad.¹²⁷ "Goda gosse glaset töm" har nedtecknats i sammanhang som antyder att det rör sig om en muntligt traderad visa.¹²⁸

I traditionsarkiven finns även en annan av de 15 visorna, nämligen "Min levnad har ständigt besannat" av Nils Lorents Sjöberg. Visan, som först trycktes hos Åhlström, var vanlig i skillingtryck före 1810 innan den trycktes i visboken 1817. Därefter kom den bara enastaka gång i skillingtryck och inte i någon fler visbok före 1850. Ändå finns den registrerad i traditionsarkiven. Förklaringen finns i de visböcker som kom vid århundradets mitt, alltså efter ett långt uppehåll och nästan 40 år efter utgivningen av visboken 1817. Då trycktes "Min levnad har ständigt besannat" i olika visböcker åtminstone vid sex tillfällen, nämligen *Wisbok* (1852), *Ny visbok för glada sångare* (1853), *Nyaste visbok* (1853), *Femtio dryckessånger* (28:1853), *Bacchi visbok* (29:1854) och *Vid bålen!* (30:1854). Varför visan plötsligt intresserade visboksutgivarna vet vi inte, men sannolikt var de här visbokspubliseringarna en bidragande orsak till att texten finns i yngre avskrift med alla sina sex strofer i en handskriven visbok.¹²⁹

Också de tidigare nämnda "Jag icke någon vällust känner" och Franzéns "Goda gosse glaset töm" samt Lindegrens "Pressa druvan glaset fyll" och "Snart är din sällhetstid förfluten", finns med i visböckerna utgivna på 1850-talet och senare. Visboksutgivarna kan förstås ha hittat förlagorna i skillingtryck eller i mängden visböcker,

127 Bland annat SLS 24, nr 30 och Rancken R 5, 166, 23.

128 Rancken R 5, 186, nr 252.

129 ULMA Vsml. 769.

men också i litterära antologier eller tidningstryck. De kan också ha använt den först utgivna svenska visboken som förlaga.

Som jag påpekat är bristen på melodianvisningar regel vad gäller dryckesvisorna, men 1854 sker en ändring när Theodor Öberg tryckte melodinoter i *Vid bålen!* till bland andra fem av visorna ovan. Melodierna till "Goda gosse glaset töm", "Jag icke någon vällust känner", "Pressa druvan glaset fyll", "Snart är din sällhetstid förfluten" och "Min levnad har ständigt besannat" finns återgivna i *Vid bålen!* (30:1854, nr 13, 24–25, 41 och 57).¹³⁰ Inget utesluter att Theodor Öberg (här under pseudonymen Axel I. Ståhl) använde visboken från 1817 som textförlaga och sedan hämtade melodierna direkt ur Åhlströms publikationer utan andra mellanled. Ett stickprov bekräftar förmodan. När Öberg trycker text och melodi till Lindegrens "Snart är din sällhetstid förfluten" återger han texten utan annan ändring än en modernisering av stavningen. Texten följer troget förlagan liksom melodin som är hämtad ur *Musikaliskt tidsfördrif* (1796, s. 98 f.). Liksom i förlagan utelämnas uppgiften att Carl Lindegren skrivit texten, medan tonsättaren Palm får sitt namn utsatt.

Syftet med utgivningen av *Wisbok, innehållande walda svenska sånger* (1:1817) var att erbjuda korrekta texter för att ingen längre skulle behöva lita på sitt dåliga minne eller dåligt gjorda avskrifter. I företalet hänvisas till melodierna i Åhlströms publikationer och ett par andra melodikällor. Visboksutgivaren förespråkar ordning och reda och föga överraskande tycks efterföljarna ha följt uppmaningen. Bortsett från omtryck i andra upplagan (2:1820) trycktes nära 50 av de drygt 70 dryckesvisorna i *Wisbok* 1817 i andra visböcker under de följande trettio åren. För visboksutgivarna spelade visornas vara eller inte vara i de betydligt enklare skillingtrycken antagligen inte någon särskild roll. Att som Ulf Peder Olrog benämna visböckernas innehåll som centralt dirigerat material har alltså fullt fog.

¹³⁰ Ännu en av de femton visorna finns återgiven med melodi i *Vid bålen!* (nr 53) nämligen "Kom muntra löje". I motsats till de övriga har jag inte funnit några belägg av visan i de traditionssamlade arkiven.

Avslutande diskussion

HUNDRATALS DRYCKESVISOR TRYCKTES anonymt i skillingtryck och visböcker under första halvan av 1800-talet. Majoriteten av dessa är författade av skalder som låter sig identifieras. Att litterära visor på detta sätt spreds anonymt via skillingtryck och visböcker är känt sedan länge. Vad som däremot är nytt, och som framkommit i denna studie, är att de litterära dryckesvisorna är oväntat många. Oväntat är också att dessa visor sällan fick ett eget liv utanför skillingtryckens och visböckernas publiceringar. Många av dryckesvisorna trycktes dessutom bara en enda gång.

Redan 1753 motiverade Abraham Sahlstedt utgivningen av *Samling af Verser på Svenska* på följande sätt: "Det skal ock litet bekymra mig, om man kallar min Samling, en wisbok, allenast hon behagar. Dessutom hör jag mycket förståndigt folk siunga slagdängor och illa gjorde sångstycken, som däraf ej blifwa dess bättre. Äfwensom wackra Wisor och Sångstycken icke blifwa sämre af det de siungas af gement folk" (Sahlstedt 1863, s. 131). Beskrivningen skulle lika gärna kunna överföras på skillingtrycken med ett innehåll som inte sällan var författat av namnkunniga skalder, om än tryckta anonymt. Genom skillingtrycken fick fler och nya grupper kontakt med en etablerad diktning än vad annars hade varit fallet. I bästa fall kunde dessutom dessa texter fungera som kvalitativ motvikt mot visor av annat slag.

Skillingtrycken stod lägst i den litterära rangordningen. Ändå var det genom sådana tryck litteraturskalderna kunde nå en ny publik. I en översikt av den svenska litteraturen 1825 får läsarna veta att det var genom skillingtrycken, som vanligt folk kom i kontakt med Bellmans dryckesvisor: "Ibland Visor tryckta i år hafva Bellmans

Bachanaliska Sånger nu börjat intaga en betydande plats. Om till särdeles båtnad för sjelfva detta nyförvärfvade publicum, derpå kan med skäl tviflas, då det ej är de idylliska eller, öfverhufvud taget, de till innehållet oskyldigare, utan just de råare [...] hvilka företrädesvis blifvit valda. Oförnekligt är, att dessa snillrika qväden utgöra den mest originella Svenska poesi, och att de, i synnerhet med musik och mimik, kunna bereda den bildade ett stort och eget nöje; men lika oförnekligt är att det också, att de för det lägre folket äro otjenlig läsning [...]. Anmälan, som stod att läsa i nr 8 av tidskriften *Swea* 1825, gör tydligt vilka som utgjorde skillingtryckens kundkrets, nämligen det "lägre folket", i det här fallet den mindre bemedlade delen av befolkningen med låg eller ingen utbildning. Ovana som de var att möta en diktning – som visserligen var något av de originellaste som fanns i svensk poesi – ville anmälaren ändå framhålla det olämpliga i att just de här visorna trycktes i skillingtryck. Att Bellmans diktning märktes i utgivningen på 1820-talet var annars inte konstigt. Bellmanstraditionen vårdades i sällskap av olika slag, samtidigt som skalden dyrkades inom den litterära världen. Skillingtryck med Bellmans backanaliska diktning, liksom dryckesvisor överhuvudtaget, passade helt enkelt bra i utgivningen och kunde förhoppningsvis locka en annan kategori köpare än den vanliga.

Sällskapssångens "gyllene ålder" hade egentligen infallit redan omkring sekelskiftet 1800, och även om många av visorna fortfarande sjöngs på 1820-talet började den enstämmiga vissången trängas undan. Det hade sin förklaring inte bara i kvartettsångens genombrott utan även i själva umgängesformen. Dryckesvanorna förändrades och seden att samlas runt en bål var på väg bort för att helt ha upphört vid mitten av 1800-talet. Ändå är 1820-talet det decennium när antalet skillingtryck med dryckesvisor ökar markant. Fram till cirka 1840 trycktes fler än 300 skillingtryck med dryckesvisor i både omtryck och nytryck. Under samma period ökade också utgivningen av visböcker påtagligt sedan den första svenska visboken kommit 1817. Men om man förväntar sig att innehållen skulle spegla tidsandan så pekar i

stället urvalet på en eftersläpning. Visorna var långt ifrån nya när de trycktes på 1820-talet. De hade diktats tjugo eller trettio år tidigare med en tydlig dominans av sällskapsvisans skaldar.

Om det inte funnits tryckta förlagor hade dryckesvisan aldrig fått något nämnvärt utrymme i svenska skillingtryck och visböcker. Särskilt inte den visa som det här i huvudsak rör sig om, nämligen den litterära dryckesvisan. Av min undersökning framgår också att fler än 110 av visorna funnits i tryckta förlagor. De viktigaste var *Musikaliskt tidsfördrif* och *Skaldestycken satte i musik*. Olof Åhlström valde tidigt svenska bidrag när det gällde visorna och för skillingtryckarna var utgåvorna användbara under lång tid, åtminstone fram tills dess att den första svenska visboken trycktes 1817 som också baserade sitt urval på samma förlagor. Alla som sysslade med utgivningen av visor vare sig de uppträdde som förläggare, boktryckare eller bokhandlare behövde texter. Ändå visar mitt material att åtskilliga av visboksvisorna aldrig trycktes i skillingtryck och att många av skillingtrycksvisorna inte återfinns i visböckerna. Det tycks inte ha funnits något givet flöde som innebar att dryckesvisorna i skillingtryck per automatik togs upp i visböckerna eller vice versa. Tvärtom så föredrog visboksutgivarna att använda andra visböcker och tryckta förlagor hellre än de billiga och enkla skillingtrycken.

När musikrepertoaren i borgerliga kretsar fick sin prägel av den backanaliska visan på 1790-talet, såg skillingtrycksproducenterna en möjlighet att tjäna pengar genom att fånga upp de nyaste dryckesvisorna. Ibland fann de förlagorna i några av Åhlströms publikationer, andra gånger i tryck med begränsad spridning eller i avskrifter, såvida man inte använde sig av andra skillingtryck. Skillingtrycken fungerade då som introducerande av en genre som var ny för en bredare publik, samtidigt som trycken också kunde attrahera dem som odlade sällskapssången och ville ha texten till de senaste visorna.

Producenterna av skillingtryck uppfattade den litterära dryckesvisan som en gångbar genre, men syftet var inte i första hand att sprida god litteratur, den främsta drivkraften var pengar. Skillingtrycken

var kommersiella produkter som skulle säljas och det gällde att få så god avsättning som möjligt – man tryckte sådana visor som folk var beredda att betala för. Om tillgång och efterfrågan var av avgörande betydelse skulle man därför kunna anta att en visa som trycktes många gånger var ovanligt populär och följaktligen efterfrågad av köparna. Påståendet kan ha sin giltighet vad gäller de tidigaste dryckesvisorna i skillingtryck, men inte generellt och framför allt inte från 1820-talet och framåt då dryckesvisornas roll blir en annan. Deras uppgift i skillingtrycken blir mer upprätthållande, att tillmötesgå ett befintligt intresse hos en känd publik, mindre att väcka nya gruppers intresse. Min genomgång visar att dryckesvisorna sällan eller aldrig placerades som första och inledande huvudvisa i akt och mening att göra ett tryck attraktivt och säljande. I stället har visorna placerats på annan plats i trycken. Med stöd i mitt material vågar jag påstå att dryckesvisorna inte hade en given marknad bland skillingtrycksköpare i allmänhet. För det talar också det faktum att 48 av dryckesvisorna i min undersökning endast trycktes en gång. En förklaring till mängden litterära dryckesvisor i skillingtryck på 1820-talet och framåt torde i stället vara producenternas önskan att behålla en köpstark grupp inom borgerliga kretsar som man var på väg att förlora i takt med att nya vanor gjorde sitt intåg. En annan, mer krass förklaring skulle kunna vara att visorna fungerade som utfyllnad så att ingen sida i skillingtrycket lämnades blank.

Dryckesvisorna är den minsta gemensamma nämnaren när det gällde att intressera köpare från hela den sociala skalan. För en tryckare som ville överleva var det nödvändigt att följa med sin tid och trycka det som efterfrågades. De enkla och billiga skillingtrycken kunde innehålla en eller ett par dryckesvisor, medan de dyrare visböckerna kunde innehålla minst ett femtiotal. Ändå kunde båda trycksakerna vända sig till samma köpare. Även om skillingtryckens kundkrets var stor och bred och visböckernas snävare, kunde alltså samma köpare finnas i båda grupperna. Frågan är om skillingtryck och visböcker konkurrerade med varandra eller om de kompletterade varandra?

Skillingtrycken kunde vara ett alternativ så länge som visböcker var en förhållandevis dyr nyhet. För en skillingtrycksproducent som vände sig till olika kategorier av köpare kunde den mest eftertraktade visan för den ena gruppen vara en helt annan för den andra. Det blir särskilt tydligt vad gäller dryckesvisorna, också för att de innehållsmässigt skiljer sig från de flesta andra visor i skillingtryck. Texterna präglades av litteraturskalder hemmahörande i det sena 1700- och tidiga 1800-talets sällskapskretsar och en typ av umgänge som var främmande för den breda allmänheten. För gemene man kunde innehållet i visorna uppfattas som ovant och annorlunda med skildringar av måttlighetsdrickande och salongssupande i borgerliga miljöer och med ämnen som vänskap, glädje, kärlek, livets korthet och dödens visshet. Sannolikt fanns det ingen stor marknad för visor av det här slaget hos den breda gruppen skillingtrycksköpare. Därför är det frestande att tänka sig att de flesta dryckesvisor i skillingtryck var avsedda för den del av borgerskapet som ville ta del av det senaste och tillfredsställa sitt litterära behov, men som inte kunde få tag på en visbok eller inte hade råd att köpa en. Dessutom var tillgången på tryckta böcker i praktiken begränsad för det stora flertalet före 1850. Norr om Gävle fanns till exempel ingen återförsäljare innan A. P. Landin öppnade flera filialer och på så sätt försåg södra och mellersta Norrland med litteratur.

Fortfarande skrev man av skaldeverken om man alls hade tillgång till dem, och att köpa en bok betraktades nästan som slöseri. Det stora skiktet av pigor, drängar och annat tjänstefolk var upptagna av sin egen överlevnad och läskunnigheten var inte heller den bästa innan folkskolan blivit obligatorisk. En skönlitterär bok var allmänt ansedd för en lyxartikel när vanligt folk hade annat att lägga sina pengar på (Rinman 1951, s. 468 not). Att de flesta inte hade råd att skaffa sig andra böcker än psalmbok och katekes, bekräftas av en sagesman från Asarum i Blekinge: "Små skillingtryck med en å två visor såldes på marknader, men någon större visbok såg jag inte till

förrän på 1880-talet".¹³¹ I valet mellan andra mer livsnödvändiga saker var visboken länge en onödig utgift för de flesta. Att visböckerna trycktes i små upplagor framgår av ett brev från David Felix Bonnier till brodern Albert 1843, där han försöker uppmuntra honom till utgivning av ytterligare häften av den miniatyrvisbok som han låtit ge ut några år tidigare. David Felix Bonnier skriver att han tror sig kunna sälja "50 exemplar eller så" i bokhandeln i Göteborg (Bonnier 1930, s. 96). Visserligen hade visböcker funnits till försäljning tidigare i Göteborgstrakten, men ändå verkar upplagesiffran lågt satt när man vet att Göteborg vid den här tiden hade drygt 21 000 innevånare. Men Bonnier räknade inte upplagan efter det totala antalet innevånare utan uppskattade den troliga avsättningen efter den speciella kundkrets som han visste skulle vara intresserad. Visböckerna fyllde behovet av visor i borgerliga kretsar där det sjöngs och musicerades. Samstämmigheten mellan de olika visböckerna kunde därför vara stor, även om omfånget varierade och valet av visbokstitlar var till förväxling lika. De främsta köparna fanns ändå bland den borgerliga publiken som älskade blandningen av populära visor, sånger och dikter.

Så snart som visböcker blev ett överkomligt alternativ kan man utgå från att skillingtrycken övergavs av samhällets övre klasser – troligen först av männen och sedan av kvinnorna efter en fallande socioekonomisk skala eftersom kvinnornas formella inflytande fortfarande var väldigt begränsat. De som ville följa med växlingarna inom litteraturen tappade intresset för skillingtrycken. I fortsättningen var det i stället innehållet i det växande antalet visböcker som lockade den borgerliga publiken. Visböcker som trycktes före 1850 försökte därför tillgodose skiftande smakbehov genom att i en och samma utgåva trycka visor som lämpade sig för alla upptänkliga tillfällen. I urvalet med dryckesvisor dominerar de litterära visorna och når sin höjdpunkt med specialsamlingar som *Femtio dryckessånger*, *Bacchi wisbok* och *Vid bålen!* med utgivningsåren 1853 och 1854. Då hade den

131 NM EU 19154 sp 109.

borgerliga kundkretsen redan börjat tappa intresset för genren och utgivningen av dessa specialsamlingar var ett sista försök att hålla kvar köpgruppen trots att sällskapssången runt bälten i praktiken hade avklingat. Efter 1855 trycktes inte längre några sådana samlingar med enbart dryckesvisor. De som fortsatt var roade av genren hänvisades återigen till visböckernas blandade innehåll. I gengäld var detta utbud stort och varierat sedan utgivningen ökat i omfattning. Men samtidigt som visor av sällskapsvisans skaldar fick träda tillbaka, började utgivarna välja yngre dryckesvisor, nyskrivna eller hämtade ur den samtida traditionen. I 1900-talets visböcker finns de så kallade litteraturskalderna representerade bara i undantagsfall. Kännetecknande för urvalet blir i stället den enstrofiga anonyma skälvisan den vi idag kallar snapsvisa, nubbevisa eller andra kära namn.

En motsvarande förändring kan också skönjas i skillingtrycksutgivningen. När antalet skillingtryck ökade markant under några decennier mot slutet av 1800-talet trängdes visorna av sällskapsvisans skaldar undan av visor som handlade om dryckenskap i alla dess former, inte minst av förbudsvisorna mot brännvin eller visor som propagerade mot dryckenskap i nykterhetsrörelsens spår. Mot slutet av århundradet blir det allt vanligare med dryckesvisor författade speciellt för skillingtrycksförsäljning eller hämtade direkt ur traditionen. En sådan skillingtrycksvisa som fick stort genomslag från 1860-talet och framåt var "Dagar komma och dagar gå". Det kan vara rimligt att tro att konsumenterna – vare sig det handlade om beställarna, de som sålde trycken eller köparna – hade fått större inflytande över innehållet vid den tidpunkten.

Många dryckesvisor har tryckts upprepade gånger i både skillingtryck och visböcker. Antalet tryck skulle därför kunna berätta något om hur efterfrågade visorna var och om de därmed var populära. Med en sådan mätare skulle några visor ha varit omåttligt populära. Men uppgiften berättar i själva verket bara att utgivarna kände sin publik och visste vilka visor som bedömdes som gångbara. En annan minst lika viktig förklaring till varför vissa visor trycktes många gånger, kan

också ha varit behovet att fylla alla sidor i trycken. I ett skillingtryck med två eller tre visor behövdes ingen utfyllnad, men i ett tryck med upp emot tio visor hände det sannolikt att den sista eller näst sista visan användes som fyllnadsgods.

Om visorna trycktes på initiativ utifrån eller på beställning vet vi sällan. Däremot vet vi att det i skillingtryckstexterna kan finnas spår av muntlig påverkan, medan visbokstexterna oftast är avtryck. När textliga variationer saknas i visböckerna är det således högst relevant att benämna innehållet med Ulf Peder Olrogs ord som centraldirigerat material. Uppgifter om antalet tryck berättar inte heller något om visans användning eller om den också verkligen har sjungits. Den som vill få en uppfattning om en visas popularitet brukar därför vanligtvis använda belägg i traditionsarkiven som jämförelse. Men när de mångstrofiga dryckesvisorna finns registrerade så handlar det så gott som alltid om avskriftssamlingar eller avskrifter i så kallade vaxduksböcker, det vill säga handskrivna visböcker i privat ägo. Det är bara ett försvinnande litet antal av visorna i mitt material som levt vidare som muntligt traderade dryckesvisor. En jämförelse kan göras med Bellmans vägar i folktraditionen som jag undersökt i ett annat sammanhang. Studien visar att Bellmans dryckesvisor, trots den rika förekomsten i skillingtryck och visböcker, inte hade upptagits i traditionen i nämnvärd omfattning. Undantagsvis hade enstaka strofer traderats muntligt och då sjungits som skålvisor. Slutsatsen blev att dessa visor levt i obruten muntlig tradition allt sedan Bellmans egen tid, oberoende av tryckta källor. Bellmans dryckesvisor hade funnits i skillingtryck och tryckta visböcker parallellt med den muntliga traditionen, men dessa tryckta medier hade inte haft någon avgörande betydelse för visans utformning och liv i folktraditionen (Mattsson 2001).

Ändå är det svårt att föreställa sig att utgivarna av skillingtryck och visböcker skulle ha tryckt så många dryckesvisor i så många upplagor om de inte trott på visornas möjlighet att bli efterfrågade och därmed lönsamma. Många dryckesvisor som funnits i åtskilliga tryckta

upplagor av skillingtryck och visböcker har säkert också sjungits, men i andra miljöer än de som finns dokumenterade. Som bekant innehåller många av de svenska traditionsarkiven uppteckningar och inspelningar efter meddelare som i de flesta fall hade sina rötter i det gamla bondesamhället. Här lyser dryckesvisorna med sin frånvaro vilket kan ha olika skäl. Antingen kom sagesmännen inte att tänka på visor av det här slaget när insamlarna kom på besök, eller också var dryckesvisor en repertoar som insamlarna inte var intresserad av. Dryckesvisorna kan till sitt innehåll ha uppfattats som främmande, men också som mindre intressanta av insamlare som ville ta till vara mer ålderdomliga traditioner som man ansåg var på väg att gå förlorade. Därför kan arkivbeläggen vara få.

Dryckesvisorna i skillingtryck och visböcker tycks aldrig ha fått någon större spridning hos bredare folklager att döma av de glesa beläggen i de arkivsamlingar som jag använt. De här visorna var inte allmänt sjungna, i stället kan detta ha varit texter som man läste och förundrades över eller helt enkelt hoppade över. Min uppfattning är också att mängden nykomponerade melodier kan ha försvårat en bredare spridning. Sammanfattningsvis innebär detta att dryckesvisornas vandring mellan olika sociala skikt var tämligen obefintlig.

Dryckesvisan frodades inom en framväxande medelklass bestående av lägre ämbetsmän, handelsmän och så vidare, där många själva var verksamma som diktare vid sidan av sina anställningar. Om visorna nådde längre än publiceringen i skillingtryck och visböcker, vet vi inte, eftersom upplysningarna är knapphändiga i det material som jag använt för den här undersökningen. Traditionerna i äldre tiders borgerliga kretsar har inte heller blivit dokumenterad i nämnvärd grad. För att få en uppfattning om hur det egentligen förhöll sig måste helt andra källor användas – memoarer, dagböcker, brevsamlingar och liknande personliga dokument som tillkommit i borgerliga kretsar. I motsats till uppteckningarna i traditionsarkiven kan sådana källor troligen berätta om vilka visor som sjöngs vid middagar och musikarrangemang i borgerliga miljöer under första halvan av 1800-talet.

Vad jag har kunnat visa är att det fanns ett överflöd av dryckesvisor och sällskapssånger som trycktes i skillingtryck och visböcker. Däremot vet vi inte om eller hur länge dessa visor varit i bruk eller i vad mån de levde vidare som en del av traditionen i borgerliga miljöer. Det återstår att undersöka.

Register och förteckningar

Källor och litteratur

Källor

Institutet för språk och folkminnen (SOFI)

ULMA 769

Kungliga biblioteket (KB)

Vs 86:1-3. "Visor af okiände Auctorer". Samlade af C. M. Völschow

Okat. småtryck

Nordiska museet (NM)

Frågelistor NM-serien: 109

Riksarkivet (RA)

Wallen 1-14. Samuel Christina Wallen "Samling af Swenska Wisor"

Ericsborgsarkivet. Manuskript- och avskriftssamlingen, nr 53-39

Svenska Litteratursällskapet i Finland Folkloristiska arkiv, Helsingfors (SLS)

Ranckens samling R 5

Svenskt visarkiv (SVA)

Centralt textbörjanregister

Handschriftssamlingen

Kungliga bibliotekets skillingtryckssamling, kopia på mikrofilm

Nils Afzelius register över Bellmanstidens diktning

Sven G. Hanssons register över 1600- och 1700-talets vismanuskript

Svenskt visarkivs register och kataloger

Litteratur

Ahnfelt, Arvid (1877), *Bellmanska sällskapet: humoresker och silhuetter*.

Stockholm: Seligmann.

Arvidi, Andreas (1648), *Någre sköne lustige och liuflige wijsor, then frögdefulle vngdomen til lust och behagh, affskreffne och componerade nästförledne åhren*. u.o.

Bergstedt, Anders (1793), *Humoristen. På autors bekostnad. Stockholm, trycki [!] hos Johan. Christ. Holmberg. [Notbilaga:] Stockholm och kongl. privilegierade not-tryckeriet*. Stockholm.

Beskow, Bernhard von (1855), *Johan David Valerius minnesteckning. Företal till Valerii samlade skrifter*. Stockholm.

- (1928), *Levnadsminnen*. 2. uppl. Stockholm: Norstedt.

- Björck, Staffan (1960), "Dikt – sång – visböcker. Några iakttagelser om litteraturmarknaden under 1800-talets förra hälft." I: *Samfundet för unison sång. Årsskrift 1960*. Stockholm.
- Björck, Staffan (1984), *Svenska språkets skönheter. Om den lyriska antologin i Sverige – dess historia och former*. Stockholm: Norstedt.
- Björck Svensson, Sven (red.) (1807), *Polymnia eller skaldestycken af särskilde författare. D. 1*. Stockholm.
- Bohlin, Gunnar (1946), *Sällskapet Par Bricole. Historik och porträttgalleri med biografier*. Stockholm: Biogr. Galleri.
- Bonnier, Isidor Adolf (1935), *Anteckningar om svenska bokhandlare intill år 1900 jämte strödda notiser från senare tid. 2. Stockholm och Uppsala*. Stockholm: Bonnier.
- Bonnier, Karl Otto (1930), *Bonniers: en bokhandlarefamilj. 1. Gerhard Bonnier: 1778–1862*. Stockholm: Bonnier.
- Bruun, N. (1812), *Lommebog for lystige brødre: eller tre hundrede selskabssange, gamle og nye, danske, tyske, svenske og franske*. 1812. København: forlagt af Frederik Brummer; trykt hos Sebastian Popp.
- Clausen, Karl (1958), *Dansk folkesang gennem 150 år*. København.
- Dahlgren, Carl Fredric (1847–1852), *Samlade arbeten*. Stockholm: Marcus & co.
- Danielson, Eva (1981), "Visan författad, satt och gjuten af Chronwall. Om Svenska Visförlaget och bröderna Chronwall." I: *Sumlen – årsbok för vis- och folkmusikforskning 1981*. Stockholm: Samfundet för visforskning.
- (2019), *Skillingtryckarna. Skillingtrycksproducenter under det långa 1800-talet*. Stockholm: Svenskt visarkiv.
- Ek, Sverker (1952), *Skämtare och allvarsmän i Stockholms Postens första årgångar. Studier i tidningens prosainlägg och Kellgrens utveckling 1778–81*. Lund: Gleerup.
- Ek, Sverker & Hanson, Åke-Hugo (1948), *Dikter i Stockholms Posten 1778–1781. Bibliografiskt förtecknade*. Göteborg: Wettergren & Kerber.
- Elers, Johan (1755–1759), *Mina försök. 1–4*. Stockholm.
- (1792), *Glada qväden af Joh. Elers. Stockholm, tryckt hos Anders Zetterberg, 1792*. [Graverad notbilaga:] *Stockholm och kongl. privilegierade not-tryckeriet*. Stockholm.
- Enbom, Pehr Ulric (1796–1806), *Skaldestycken i strödda ämnen. 1–3*. Stockholm.
- Enefalk, Hanna (2013), *Skillingtryck! Historien om 1800-talets försvunna massmedium*. Diss. Uppsala. Univ.
- Franzén, Frans Michael (1867–1869), *Frans Michaël Franzéns samlade dikter*. Örebro.
- Fredin, August (1909–1932), *Gotlandstoner*. Uppsala.
- Geijer, Erik (1962), *Erik Gustaf Geijer [Innehåll:] Minnen, Dikter, Tal och artiklar. Ur Geijers historiska författarskap. Anteckningar, Brev*. Stockholm: Bonnier.
- Granberg, Per Adolf (1813), *Skaldestycken af P. A. Granberg. Stockholm, tryckta i Elméns och Granbergs tryckeri 1813*. Stockholm: Elmén & Granberg.
- Gravallius, Ehrnfred (1818), *Skaldestycken af Ehrnfred Gravallius. Stockholm, tryckte hos A. Gadelius 1818*. Stockholm.
- Göthe, Georg (1875), *Historisk öfversigt af de vittra samfunden i Sverige före Svenska Akademiens stiftelse*. Stockholm.
- Habermas, Jürgen (1998), *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*. 3 översedda uppl. Lund: Arkiv.

- Hallgren, Karin (2000), *Borgerlighetens teater: om verksamhet, musiker och repertoar vid Mindre teatern i Stockholm 1842–63*. Diss. Uppsala: Univ.
- Hammarsköld, Lorenzo (1819), *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar*. 2. Stockholm.
- Handbok för resande i Sverige och Norrige. Med bihang, innehållande vägarne från svenska gränsen till St. Petersburg. Med tabeller. Götheborg. Geo. Löwegren 1815. Göteborg: Löwegren.*
- Hanson, Åke-Hugo (1953), *Dikter i Stockholms Posten 1782–1786. Bibliografiskt förtecknade*. Göteborg: Wettergren & Kerber.
- Hillbom, Gunnar (1981), C. M. Völschows manuskript. Detaljstudier kring en huvudlänk i *Bellmansdikens traditionskedja*. Diss. Stockholm: Univ.
- Jacobsson, Christopher Fritz (1833), *Sånger på 1:sta maj 1833*. Stockholm.
- Jedeur, Elof (1825), *Witterhets-försök af Elof Jedeur. Fahlun, 1825. O.U. Arborelius et comp.* Falun: Arborelius.
- Jersild, Margareta (1975), *Skillingtryck. Studier i svensk folklig vissång före 1800*. Diss. Uppsala: Univ.
- Jonsson, Bengt R. (1958), *Äldre svensk visdiktning och vistradition. 1. Fakta och problem rörande några före år 1700 uppkomna genrer inom svenskspråkig visa*. Uppsala.
- (1967), *Svensk balladtradition. 1. Balladkällor och balladtyper*. Diss. Uppsala: Univ.
- (1999), "Lustige bröder, nu luller tillsammans! En dryckesvisa av Lucidor." I: *Noterat 7*. Stockholm: Svenskt visarkiv.
- (2001), "Visa och folkvisa. Några terminologiska skisser". I: *Noterat 9*. Stockholm: Svenskt visarkiv.
- Jonsson, Leif (1990), *Ljusets riddarvakt. 1800-talets studentsång utövad som offentlig samhällskonst*. Diss. Uppsala: Univ.
- Jonsson, Leif & Ivarsdotter, Anna (1993), *Musiken i Sverige. 2. Frihetstid och gustaviansk tid 1720–1810*. Stockholm: Fischer.
- Kellgren, Johan Henric (1938–1939), *Samlade skrifter. D. 2. Dikter från och med Stockholms postens begynnande år 1778*. Stockholm: Sv. vitterhetssamf.
- Kexél, Olof (1837), *Olof Kexéls skrifter*. Stockholm: Förlagsföreningen.
- Klemming, Gustaf Edvard & Nordin, Johan Gabriel (1883), *Svensk boktryckeri-historia 1483–1883. Med inledande allmän öfversigt*. Stockholm: Norstedt.
- Lenngren, Anna Maria (1917–1926), *Samlade skrifter*. Stockholm: Bonnier.
- Lext, Gösta (1950), *Bok och samhälle i Göteborg 1720–1809*. Diss. Göteborgs högskola.
- Lilljebjörn, Henrik (1865), *Hågkomster från ungdomen*. Stockholm.
- Lindgren, Carl (1805–1807), *Carl Lindgrens samlade arbeten*. Stockholm.
- Linnström, Hjalmar (1883–1884), *Svenskt boklexikon: åren 1830–1865. Förra delen A–L. Senare delen M–Ö*. Stockholm: Linnströms.
- Ljunggren, Gustaf (1877), *Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. 2. Under Gustaf IV Adolfs minderårighet, 1792–1796*. Lund: Gleerup.
- (1881), *Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. 3. Svenska vitterheten under Gustaf IV Adolfs regering, 1796–1808*. Lund: Gleerup.
- Mattsson, Christina (1988), "C. M. Völschows SupVisor af okiände Auctorer – en källa för traditionsvisor?" I: *Sumlen – årsbok för vis- och folkmusikforskning 1988*. Stockholm: Samfundet för visforskning.

- Mattsson, Christina (2001), "Några Bellmansvisors vägar i folktraditionen". I: Ann-Mari Häggman & Lars Huldén (red.), *Sångens poetik*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- (2002a), *Helan går: etthundrafemtio visor till skålen*. [Ny utg.] Stockholm: Atlantis.
 - (2002b), *Från Helan till lilla Manasse: den svenska snapsvisans historia*. Stockholm: Atlantis.
 - (2022), *Petter Winge och hans värld. En boktryckare, bokhandlare och utgivare i 1700-talets Nyköping*. Karlstad: Votum.
- Musikaliskt tidsfördrif för år... [Musiktryck] 1789–1834. Stockholm: Kongl. privilegierade nottryckeriet.
- Möller, Håkan (red.) (2001). *Den gamla psalmboken: ett urval ur 1695, 1819 och 1937 års psalmböcker*. Stockholm: Svenska akad. i samverkan med Atlantis
- Nordstrand, Bo (1973), *Bellman och Bacchus. Genrestudier i Bellmans tidiga dryckesvisor och ordenskapitel samt i Fredmans epistlar*. Diss. Lund: Univ.
- Norlind, Tobias (1926), "Olof Åhlström och sällskapsvisan på Anna Maria Lenngrens tid". I: *Svensk tidskrift för musikforskning* 1926. Stockholm: Svenska samfundet för musikforskning.
- Nye Selskabssange tilegnede Klubben oprettet i November 1775. Kiöbenhavn.
- Nylänningarnas sångbok 1914. Helsingfors: Nylands nation.
- Olrog, Ulf Peder (2011), *Studier i folkets visor*. Stockholm: Svenskt visarkiv i samarbete med Samfundet för visforskning.
- Paykull, Gustaf von (1814), *Gustaf von Paykulls Samlade svenska skrifter. Upsala tryckta hos Stenhammar och Palmblad. Första bandet. 1814*. Uppsala.
- Persson, Per (1916), *Seder, tro och folkklif m m i Lister under äldre tid. H. 1. Karlshamn: E. G. Johansson*.
- Ramsten, Märta (2019), *De osynliga melodierna. Musikvärldar i 1800-talets skillingtryck*. [Stockholm]: Svenskt visarkiv.
- Regné, Gustaf (1814–1817), *Gustaf Regnérs vittnerhetsnöjen*. Stockholm.
- Reenstierna, Märta Helena (1985), *Årstadagboken. Journaler från åren 1793–1839. D 1–3*. Stockholm: Esselte kartor.
- Rinman, Sven (1951), *Studier i svensk bokhandel. Svenska bokförläggareföreningen 1843–1887*. Diss. Stockholm: Univ.
- Roth, Carl Anders (1786), *Bacchi ströskrifter händelsevis samlade dels i Stockholm dels i Arboga 1785. Stockholm, tryckt hos Anders Jacobsson Nordström. Första flocken. 1786*. Stockholm: Nordström.
- Sahlstedt, Abraham (red.) (1753). *Samling af verser på swenska. Stockholm. 1–4. 1751–53*. [Del 4] IV. delen. Stockholm, tryckt och finnes til köps hos Lorentz Ludwig Grefing, 1753. Stockholm: Grefing.
- Seidelin, Andreas (1814), *Visebog indeholdende udvalgte danske selskabssange; med Tillægg af nogle svenske og tyske*. Kjøbenhavn.
- Silfverstolpe, Axel Gabriel (1863), *Skaldestycken*. 3. oförändr. uppl. Örebro: Lindh.
- Simonsen, Anders (2001). *Bland hederligt folk. Organiserat sällskapsliv och borgerlig formering i Göteborg 1755–1820*. Diss. Göteborg: Univ.
- Sjöberg, Nils Lorents (1796), *Skaldestycken af N. L. Sjöberg. Stockholm, hos Anders Zetterberg, 1796*. Stockholm.

- Sommarpromenaden. Uppsala. 1–10. 1792–1801. (Uppsala, tryckt hos J.F. Edman, kongl. acad. boktr.)* Uppsala: Edman.
- Stenhammar, Johan (1807), *Joh. Stenhammars Poetiska skrifter*. Stockholm.
- Strand, Karin (2016), *Brott, tiggeri och brännvinets fördärv: studier i socialt orienterade visor i skillingtryck*. Möklinta: Gidlund.
- Svea.Tidskrift för vetenskap och konst*. 1825. Uppsala: Zeipel och Palmblad.
- Sylwan, Otto (1930), "1790-talets visa". I: Castrén, Gunnar & Hirn, Yrjö (red.), *Festskrift tillägnad Yrjö Hirn den 7 december 1930*. Helsingfors: Schildt.
- Sällskapet Par Bricole. Historik och porträttgalleri med biografier*. 1946. Stockholm: Biogr. Galleri.
- Säve, Per-Arvid (red.), (1949–55), *Gotländska visor 1–3*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Tegen, Martin (1955), *Musiklivet i Stockholm 1890–1910. Musical life in Stockholm 1890–1910*. Diss. Uppsala: Univ.
- (1982), "*Tonernas vågor*" eller *Vilken musik var populär på 1860-talet?* Stockholm: Univ.
 - (1983), "Den åhlströmska sångrepertoaren 1789–1810". I: *Svensk tidskrift för musikforskning* 1983. Med tillägg 1988. Stockholm: Svenska samfundet för musikforskning.
 - (1993), "Åhlström, musikförlagen och sällskapsvisan". I: Jonsson, Leif & Ivarsdotter, Anna (red.), *Musiken i Sverige. 2. Frihetstid och gustaviansk tid 1720–1810*. Stockholm: Fischer.
- Tegen, Martin & Lewenhaupt, Inga (1992), "Teatrarna och deras musik". I: Jonsson, Leif & Tegen, Martin (red.), *Musiken i Sverige. 3. Den nationella identiteten 1810–1920*. Stockholm: Fischer.
- Tengström, Jacob (1899), *Vittra skrifter i urval*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ternhag, Gunnar (2015), "Skillingtryck och handskrivna visböcker." I: Ramsten, Märta, Strand, Karin & Ternhag, Gunnar (red.), *Tryckta visor: perspektiv på skillingtryck som källmaterial*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Tersmeden, Carl (1912–1919). *Amiral Carl Tersmedens memoarer*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Valerius, Johan David (1855), *Samlade vitterhets-arbeten*. Stockholm: Samson & Wallin.
- Wadman, Johan Anders (1877), *Samlade skrifter: lek och alfar*. Ny (4:e) uppl. Stockholm: Ebeling.
- Warburg, Karl (1917), *Anna Maria Lenngren*. 2. omarb. uppl. Stockholm: Bonnier.
- Wallmark, Peter Adam (red.) (1823), *Swenska språkets skönheter i vers och prosa, eller Svensk anthology, innehållande walda stycken i alla slag af witterhet, indelade och ordnade efter de särskilta slagen, och hemtade ur våra äldre och yngre författare; i afsigt att bidraga till en närmare bekantskap med vår sköna litteratur, men i synnerhet till deklamationskonstens utbildande i våra underwisningswerk och sällskaps-kretsar. I. Poetiska stycken. Andra delen*. Stockholm 1823. Tryckt i Ecksteinska boktryckeriet.
- Westin, Folke (1940), *Carl Lindegren: liv och författarskap: med en förstudie om borgerlig dramatik*. Diss. Göteborg: Göteborgs högskola.
- Windahl, Eric Adolf (1788–1799), *En liten rimmares försök. 1–2*. Falun.
- Wrangel, Ewert (1894), "Några ord om folkets visor i uppteckningar och skillingtryck." I: *Sammlaren* 1894 (15).

- Åhlström, Olof (red.) (1794–1823), *Skaldestycken satte i musik. Stockholm och kongl. privilegerade not tryckeriet* [!]. 1794–1823. Stockholm: Zetterberg : Lindh : Holmberg : Gadelius : Rumstedt.
- Åkerberg, Erik (1910), *Musiklivet inom Par Bricole, 1779–1890: biografiska skizzer och anteckningar*. Stockholm: Bonnier.
- Öhrberg, Ann (2010), "Fasa för all flärd, konstan och förställning. Den ideala retorn inom 1700-talets nya offentlighet". I: *Samlaren* 2010 (131).

Sammanställning över visböcker 1817–1860

I det följande förtecknas i princip samtliga svenskspråkiga visböcker från 1817 och fram till 1860. Det är troligt att enstaka volymer av misstag hamnat utanför till följd av skiftande katalogiseringsprinciper vid biblioteken. Numreringen följd av årtal är gjord enkom för den här undersökningen för att underlätta läsningen av den löpande texten. Det innebär att den inbördes ordningen inte är konsekvent kronologisk eftersom en gruppering är gjord när det finns en tydlig inriktning på urvalet redan i visbokstiteln. Utgåvor som i det följande saknar numrering nämns inte i huvudtexten.

1:1817

Wisbok, innehållande walda swenska sånger, jemte några norska och danska. 1–2. [Del 1] Förra delen. Stockholm, tryckt hos Samuel Rumstedt, 1817. 182 s. [Del 2] Senare delen. Stockholm, tryckt hos Elmén & Granberg, 1817. 124 s.

2:1820

Visbok. Stockholm, tryckt hos Fr. B. Nestius. 1–2. 1820. [Del 1] Första delen. 144 s.+162 s.

3:1820

Svenska sällskapssånger. Götheborg, tryckte hos Geo. Löwegren. [Del 1] N:o 1–71. 1820. 96 s.

4:1820

Samling af nyare valda sångstycken med musique. Stockholm 1820. E. A. Ortman. 262 s.

5:1820

Sånger för sällskaps-nöjet. Stockholm 1820. A.M. Strinnholm. 114 s.

6:1823

Ny visbok. Stockholm 1823. Fr. B. Nestius. 152 s.

7:1829

Wis-bok, innehållande walda sångstycken. Fahlun 1829. Carl Richard Roselli. 120 s.

8:1828

Svenska sångstycken. Nyare och äldre. Stockholm 1828. Kongl. Ordens-Boktryckeriet. 250 s.

9:1832

Svenska sångstycken 1832. Äldre och Nyare. Stockholm 1832. Kongl. Ordens-Boktryckeriet. 250 s.

10:1834

Ny visbok för 1834. Göteborg 1834. C. Backman. 218 s.

11:1837

[Ekmarck, Carl Erik] *Samling utaf fosterländska sånger; jämte några smärre uppsatser.* Strengnäs 1837. C. E. Ekmarck. 355 s.

12:1846

Ny svensk vis-bok. En samling utsökta nyare och nyaste sångstycken af svenska författare och författarinnor. [Utg. C. S. Björklund.] Westerwik 1846. C. O. Ekblad & Co. 224 s.

13:1840

Vald samling af svenska sång-stycken. Upsala 1840. [Utg. Abraham Bohlin.] W. Lundeqvist. 375 s. [2 tillök. uppl. Upsala & Stockholm 1850. J. Hörberg.]

14:1846

Ny vis-bok, innehållande sångstycken ur nyaste theater-pjeser och andra de mest omtyckta sånger. Gefle 1846. A. P. Landin. 232 s.

15:1848

Ny vis-bok, innehållande sångstycken ur nyaste theater-pjeser och andra de mest omtyckta sånger. 2 tillök. uppl. Gefle 1848. A. P. Landin. 232 s.

16:1847

Ny Vis-bok, innehållande sångstycken ur nyaste theater-pjeser samt andra de mest omtyckta sånger. Göteborg 1847. C. Petersens boktryckeri. 240 s.

17:1849

Visbok. En vald samling muntra sånger, af våra gladaste författare. [Pärmtitel: Visbok. Sånger i gladt lag.] Stockholm 1849. [Utg. W. Löfving.] Lundberg & Co. 154 s.

18:1850

[Öberg, Ludvig Theodor], *Wald samling af tvåhundredesextio för de flesta tillfällen lämpliga svenska sångstycken.* Utg. av Axel I. Ståhl. Stockholm 1850. P. A. Huldberg. 248 s.

19:1830

Sångstycken för ungarlar. Stockholm 1830. J. Hörberg. 64 s.

20:1818

Samling af äldre och nyare theatraliska sångstycken. (Handbibliothek för sällskapsnöjet.) Stockholm 1818–23. D.1. A. Gadelius. 164 s. D.2. J. Haeggström. 172 s.

21:1825

Samling af wisor och theatraliska sångstycken. I. Stockholm 1825. Samuel Rumstedt. 24 s.

22:1839

Sångstycken, hämtade ur operor och andra å Kongl. svenska teatern uppförda äldre och nyare sångpjeser. Stockholm 1839. A. G. Hellsten. 344 s. [2 uppl. Stockholm 1845. P. G. Berg.]

23:1840

Miniatyr-visbok för damer och herrar; innehållande de nyaste opera-sångstyckena, samt flere andra sånger. Stockholm 1840. [Utg. Albert Bonnier.] Nordströmska boktryckeriet. 360 s.

24:1844

Den lustige sångaren. Innehållande en samling muntra visor och sångstycken. Stockholm 1844. P. G. Berg. 184 s.

25:1848

Skandinavisk visbok. Samling af svenska, danska och norska fosterländska m.fl. sånger. Göteborg, Köpenhamn, Christiania 1848. [Utg. D. F. Bonnier förlag, F. H. Eibe, Feilberg & Landmark.] N. J. Gumpert & comp. 68 s.

26:1850

Jenny Lind eller Den svenska sången. En ny samling utvalda fosterländska, landskaps- och studentsånger från Uppsala och Lund, marscher, arier, kupletter, romanser och folkvisor samt några norska och danska sånger. Uppsala 1850. P. Hanselli. 188 s.

27:1850

Philipsson, Jonas, "Studentens glada lif", eller den politiserande, filosofierande, majfirande, serenadgifyvande, sexande, laborerande, och poculerande ungdomen, skildrad i sånger af svenska, norska, danska, latinska, franska och tyska författare. [Pärmtitel: Student-visbok.] Göteborg 1850. D. F. Bonnier. 383 s. + XVIII s.

[Öberg, Ludvig Theodor], *Filikromen: hittills otryckta skämtsamma sånger (ord och musik) samlade och utg. af Axel I. Ståhl.* 1–9. Stockholm 1850–1865. Huldbergs bokhandel. 36+30+36+44+36+30+36+34+30 s. samt musikbilaga. [Häftena omtrycktes många gånger, utom 9 som utgavs posthumt.]

Visböcker 1851–1860

Ny visbok för svenska sångare. Stockholm 1851. J. W. Lundberg. 218 s.

Wisbok. En utvald samling nyare svenska sångstycken. Stockholm 1851. [Utg. W. Löfwing.] J. W. Lundberg. 124 s.

Wis-Olle. Wald samling af lefnadsglada wisor och muntra slagdängor för sorgsna kunder i alla landsändar. Carlstad 1851. [Utg. A. Bonnier, Stockholm, C. J. Rissen, Norrköping, C. F. Arwidsson, Göteborg.] C. Kjellin. 178 s. [2 uppl 1859.]

Carlsson, J., Fosterländska Sånger. Samlade och utg. Sveriges allmoge, fäder och bröder, kärleksfullt tillagnade. Jönköping 1851. A. W. Strehlenert. 112 s.

Wisbok. Wald samling svenska sångstycken. Stockholm 1852. [Utg. C. Kihlberg.] J. W. Lundberg. 128 s.

Wisbok. En wald samling nyare svenska sångstycken. Stockholm 1852. J. W. Lundberg. 128 s.

Ny visbok för glada sångare. En vald samling muntra sånger, af våra utmärktare skalder. Stockholm 1853. J. W. Lundberg. 128 s.

Nyaste visbok. En utvald samling svenska sånger. Stockholm 1853. Joh. Beckman. 160 s. [2 uppl. Stockholm 1861, 3 uppl. Stockholm 1866, 4 uppl. Stockholm 1872.]

Den fullständigaste visboken, innehållande öfver fyrahundra svenska sånger. Stockholm 1853. P. G. Berg. 588 s. [2 tillök. uppl. Stockholm 1855, 3 uppl. saknas KB, 4 uppl. Norrköping 1874.]

Vald samling af svenska sång-stycken. Söderhamn 1853. J. Hamberg. 126 s.

Walda sångstycken ur de mest bekanta och omtyckta operor som blifwit gifna på swenska språket såsom Den lilla matrosen ... Första häftet. Helsingfors 1853. H. E. Friis. 98 s.

Sex roliga bond-visor. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 1.) 16 s.

Elfva sånger för hjertat. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 2.) 16 s.

Tjugofem vackra visor. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 3.) 32 s.

Trettiofem student-sånger. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 4.) 32 s.

Tjugofyra vackra visor och sångstycken. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 5.) 32 s.

Tjugo sångstycken för skräddare, skomakare, smeder, sotare, perukmakare, skärslipare, vaktmästare m. m. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 6.) 32 s.

28:1853

Femtio dryckessånger. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 7.) 64 s.

Tjugoåtta fosterländska sånger. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 8.) 32 s.

Tjugofem krigs-sånger. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 9.) 32 s.

Tio vår-sånger. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 10.) 16 s.

Femton sånger om naturen och landlifvet. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 11.) 16 s.

Fjorton visor om fågelsång och kärlek. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 12.) 16 s.

Elfva sånger öfwer trefnaden på landet. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 13.) 16 s.

Tio sjömans-sånger. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 14.) 16 s.

Tolf jägare-sånger. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 15.) 16 s.

Kärlekens visbok, innehållande 86 kärlekssånger. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1853. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 16.) 92 s.

29:1854

Bacchi visbok, innehållande 84 dryckessånger. [Utg. P. G. Berg.] Stockholm 1854. (Folkskrifter. Ser. 9, nr 17.) 126 s.

Aldranyaste visbok. Wald samling swenska sångstycken. Stockholm [1854]. Rudolf Wall. 134 s.

Den nyaste visboken. En utvald samling nyare swenska sångstycken. Stockholm 1854. Joh. Beckman. 120 s.

Wisbok, innehållande en wald samling nyare sångstycken, jemte folkvisor, folkdansar och barndomssånger. Stockholm 1854. J. W. Lundberg. 130 s.

30:1854

[Öberg, Ludvig Theodor], *Vid bålen! Äldre och nyare friska sånger med bifogade melodier, samlade och utg. av Axel Iwar Ståhl.* Stockholm 1854. J. L. Brudin. 92 s. [2 uppl. 1855.]

Alldranyaste visbok. Vald samling svenska sångstycken. Stockholm 1855. C. Kihlberg. 144 s. [2 uppl. 1858, 3 uppl. 1859, 4 uppl. 1869, 5 uppl. 1871, 6 uppl. saknas KB, 7 uppl. 1873, 8 uppl. 1874, 9–11 uppl. saknas KB, 12 uppl. 1886.]

Aldranyaste visbok. En utvald samling svenska sånger. Stockholm 1856. W. Löfving. 160 s. [2 uppl. 1856, 3 uppl. 1857, 4 uppl. 1860, 5 uppl. Köping 1875, 6 uppl. 1888, 7 uppl. 1890, 8 uppl. 1895.]

Ny visbok, innehållande öfver hundra svenska sånger. Götheborg 1856. C. Petersen. VII+144 s.

Glada sånger för ungarlar. Göteborg 1856. Hedlund & Lindskog. 30 s.

Samlade wisor. Första Samlingen. Köping 1856. C. A. Lindgrén. 64 s.

[Öberg, Ludvig Theodor], *Vald samling af för de flesta tillfällen lämpliga svenska sångstycken utg. af Axel I. Ståhl.* Ny uppl. utökad med 280 sånger. Stockholm 1856. Huldbergs bokhandel. 589 s.

Apollo. Poetiska försök, innehållande sånger, namns- och födelsedagsgratulationer jemte andra tillfällighetspoesier af F. A. Öhman, samt sånger och wisor af flere, dels kände, dels okände författare. Oscarshamn 1857. [Utg. F. A. Öhman.] C. W. Reinus. 40 s.

Ny visbok. Wald samling svenska sångstycken. [2 uppl.] Stockholm 1857. C. Kihlberg. 144 s.

Sånger för glada själar. Helsingborg 1860. Fr. A. Ewerlöf. 30 s.

Den fullständigaste visboken. 3 uppl. Stockholm 1860. P. G. Berg. 616 s.

[Öberg, Ludvig Theodor], *Vald samling af för de flesta tillfällen lämpliga svenska sångstycken utg. af Axel I. Ståhl.* [Innehållande 700 sånger.] Stockholm 1860. Huldbergs bokhandel. 636 s. [nya uppl. 1865, 1874, 1877, 1884, 1892]

Skillingtryckare som visboksutgivare och vice versa

I det följande redovisas uppgifter om förläggare av visböcker och skillingtryck under första halvan av 1800-talet, perioden 1817 till cirka 1855. Namnen har kontrollerats mot Eva Danielsons genomgång i *Skillingtryckarna* (2019). Uppgifterna inom parentes hänvisar till det föregående visboksregistret.

En handfull visboks-förläggare tryckte inga skillingtryck under eget namn. Boktryckarna Georg Löwegren (3:1820), C. Petersen (16:1847) och David Felix Bonnier (26:1850), samtliga i Göteborg. Inte heller har jag funnit några uppgifter om att A. Gadelius i Stockholm (20:1818) eller Carl Richard Roselli i Falun (7:1829) tryckte skillingtryck.

Anders Magnus Strinnholm, som var verksam i Stockholm (5:1820) tryckte ett enda skillingtryck. Han hade finansieringsproblem och tryckeriet övertogs av Ernst Adolf Ortman (4:1820) som inte själv svarade för utgivningen av några skillingtryck (Danielson 2019, s. 190 f.). Inte heller Samuel Rumstedt (1:1817, 21:1825) var särskilt produktiv som skillingtrycksförläggare (a.a., s. 188). Fredrik B[ogislaus] Nestius köpte ett tryckeri 1820 på Trumpetaregränd på Norrmalm i Stockholm innan han flyttade tryckeriet till Gamla stan (2:1820, 6:1823). Hans produktion var blandad. Danielson har hittat tre skillingtryck, som var tryckta på uppdrag (a.a., s. 191). Även hos bokhandlaren och förläggaren Per Hanselli i Uppsala (15:1850) förekom en del vistryck (a.a., s. 230).

I Stockholm fanns flera tryckerier som framställde både visböcker och skillingtryck. Från Henrik Gustaf Nordströms tryckeri (23:1840) finns tre kända tryck. Anders Gustaf Hellsten (22:1839) tryckte, troligen på beställning, elva skillingtryck 1833–1842 (a.a., s. 196). Bokhandlaren, boktryckaren och förläggaren Per Gustaf Berg som var en flitig utgivare av visböcker (24:1844, 28:1853, 29:1854) gav också ut ett fåtal skillingtryck (a.a., s. 198 f.). En annan produktiv utgivare var Theodor Öberg som under pseudonymen Axel Ivar Ståhl gav ut

en mängd visböcker (30:1854). Han fortsatte som faktor hos Elmén & Granberg, när tryckeriet ärvdes av hans mor innan det såldes till Per Adolf Huldberg, som kom att bli *Filikromens* förläggare. Visbokens nio häften kom ut i många upplagor och fick betydelse för skillingtrycksmarknaden (a.a., s. 188, s. 202).

Kongl. Ordens-Boktryckeriet grundades 1777 med *Dagligt Allehanda* som viktigaste produkt innan utgivningsbeviset såldes 1832 (a.a., s. 182 f.). Som utgivare av *Svenska sångstycken* (8:1828, 9:1832) med rejäla avdelningar med dryckesvisor svarade förlaget även för tryckningen av tolv dryckesvisor 1839 i nio olika skillingtryck under ett och samma år. Det gäller KB E 1839 r, f², i², r², v², u², x², g³, h³. Det går inte att dra några slutsatser av det faktum att fem av dryckesvisorna också hade ingått i de båda visboksutgåvorna. Visorna hade varit i svang sedan början av seklet och fått spridning med hjälp av olika tryckta publikationer. De dryckesvisor som Johan Hörberg tryckte i skillingtryck under åren 1824 och 1825 hade liknande förhistoria. De 14 dryckesvisorna trycktes i skillingtryck fem år innan Hörberg tryckte en visbok (19:1830). Dessa dryckesvisor finns i KB E 1824 g, j, b², E 1825 h, p, q, s, t, k². Bara en av visorna hade förut tryckts på hans officin, nämligen "Här i jordens jämmerdal" som kom i ett skillingtryck hos honom 1825. Det var då en tämligen färsk visa ur den romantiska operan *Friskyttan* som haft svensk premiär något år innan.

Till de tidigare nämnda boktryckarna kan läggas Ekblad & Co. Carl Olof Ekblad som, startade Västerviks första tryckeri 1833 tillsammans med sin kompanjon Carl Peter Björklund (12:1846). De kom att höra till de mer betydande skillingtrycksproducenterna i landet (a.a., s. 237). Med Ekblad eller Ekblad & Co som utgivare trycktes fem dryckesvisor i sex olika skillingtryck, nämligen KB E 1834 r, e³, E 1849 b³, E 1853 d³, E 1860 p, u.

En skillingtrycksproducent som saknas i Danielsons katalog är Anders Petter Landin (16:1846) som tryckte skillingtryck innan han etablerat bokhandel i Gävle. Han tryckte 1840 ett skillingtryck, KB E 1840 s, som bland annat innehöll två dryckesvisor. En annan är

boktryckaren Charles Backman (10:1834) som 1833 fick i uppdrag att trycka ett skillingtryck, KB E 1833 c³, något som tydligt framgår av titelsidan där det efter uppgift om tryckeri står "beställning". En annan utgivare av skillingtryck som också saknas och som var verksam på 1830-talet var C. F. Maij i Linköping som tryckte åtminstone fyra skillingtryck med dryckesvisor: KB E 1833 l², m², x², d³. Han har däremot inte svarat för tryckningen av någon visbok före 1850.

Av visboksutgivare som var verksamma åren närmast efter 1850 har följande boktryckare och förläggare redovisats som skillingtryckare hos Eva Danielson: Erik Gustaf Johansson i Karlshamn utgivare av *Ny fick-wisbok* (1864), Catharina Kihlberg i Stockholm utgivare av *Wisbok. Vald samling svenska sångstycken* (1852, 1857) samt från 1855 ett stort antal upplagor av *Alldranyaste visbok*, C. A. Lindgrén i Köping utgivare av *Samlade wisor* (1856), Rudolf Wall i Stockholm utgivare av *Aldranyaste wisbok* (1854), som inte är att förväxla med nyss nämnda visbok med samma namn, samt Frans August Öhman i Mariefred utgivare av *Apollo. Poetiska försök* (1857).

Sällskapsvisans skald i skillingtryck och visböcker

Abrahamson, W. H. F. (1744–1812)

Min vän om du vill lätt (nöjd) igenom världen vandra

Altén, M. (1764–1830)

Av hundra tusen paradis (efter fransk förlaga)

Anakreon (cirka 582–485 f. Kr.)

Då Bacchus bor i huset (övers. G. von Paykull)

En morgon, då bland lek och löjen (övers. G. von Paykull)

Ibland en munter ungdomstropp (övers. G. von Paykull)

Jag redan ålderdomen känner (övers. G. von Paykull)

När jag den djupa bägar'n tömmer (övers. G. von Paykull)

När jag dricker snille's gud (övers. G. von Paykull)

Atterbom, P. D. (1790–1855)

Göthiska hjärtan

Baggesen, J. (1764–1826)

En dåre för sin framtid gråter (övers. A. M. Lenngren)

När till en blygd för våra seder (övers. J. H. Kellgren)

Bergstedt, A. (1768–1825)

Jag – nej

Uselt det liv som ej Bacchus gjort sällt

Vad söker du

Blanche, A. (1811–1868)

Bröder när gyllene bålarna flöda

En bål måste rinna

Slå alla sorger bort

Braun, W. von (1813–1860)

Bort med kärlek! Hit med glaset

Järnet faller

Vår värld är ju endast en kurra

Bruun, N. T. (1778–1823)

Om ett gott råd du följa kan

Casström, S. N. (1763–1827)

Botten uti bålen förborgas

Dahlgren, C. F. (1791–1844)

En påve är ändå minsann (efter en tysk visa)

- Elers, J. (1730–1813)
Dens skål som menar Kungen väl
- Enbom, P. (1759–1810)
Du av vars gudalika bud
Grymt är mitt öde
Se solen hur präktig
- Envallsson, C. (1756–1806)
Hej det vinet smakte gott
- Franzén, F. M. (1828–1908)
Drick de förflyga de susande pärlorna
Jag är lycklig mina bröder
Kom ur valsen, kom på tå
Man prisar en forntid
När skämtet tar ordet
Student om du det namnet värd
Sörj ej den gryende dagen förut
Tomma glas i gott kalas
- Grangren, J. P. (–1831)
Bland forntidens seder
- Granberg, P. A. (1770–1841)
Vid första kallelsen att dricka
- Gravallius, E. (1777–1849)
Ryktbart var fordomdags Göthernas mod
- Hallman, C. I. (1732–1800)
Brännvinsnäsan alla tider
- Hedberg, F. (1828–1908)
Bålen glädjer varje man
Det är så mången som förebrår mig
Hurra för bålen
Roligt att leva när allting går bra
- Heiberg, P. A. (1758–1841)
Menar du min bror, att den är säll (övers. A. G. Silfverstolpe)
- Horn, C. F. (1763–1805)
Kom muntra löje sänk dig neder
- Ingelman, G. G. (1788–1844)
Ack! Huru ömma glada sälla
- Jacobsson, C. F. (1807–1875)
Broder, en ödemark vore vår värld
Bröder jag har icke glömt

- Om du någon lycka gör
Uti Bacchi öppna tempel
- Kellgren, J. H. (1751–1795)
Alle man kring bålen
Blodet brinner, hjärtat hoppar
Det var en gång en man av dygd (efter K. L. Rahbek)
När till en blygd för våra seder (efter J. Baggesen)
- Kexél, O. (1748–1796)
Låt lärde om lärdom
- Klercker, G. C. af (1820–1878)
Dagar komma och dagar gå (tillskriven)
- Lenngren, A. M. (1754–1817)
Allting i världen ger orsak att dricka
Bröder se bålen, den fröjdas och röker
Cornelius lik sin hela ätt
Den frågan är värd till att väcka
Drivan knarrar under skon
Du som i höghet tror
En dåre för sin framtid gråter (efter J. Baggesen)
Gamla världen i all heder (tillskriven)
Gubben Didrik var en man
I herrar jag vill er berätta
I stillhet gömd för ödets nycker
Kom lät oss livets vällust
Lärde med fåfäng kunskap blänka
Magister Mal (efter J. Zetlitz)
Min hustrus skål
Sjungom vänner, höjom glädjens ljud
Skål för den jord som först druvorna födde
Sälla förflutna dagar
Tag hit min lyra
Till nöjet alla hjärtan fika
Ungdom du vars hjärta hyser
Vi prisas så högt våra fäder (efter K. L. Rahbek)
- Leopold, C. G. af (1756–1829)
Sällhetsskapande förmåga (efter F. Schiller)
- Lindgren, C. (1770–1815)
I forntiden bodde lycksalig och fri
Pressa druven, glaset fyll
Snart är din sällhetstid förfluten
- Malmström, B. E. (1816–1865)
Vinet fradgar

- Malmerfelt, O. (1693–1771)
Bort gräl om brev och rescripter
Punschen är för torra gomen
- Nackreij, L. von (1757–1798)
Kom muntra vänner, hjälpen mig
- Nordforss, C. G. (1763–1832)
Källrarna öppna, vinerna flyte (övers. ur Mozarts "Don Juan")
- Paykull, G. von (1757–1826)
Då Bacchus bor i huset (efter Anakreon)
En morgon, då bland lek och löjen (efter Anakreon)
Ibland en munter ungdomstropp (efter Anakreon)
Jag redan ålderdomen känner (efter Anakreon)
När jag den djupa bägar'n tömmer (efter Anakreon)
När jag dricker snillets gud (efter Anakreon)
På späda myrtenkvistars blad (tillskriven)
- Rahbek, K. L. (1760–1830)
Det var en gång en man av dygd (övers. J. H. Kellgren)
Ej hade Carl Magnus i tiden (övers. J. Stenhammar)
Poeter prisa mången gång (övers. J. Stenhammar)
Syrach vill en sats försvara (övers. J. Stenhammar)
Vi prisas så högt våra fäder (övers. A. M. Lenngren)
- Regnér, G. (1748–1819)
Låt statskloke män i konseljen (efter J. Zetlitz)
- Roth, C. A. (1764–1803)
När jag bärs ur mitt hus
Lik termometern
- Schiller, F.
Sällhetsskapande förmåga (övers. C. G. af Leopold)
- Silfverstolpe, A. G. (1762–1816)
Menar du min bror, att den är säll (efter P. A. Heiberg)
Yngling! Kransa dina hår
- Sjöberg, N. L. (1754–1822)
Min levnad har ständigt besannat
- Stjernstolpe, J. M. (1777–1831)
En filosof man aldrig fann
Krögaresäten, herrliga lundar
- Stenhammar, J. (1769–1799)
Ej hade Carl Magnus i tiden (efter K. L. Rahbek)
Poeter prisa mången gång (efter K. L. Rahbek)

- Syrach vill en sats försvara (efter K. L. Rahbek)
Tills jag hunnit bli en ordensbror
- Tengström, J. (1755–1832)
Bort sorg och bekymmer, då bålen är full
Hur lätta sitt hjärta
Mer lycklig än Kresus
- Wadman, J. A. (1777–1837)
Jag vill ha rus, ett glädjerus
Lik en Afrodite inbäddad
Mitt hjärta har råkat i klämma
- Valerius, J. D. (1776–1852)
Bacchus först var mänska som en ann
Bacchus och Fröja
Blixt är stunden
Du vet att vin mot vatten
Ej mer vill jag sjunga
Fäfängt tänkar'n egenkär
I smärre utskott
Jag ville gärna varje stund
Man sätter ej nöjet i konstigt system
Säg mig den bästa religion
Vad bryr jag mig om politiken
Vad vattnet gör ont och vad vinet gör gott
Var en sin sak vill rättvis kalla
- Wallin, J. O. (1779–1839)
Du broder, tag ditt glas
Ingen lager må kransa
Lycksalig den som stödd på eget stop
- Wallmark, P. A. (1777–1858)
Så priset man vinner
- Wennberg, T. (1759–1818)
Hör min vän
- Vibe, J. (1748–1782)
Naturen mig lärde
- Windahl, E. A. (1761–1803)
Drick så skall du få veta min bror
Friskt Courage låt oss dricka
Medan den rykande bål'n man förtär
Se vad våra fäder gjort

Wennerberg, G. (1817–1901)

Nu tror jag det kan vara tid

Vylder, G. de (1827–1908)

Ur gnistrande vinet din skål vill jag dricka (tillskriven)

Zetlitz, J. (1761–1821)

Låt statskloke män i konseljen (övers. G. Regnér)

Magister Mal (övers. A. M. Lenngren)

Mitt fulla glas

Register över dryckesvisornas första rad

Förteckningen är ordnad efter visornas första rad. Efter textbörjan följer uppgifter om ev. författare och om texten tryckts i samlingsverken *Musikaliskt tidsfördrif*, *Skaldestycken satte i musik* eller *Sommarpromenaden* samt om visans förekomst i skillingtryck eller visböcker före 1850. I de fall uppgifter om tidiga tidningstryck funnits tillgängliga har dessa också redovisats.

Vid angivande av textförfattare har auktoriserade författarutgåvor varit ett viktigt jämförelsematerial även om dessa ofta trycktes senare eller till och med efter författarens död. Texterna cirkulerade i stället i avskrifter eller trycktes anonymt i olika publikationer. Vilket av dessa tryck som är den första publiceringen kan vara svårt att avgöra. Svenskt visarkivs olika register har då varit nödvändiga stöd, inte minst Nils Afzelius kortkatalog över gustavianska vistryck med alla omtryck redovisade. Ett annat viktigt register har varit Sven G. Hanssons omfattande genomgång av 1600- och 1700-talets vismanuskript. Sällskapsvisans melodier är utförligt behandlade av Norlind (1926) och Tegen (1983 med tillägg 1988). Förteckningen nedan har kontrollerats mot deras uppställningar.

Visorna av Bellman är inte medtagna. Inte heller den handfull dryckesvisor som är ymnigt förekommande i visböckerna efter 1850. Uppgiften ”inte före 1850” utesluter alltså inte ett senare tryck i en visbok. Visor tryckta bara en gång i skillingtryck är markerade med * med reservation för att enstaka signum kan innehålla fler än ett tryck.

Ack! Huru ömma glada sälla

Författare: G. G. Ingelman (1788–1844)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 14:1846, 15:1848, 16:1847, 24:1844

Alle man kring bålen

Författare: J. H. Kellgren (1751–1795)

Publikation: –

Skillingtryck: –
Visbok: 15:1848, 27:1850

Allting i världen ger orsak att dricka

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)
Publikation: *Stockholms Posten* 6/11 1793, *Sommarpromenaden* 1794
Skillingtryck: KB E 1798 f (1800, 1816), E 1800 y, E 1802 u, F Bellman m³
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 12:1846, 13:1840, 21:1825

April är slut

Författare: K. G. Lindgren (tillskriven, ej identifierad)
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1868 b² *
Visbok: inte före 1850

Av hundra tusen paradis

Författare: M. Altén (1764–1830) efter fransk förlaga
Publikation: *Musikaliskt Tidsfördrif* 1809
Skillingtryck: –
Visbok: 8:1828

Bacchus först var mänska som en ann

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1821 i, E 1839 v²
Visbok: 6:1823, 10:1834

Bacchus och Fröja

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)
Publikation: –
Skillingtryck: –
Visbok: 10:1834, 23:1840

Bacchus sov i den blekgula

Författare: Anon
Publikation: *Sommarpromenaden* 1797
Skillingtryck: –
Visbok: 4:1820

Bland forntidens seder

Författare: J. P. Grangren (–1831)
Publikation: *Polymnia* 1807, *Skaldestycken satte i musik* 1807
Skillingtryck: KB E 1837 b², E 1855 x², E 1869 t²
Visbok: 1:1817, 1:1820, 7:1829

Bland vänner är min lösen

Författare: Anon
Publikation: *Sommarpromenaden* 1797

Skillingtryck: KB E 1839 x², F Bellman I³ (1825)
Visbok: 4:1820, 7:1829

Blixt är stunden

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)
Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1803
Skillingtryck: –
Visbok: 10:1834

Blodet brinner, hjärtat hoppar

Författare: J. H. Kellgren (1751–1795)
Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1791, *Sommarpromenaden* 1792
Skillingtryck: KB E 1834 n^{2*}
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832

Bort gräl om brev och rescripter

Författare: O. Malmerfelt (1693–1771)
Publikation: *Sommarpromenaden* 1793
Skillingtryck: E 1827 e^{3*}
Visbok: 5:1820

Bort med kärlek! Hit med glaset

Författare: W. von Braun (1813–1860)
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1864 d², E 1869 y², E 1873 a⁴, E 1876 k⁴
Visbok: 12:1846, 17:1849, 18:1850

Bort sorg och bekymmer, då bålen är full

Författare: J. Tengström (1755–1832)
Publikation: *Åbo tidning* 1794, *Sommarpromenaden* 1795, *Musikaliskt tidsfördrif* 1796
Skillingtryck: KB E 1831 m², E 1876 u, E 1912 a², E 1914 z², E 1915 f², E 1916 e³
Visbok: inte före 1850

Botten uti bålen förborgas

Författare: S. N. Casström (1763–1827)
Publikation: –
Skillingtryck: –
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834

Broder, en ödemark vore vår värld

Författare: C. F. Jacobsson (1807–1875)
Publikation: C. F. Jacobsson, *Sånger på 1: sta maj* 1833
Skillingtryck: –
Visbok: 24:1844

Brännvinsflaskan ska på bordet stå

Se Dagar komma och dagar gå

Brännvinsnäsan alla tider

Författare: C. I. Hallman (1732–1800)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 24:1844

Bröder jag har icke glömt

Författare: C. F. Jacobsson (1807–1875)

Publikation: C. F. Jacobsson, *Sånger på 1: sta maj* 1833

Skillingtryck: –

Visbok: 24:1844

Bröder när gyllene bälarna flöda

Författare: A. Blanche (1811–1868)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1869 e³ *

Visbok: 12:1846, 14:1846, 15:1848, 16:1847, 18:1850

Bröder när vid muntert skämt

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1801

Skillingtryck: KB E 1802 j, e², E 1833 d³, R 1802 a, R 1832 b, R 1834 b

Visbok: 1:1817, 2:1820

Bröder se bälén, den fröjdas och röker

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1790, *Musikaliskt tidsfördrif* 1791,

Sommarpromenaden 1792, *Skaldestycken satte i musik* 1797, *Musikaliskt tidsfördrif* 1797

Skillingtryck: KB E 1831 h *

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829

Bröder vike sorgen

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1828 g², E 1831 o², E 1832 d³, E 1848 t², d³, E 1849 u², E 1850 q², E 1852 k

Visbok: 6:1823

Bälén glädjer varje man

Författare: F. Hedberg (1828–1908)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 17:1849

Bälén vinkar, vid dess stränder

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1835 x², F Bellman c² (1825, 1827)

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 14:1846, 15:1848, 16:1847, 18:1850

Cornelius lik sin hela ätt

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Stockholms Posten* 23/12 1795, *Skaldestycken satte i musik* 1796,
Sommarpromenaden 1796

Skillingtryck: KB E 1798 i, E 1800 q, E 1802 x, E 1809 e, E 1825 b, E 1835 z

Visbok: inte före 1850

Dagar komma och dagar gå

Författare: G. C. af Klercker (1820–1878) (tillskriven)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1862 s, y, e², j², E 1863, d, p, q, E 1863 a², m³, E 1864 f, s, e², E 1865 i²,
E 1872 d², E 1886 p, I 36 (1862)

Visbok: inte före 1850

Dansa vem som dansa vill

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1849 b³*

Visbok: inte före 1850

Den frågan är värd till att väcka

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Stockholms Posten* 30/5 1794, *Sommarpromenaden* 1795

Skillingtryck: KB E 1846 c, I 46 (1794)

Visbok: 4:1820, 7:1829

Dens skål som menar Kungen väl

Författare: J. Elers (1730–1813)

Publikation: J. Elers, *Mina försök* 3 1757

Skillingtryck: KB C 7 (u.o.o.å.)*

Visbok: inte före 1850

Det var en gång en man av dygd

Författare: J. H. Kellgren (1751–1795) efter K. L. Rahbek (1760–1830)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1793, *Sommarpromenaden* 1794

Skillingtryck: KB E 1827 v²*

Visbok: 1:1817, 2:1820

Det var en säg'n i Svithiod

Författare: Anon

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1801, *Sommarpromenaden* 1801

Skillingtryck: KB E 1831 z*

Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840

Det är ej konst att vara glad

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1827 b³*

Visbok: 3:1820

Det är ej värt att nöta bort

Författare: Anon

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1802

Skillingtryck: KB E 1808 h, E 1809 m, E 1836 b³, E 1858 n, E 1864 y², E 1867 t²

Visbok: 7:1829, 8:1828, 9:1832

Det är så mången som förebrår mig

Författare: F. Hedberg (1828–1908)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1850 r *

Visbok: 17:1849, 18:1850

Gamla Didrik var en gammal man

Se Gubben Didrik var en man

Drick de förflyga de susande pärlorna

Författare: F. M. Franzén (1772–1847)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1804

Skillingtryck: KB E 1831 z *

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840, 14:1846, 16:1847, 18:1850

Drick! Furier än sorger och blod

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1827 z² *

Visbok: 5:1820

Drick så skall du få veta min bror

Författare: E. A. Windahl (1761–1803)

Publikation: *En liten rimmares försök* 1799

Skillingtryck: KB E 1801 r *

Visbok: inte före 1850

Drivan knarrar under skon

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Stockholms Posten* 17/12 1793, *Skaldestycken satte i musik* 1795

Skillingtryck: KB E 1801 b² *

Visbok: inte före 1850

Du av vars gudalika bud

Författare: P. Enbom (1759–1810)

Publikation: *Skaldestycken i strödda ämnen* 1796

Skillingtryck: KB E 1822 c, E 1833 t², E 1848 i², a³, E 1850 v²

Visbok: 1:1817, 2:1820

Du broder, tag ditt glas

Författare: J. O. Wallin (1779–1839)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 11:1837

Du som i höghet tror

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1790, *Sommarpromenaden* 1792

Skillingtryck: KB E 1797 f, E 1800 s, y, E 1825 h², E 1830 f, E 1831 m², E 1846 v², E 1870 z², N 1794 d (1795, 1796, 1808, 1810), N 1799 h (1800, 1802, 1804), N 1801 l, N 1838 c, N 1841 b

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832

Du vet att vin mot vatten

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 10:1834

Då Bacchus bor i huset

Författare: G. von Paykull (1757–1826) efter Anakreon (cirka 582 f. Kr.–485 f. Kr.)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1791, *Sommarpromenaden* 1794

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 21:1825

Då saknaden sorgen och kvalen

Författare: Anon

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1806

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1834

Där fanns i Norden förr ett land

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1819 j, 1825 p

Visbok: 3:1820

Ej hade Carl Magnus i tiden

Författare: J. Stenhammar (1769–1799) efter K. L. Rahbek (1760–1830)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1797

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820

Ej mer vill jag sjunga

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 10:1834

Ej någon lyckligare kan

Författare: Anon

Publikation: –

- Skillingtryck: KB E 1797 f (1798), E 1801 l, E 1803 c, E 1805 c, E 1813 f, E 1814 h, E 1829 e, G 52 (1810, 1826, 1835)
Visbok: inte före 1850
- Ej nånsin druvans fina saft
Författare: Anon
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1827 b³ *
Visbok: 3:1820
- En afton jag låg i en rännsten
Författare: Anon
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1880 u², E 1898 h², E 1901 r², u², E 1905 m, E 1907 i², E 1910 j, d⁵, E 1912 i, E 1914 s², E 1915 f, E 1918 a, E 1931 a
Visbok: inte före 1850
- En bål måste rinna
Författare: A. Blanche (1811–1868)
Publikation: –
Skillingtryck: –
Visbok: 14:1846, 15:1848, 17:1847, 24:1844, 27:1850
- En dåre för sin framtid gråter
Författare: A. M. Lenngren (1754–1817) efter J. Baggesen (1764–1826)
Publikation: *Stockholms Posten* 23/7 1793, *Musikaliskt tidsfördrif* 1793, *Sommarpromenaden* 1794
Skillingtryck: KB E 1824 n, E 1825 m², E 1832 l³
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829
- En filosof man aldrig fann
Författare: J. M. Stjernstolpe (1777–1831)
Publikation: –
Skillingtryck: –
Visbok: 6:1823, 10:1834
- En källare finns mina vänner
Författare: Anon
Publikation: *Stockholms Posten* 17/8 1808
Skillingtryck: KB E 1827 x *
Visbok: 1:1817, 3:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1834
- En morgon, då bland lek och löjen
Författare: G. von Paykull (1757–1826) efter Anakreon (cirka 582 f. Kr.–485 f. Kr.)
Publikation: –
Skillingtryck: –
Visbok: 1:1817

En påve är ändå minsann

Författare: C. F. Dahlgren (1791–1844) efter en tysk visa

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1833 x², E 1836 q², E 1840 s, E 1869 l²

Visbok: 10:1834, 13:1840, 18:1850

Far min sade

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1797

Skillingtryck: –

Visbok: 4:1820

Fattom alla nu i glasen

Författare: Anon

Publikation: *Stockholms Posten* 22/1 1783, *Sommarpromenaden* 1793

Skillingtryck: KB E 1823 g *

Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832

Fordom var världen

Författaren: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1823 g *

Visbok: inte före 1850

Friskt Courage låt oss dricka

Författare: E. A. Windahl (1761–1803)

Publikation: *En liten rimmares försök* 1788

Skillingtryck: KB E 1795 e *

Visbok: inte före 1850

Fröjd i hjärtan och pokaler

Se även Sällhetsskapande förmåga

Författare: C. G. af Leopold (1756–1829) efter F. Schiller

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 27:1850

Fåfängt tänkar'n egenkär

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1827 i³ *

Visbok: 1:1817, 2:1820

Gamla Didrik var en man

Se Gubben Didrik var en man

Gamla världen i all heder

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817) (tillskriven)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1809 k, E 1810 a, E 1816 j, E 1835 o², E 1836 b², E 1851 h², E 1856 o²
Visbok: 6:1823, 10:1834

Glaset glatt i handen

Författare: Anon
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1827 z *
Visbok: 3:1820

Gläds yngling

Författare: Anon
Publikation: *Sommarpromenaden* 1800
Skillingtryck: –
Visbok: 4:1820

Goda gosse glaset töm

Författare: F. M. Franzén (1828–1908)
Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1794, *Musikaliskt tidsfördrif* 1794,
Sommarpromenaden 1795
Skillingtryck: KB E 1801 o, E 1804 i, E 1810 e, E 1824 p, E 1825 f², E 1832 x³, E 1836 b³,
E 1839 g³, E 1851 o³, E 1852 r, E 1864 y², E 1868 r², N 1798 f, N 1808 e
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 13:1840, 17:1849, 18:1850, 27:1850

Grymt är mitt öde

Författare: P. Enbom (1759–1810)
Publikation: P. Enbom, *Skaldestycken i strödda ämnen* 1796
Skillingtryck: KB E 1825 l, E 1832 t, E 1833 v², E 1835 y, c², G 76
Visbok: 4:1820

Gubben Didrik var en man

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)
Publikation: *Sommarpromenaden* 1796, *Musikaliskt tidsfördrif* 1797
Skillingtryck: KB A 45 (u.o.o.å.), E 1800 o, E 1802 a² (omtryck 1807, 1810, 1814, 1816),
E 1827 i, v, E 1847 m², E 1849 s, N 1797 (1797, 1798, 1801, 1802)
Visbok: 1:1817, 2:1820, 3:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1844, 13:1840

Göthiska hjärtan

Författare: P. D. Atterbom (1790–1855)
Publikation: –
Skillingtryck: –
Visbok: 26:1850

Harmoni du milda styrka

Författare: Anon
Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1806
Skillingtryck: –
Visbok: 1:1817, 2:1820

Hej det vinet smakte gott

Författare: C. Envallsson (1756–1806)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1879 l³ *

Visbok: 20:1818, 23:1840, 24:1844

Hjälte drick

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1796

Skillingtryck: –

Visbok: 4:1820, 6:1823, 7:1829

Hur lätta sitt hjärta

Författare: J. Tengström (1755–1832)

Publikation: –

Skillingtryck: E 1827 m³ *

Visbok: 3:1820

Hurra för bålen

Författare: F. Hedberg (1828–1908)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 17:1849

Hurtige bröder

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1800

Skillingtryck: –

Visbok: 4:1820

Här i jordens jämmerdal

Författare: Anon efter operan *Friskytten* med musik av C. M. von Weber

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1825 q, E 1832 v², E 1858 d²

Visbok: 6:1823, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 12:1846, 13:1840, 14:1846, 15:1848, 16:1847, 18:1850, 19:1830, 22:1839, 23:1840

Hör min vän

Författare: T. Wennberg (1759–1818)

Publikation: *Stockholms Posten* 25/10 1794, *Skaldestycken satte i musik* 1795, *Musikaliskt tidsfördrif* 1796, *Sommarpromenaden* 1797

Skillingtryck: KB E 1801 v, E 1827 x, E 1874 t²

Visbok: 5:1820

I detta lag

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1796

Skillingtryck: KB E 1800 n, E 1819 e², E 1827 e³

Visbok: 5:1820, 7:1829

I forntiden bodde lycksalig och fri

Författare: C. Lindegren (1770–1815)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1801 r, E 1802 y, E 1817 b, E 1825 s, E 1832 j³, E 1835 o, E 1843 c, E 1853 d³, E 1874 o, F Lindegren b (1813, 1832), F Lindegren m (u.å., 1811), F Lindegren n (1815)

Visbok: inte före 1850

I gamla Svea land

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1842 g, E 1845 o², E 1880 g², s², E 1891 p³, E 1893 h³, E 1899 y², E 1911 d³, E 1917 g²

Visbok: 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840, 14:1846, 16:1847, 17:1849, 18:1850, 23:1840

I hast jag svarvat ihop en visa

Författare: G. Engström (tillskriven, ej identifierad)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1847 v², x², E 1875 m, E 1886 p, E 1891 r², E 1907 b³, E 1908 s², E 1910 z⁴, E 1911 x², E 1916 b⁴

Visbok: inte före 1850

I hela socknen finns ingen krog

Se Dagar komma och dagar gå

I herrar jag vill er berätta

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Stockholms Posten* 5/1 1798, *Musikaliskt tidsfördrif* 1798, *Skaldestycken satte i musik* 1798

Skillingtryck: KB E 1827 v, E 1831 o², E 1832 d³

Visbok: 5:1820, 7:1829

I smärre utskott

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 10:1834

I som tömmen bågaren

Författare: Anon [sign. "F"]

Publikation: *Stockholms Posten* 11/5 1797, *Skaldestycken satte i musik* 1797

Skillingtryck: KB B 21 (trol. 1801), E 1804 g, E 1810 g

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 14:1846, 15:1848, 16:1847

I stillhet gömd för ödets nycker

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1790, *Musikaliskt tidsfördrif* 1791,

Sommarpromenaden 1792

Skillingtryck: KB E 1798 h, E 1800 t, E 1868 s², N 1794 d (1795, 1796, 1808, 1810),
N 1799 h (1800, 1802, 1804), N 1807 f
Visbok: inte före 1850

I vänner som länge er övat

Författare: Anon
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1827 b³ *
Visbok: 3:1820

Ibland en munter ungdomstropp

Författare: G. von Paykull (1757–1826) efter Anakreon (cirka 582 f. Kr.–485 f. Kr.)
Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1793, *Sommarpromenaden* 1794
Skillingtryck: KB E 1824 z, E 1832 x², E 1834 v²
Visbok: 1:1817, 2:1820

Ingen lager må kransa

Författare: J. O. Wallin (1779–1839)
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1827 m³ *
Visbok: 3:1820, 9:1832

Jag har av min levnad

Se Min levnad har städse

Jag har idag min hjort förgyllt

Författare: Anon
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1819 f, E 1820 g, E 1822 h, E 1825 d², E 1826 l, E 1831 o², E 1832 d³
Visbok: 6:1823, 10:1834, 19:1830, 20:1818

Jag icke någon vällust känner

Författare: Anon
Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1804
Skillingtryck: KB E 1800 d, E 1809 m, E 1817 e, E 1823 f, E 1825 k², E 1836 b², E 1839 v, b³,
h³, E 1852 u³, E 1854 l³, E 1871 j⁴, E 1875 p³, N 1806 b
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840, 14:1846, 16:1847, 17:1849

Jag – nej

Författare: A. Bergstedt (1768–1825)
Publikation: A. Bergstedt, *Humoristen* 1793
Skillingtryck: –
Visbok: 4:1820

Jag redan ålderdomen känner

Författare: G. von Paykull (1757–1826) efter Anakreon (cirka 582 f. Kr.–485 f. Kr.)
Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1795
Skillingtryck: KB E 1800 t *
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832,

Jag vill ha rus, ett glädjerus

Författare: J. A. Wadman (1777–1837)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1861 o, u², E 1862 j, E 1867 a³, E 1874 o, E 1880 u², E 1899 n²,
E 1902 r², E 1907 l², E 1917 b²

Visbok: inte före 1850

Jag vill väl hos dig gästa

Se Mig tyckes det blir kvällen

Jag ville gärna varje stund

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 9:1832, 10:1834, 13:1840

Jag är en man

Författare: Anon

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1797

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820

Jag är lycklig mina bröder

Författare: F. M. Franzén (1828–1908)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1794, *Sommarpromenaden* 1795

Skillingtryck: KB E 1812 h, E 1831 y, N 1800 j

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 14:1846, 16:1847

Jorden av skaparen nydanad låg

Författare: Anon

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1795

Skillingtryck: KB E 1801 u, E 1803 d

Visbok: 8:1828, 9:1832, 19:1830

Järnet faller

Författare: W. von Braun (1813–1860)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 17:1849

Kanonen dånar, fjällen svarar

Författare: Anon

Publikation: *Stockholms Posten* 5/5 1826

Skillingtryck: KB Okat. vitt. sv. vers. Kungl. Karl XV (1826), E 1833 a², T 14

Visbok: 8:1828

Kom lät oss livets vällust

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1790, *Sommarpromenaden* 1790

- Skillingtryck: KB E 1801 o, N 1798 f
Visbok: 1:1817
- Kom muntra löje sänk dig neder
Författare: C. F. Horn (1763–1823)
Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1789, *Musikaliskt tidsfördrif* 1790,
Sommarpromenaden 1792
Skillingtryck: KB E 1800 o, N 1794 d (1795, 1796, 1808, 1810), N 1799 h (1800, 1802, 1804)
Visbok: 1:1817, 2:1820
- Kom muntra vänner, hjälpen mig
Författare: L. von Nackreij (1757–1798)
Publikation: *Sommarpromenaden* 1799
Skillingtryck: –
Visbok: 1:1817, 2:1820, 10:1834, 27:1850
- Kom ur valsen, kom på tå
Författare: F. M. Franzén (1828–1908)
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1824 e² *
Visbok: 1:1817, 2:1820, 10:1834, 13:1840
- Krögaresäten, herrliga lundar
Författare: J. M. Stjernstolpe (1777–1831)
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1850 t², E 1864 y²
Visbok: 26:1850, 27:1850
- Källrarna öppna, vinerna flyte
Författare: C. G. Nordforss (1763–1832) övers. ur Mozarts *Don Juan*
Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1814
Skillingtryck: KB E 1828 g², E 1839 r²
Visbok: 6:1823, 22:1839, 23:1840, 24:1844
- Lik en Afrodite inbäddad
Författare: J. A. Wadman (1777–1837)
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1850 t², E 1858 f
Visbok: 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840, 18:1850, 27:1850
- Lik termometern
Författare: C. A. Roth (1764–1803)
Publikation: –
Skillingtryck: KB F Roth a (1845), I 39, I 40 (1800)
Visbok: inte före 1850
- Lustige bröder nu luller tillsamman
Författare: Anon (tillskriven Lasse Lucidor)
Publikation: –

Skillingtryck: KB F 1700 2007 C:29, A 40 (u.o.o.å.), C 8 (u.o.o.å.), I 5 (1769),
N 38 (u.o.o.å.),
Visbok: inte före 1850

Lycksalig den som stödd på eget stop

Författare: J. O. Wallin (1779–1839)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1802 y, E 1827 m³, E 1830 l, E 1839 y, E 1850 y

Visbok: 3:1820, 5:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840, 18:1850

Låt lärde om lärdom

Författare: O. Kexél (1748–1796)

Publikation: *Sommarpromenaden* 1799

Skillingtryck: –

Visbok: 4:1820

Låt oss alla vara glada

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1796

Skillingtryck: KB E 1824 y, E 1825 j², E 1827 z, E 1834 v²

Visbok: 5:1820

Låt statskloke män i konseljen

Författare: G. Regnér (1748–1819) efter J. Zetlitz (1761–1821)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1793, *Sommarpromenaden* 1793

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1834

Låt året förändras

Författare: Anon

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1809

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820

Lärde med fåfång kunskap blänka

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1795, *Sommarpromenaden* 1795

Skillingtryck: KB E 1801 j, h², E 1824 e²

Visbok: 1:1817, 2:1820

Magister Mal

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817) efter J. Zetlitz (1761–1821)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1796

Skillingtryck: KB E 1831 m² *

Visbok: 7:1829

Man prisar en forntid

Författare: F. M. Franzén (1828–1908)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1809

- Skillingtryck: –
Visbok: 1:1817, 2:1820
- Man sinnenas förening
Författare: Anon
Publikation: *Stockholms Posten* 25/1 1822
Skillingtryck: –
Visbok: 6:1823
- Man sätter ej nöjet i konstigt system
Författare: J. D. Valerius (1776–1852)
Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1807
Skillingtryck: KB E 1810 s, E 1825 e
Visbok: 6:1823, 10:1834
- Man till congresser
Författare: Anon
Publikation: *Stockholms Posten* 17/5 18230
Skillingtryck: –
Visbok: 10:1834
- Medan den rykande bål'n man förtär
Författare: E. A. Windahl (1761–1803)
Publikation: E. A. Windahl, *En liten rimmares försök* 1788
Skillingtryck: KB E 1795 e *
Visbok: inte före 1850
- Medan livets dag än njutes
Författare: Anon
Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1801
Skillingtryck: –
Visbok: 1:1817, 2:1820
- Menar du min bror, att den är säll
Författare: A. G. Silfverstolpe (1762–1816) efter P. A. Heiberg (1758–1841)
Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1794, *Sommarpromenaden* 1794
Skillingtryck: KB E 1827 b³, E 1833 c
Visbok: 1:1817, 2:1820, 5:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834
- Mer lycklig än Kresus
Författare: J. Tengström (1755–1832)
Publikation: *Åbo tidning* 1802, *Skaldestycken satte i musik* 1803
Skillingtryck: KB E 1800 m *
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 10:1834
- Mig tyckes det blir kväller
Författare: Anon
Publikation: –

Skillingtryck: KB A 20, A 44 (1724?), A 60 (1784?), A 61, C 14, C 16, E 1800 r,
F Bellman v², N 55 (samtliga u.o.o.å.)
Visbok: inte före 1850

Min hustrus skål

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)
Publikation: *Stockholms Posten* 3/6 1793
Skillingtryck: KB E 1827 m³ *
Visbok: 3:1820

Min levnad har ständigt besannat

Författare: N. L. Sjöberg (1754–1822)
Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1789, *Skaldestycken satte i musik* 1796
Skillingtryck: KB E 1797 i, E 1798 d, f (1800, 1816), E 1800 s, y, E 1804 c, E 1825 t,
E 1862 a², N 1801 m (1802)
Visbok: 1:1817, 2:1820

Min vän om dig ledsnaden

Författare: Anon
Publikation: *Sommarpromenaden* 1796
Skillingtryck: –
Visbok: 4:1820, 8:1828, 9:1832

Min vän om du vill lätt (nöjd) igenom världen vandra

Författare: W. H. F. Abrahamson (1744–1812)
Publikation: *Sommarpromenaden* 1794
Skillingtryck: KB E 1801 e² (1802), E 1802 l, E 1807 d, E 1834 f³, E 1856 i², E 1863 l³,
E 1864 c³, E 1869 s², G 99 (1800), N 1802 r, N 1817 d
Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1834

Min vän (son) om du vill sällheten nå

Författare: Anon
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1831 y, E 1835 c²
Visbok: 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834

Min vän vad batar oss

Författare: Anon
Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1791, *Sommarpromenaden* 1794
Skillingtryck: KB E 1824 z, 1827 i, 1832 q³
Visbok: 1:1817, 2:1820

Mitt fulla glas

Författare: J. Zetlitz (1761–1821)
Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1791
Skillingtryck: –
Visbok: 6:1823, 10:1834

Mitt hjärta har råkat i klämma

Författare: J. A. Wadman (1777–1837)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1864 y², E 1911 g², s², E 1913 y², E 1916 z², E 1917 x²

Visbok: 18:1850

Må stjärnpyrdde män i conseljen

Se Låt statskloke män

Naturen mig lärde'

Författare: J. Vibe (1748–1782)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1793, *Sommarpromenaden* 1793, *Musikaliskt tidsfördrif* 1794, 1806

Skillingtryck: KB E 1823 g, E 1831 m², E 1839 h³

Visbok: 4:1820

Nu bålen rörs om

Se Man sätter ej nöjet i konstigt system

Nu tror jag det kan vara tid

Författare: G. Wennerberg (1817–1901)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1853 y³, E 1855 o, E 1857 l

Visbok: 2. uppl. av 13:1840 (1850)

Nyss kommen från Neptuni strand

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1801

Skillingtryck: KB E 1803 d, E 1805 h

Visbok: 4:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832

När dagen äntligt nått sitt slut

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1799

Skillingtryck: KB E 1827 n³*

Visbok: 1:1817, 7:1829

När fordomdags Göthen framträdde

Författare: Anon

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1809

Skillingtryck: KB E 1827 m³*

Visbok: 1:1817, 2:1820, 3:1820

När jag bärs ur mitt hus

Författare: C. A. Roth (1764–1803)

Publikation: *Sommarpromenaden* 1799

Skillingtryck: KB E 1800 m, E 1804 h (1810), E 1814 n, E 1825 h, E 1839 g³, E 1844 m, E 1851 p³, E 1880 u²

Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832, 13:1840, 14:1846, 16:1847, 18:1850

När jag den djupa bägarn tömmer

Författare: G. von Paykull (1757–1826) efter Anakreon (cirka 582 f. Kr.–485 f. Kr.)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1795

Skillingtryck: KB E 1800 t, E 1823 g, E 1824 y, E 1826 o, E 1832 y²

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832

När jag dricker snilletts gud

Författare: G. von Paykull (1757–1826) efter Anakreon (cirka 582 f. Kr.–485 f. Kr.)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1795, *Sommarpromenaden* 1796

Skillingtryck: KB E 1801 b² (1803), N 1800 f

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832

När skämtet tar ordet

Författare: F. M. Franzén (1828–1908)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1809

Skillingtryck: KB E 1828 y, E 1832 u²

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840

När till en blygd för våra seder

Författare: J. H. Kellgren (1751–1795) efter J. Baggesen (1764–1826)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1792, *Sommarpromenaden* 1793,

Musikaliskt tidsfördrif 1796

Skillingtryck: KB E 1805 f (1806), E 1810 l, E 1818 c, E 1819 c², E 1822 e, E 1828 h,

N 1818 e, N 1819 i

Visbok: 1:1817, 2:1820, 5:1820, 7:1829

Nöjets söner

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1795

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832

Om du någon lycka gör

Författare: C. F. Jacobsson (1807–1875)

Publikation: C. F. Jacobsson, *Sånger på 1:sta maj* 1833

Skillingtryck: –

Visbok: 24:1844

Om ett gott råd du följa kan

Författare: N. T. Bruun (1778–1823)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1839 f² *

Visbok: 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 20:1818

Om sällheten finns på jorden

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1795

Skillingtryck: KB I 39 (1855) *

Visbok: 4:1820

Om tigh blifwer meddelat här

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB:s nominalkatalog under Arvidi (1648)

Visbok: inte före 1850

Poeter prisa mången gång

Författare: J. Stenhammar (1769–1799) efter K. L. Rahbek (1760–1830)

Publikation: *Extra Posten* 1795:162, *Skaldestycken satte i musik* 1795

Skillingtryck: KB E 1801 u, G 100 (1800)

Visbok: 1:1817, 2:1820

Pressa druvan, glaset fyll

Författare: C. Lindegren (1770–1815)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1801, *Sommarpromenaden* 1801

Skillingtryck: KB E 1803 d, E 1805 h, E 1828 h, E 1835 f², E 1845 p, E 1846 n, n², E 1847 i, s, x²

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 14:1846, 16:1847

Punschen är för torra gomen

Författare: O. Malmerfelt (1693–1771)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1864 y², E 1901 u, E 1904 i²

Visbok: 8:1828, 9:1832

På livets mödosamma stråt

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1794

Skillingtryck: KB E 1797 a, E 1798 j (u.o.o.å., 1798), E 1800 s, y, E 1801 k², E 1819 v, E 1827 n, E 1834 m², E 1837 z, E 1852 o², N 1794 d (1795, 1796, 1808, 1810),

N 1799 h (1800, 1802, 1804), N 1808 d, N 1822 d

Visbok: 1:1817, 2:1820

På spåda myrtenkvistars blad

Författare: G. von Paykull (1757–1826) (tillskriven)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1792, *Sommarpromenaden* 1794

Skillingtryck: KB E 1800 n, E 1802 r (1802, 1814), E 1810 g, E 1819 e²

Visbok: 1:1817, 2:1820

Roligt att leva när allting går bra

Författare: F. Hedberg (1828–1908)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1893 j², E 1894 s³, a⁴, E 1895 n³, E 1896 d⁴

Visbok: 17:1849

Ryktbart var fordomdags Göthernas mod

Författare: E. Gravallius (1777–1849)

Publikation: E. Gravallius, *Skaldestycken* 1818

Skillingtryck: KB E 1827 y *

Visbok: 3:1820

Se solen hur präktig

Författare: P. Enbom (1759–1810)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1797, *Sommarpromenaden* 1801

Skillingtryck: KB B 13 (ca 1797), E 1805 h, E 1810 r

Visbok: 1:1817, 2:1820

Se vad våra fäder gjort

Författare: E. A. Windahl (1761–1803)

Publikation: E. A. Windahl, *En liten rimmares försök* 1788

Skillingtryck: KB E 1795 e *

Visbok: inte före 1850

Sjungom vänner, höjom glädjens ljud

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1797, *Sommarpromenaden* 1801

Skillingtryck: KB E 1803 d, E 1805 h, E 1837 e³, E 1828 o

Visbok: 1:1817, 2:1820, 3:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832

Skål för den jord som först druvorna födde

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Stockholms Posten* 10/1 1794, *Skaldestycken satte i musik* 1794,

Sommarpromenaden 1795

Skillingtryck: KB E 1825 h, I 39 (1855)

Visbok: 5:1820, 6:1823, 7:1829

Skål för den som vill

Författaren: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB Okat Vitt.sv.hist – 1870 (1800) *

Visbok: inte före 1850

Skål i lyckan eller nöden

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1828 y, E 1835 e², E 1841 j, E 1850 p, E 1870 f²

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834

Skål älskade norrman

Författaren: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1814 e *

Visbok: inte före 1850

Slå alla sorger bort

Författare: A. Blanche (1811–1868)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 12:1846, 15:1848

Snart är din sällhetstid förfluten

Författare: C. Lindegren (1770–1815)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1796, *Sommarpromenaden* 1797

Skillingtryck: KB E 1800 n, E 1807 i, j (1808, 1810), E 1808 f (1809), E 1810 n, s, E 1817 e, E 1819 e², E 1824 o, p, E 1825 f², m², E 1828 n, E 1830 h, E 1832 q³, E 1833 l², E 1836 g², E 1839 r, E 1843 a², N 1808 e, N 1809 e

Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840, 17:1849

Sova länge sent i säng

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1793 a *

Visbok: inte före 1850

Student om du det namnet värd

Författare: F. M. Franzén (1828–1908)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1801, *Sommarpromenaden* 1801

Skillingtryck: –

Visbok: 5:1820

Svearna fordomdags drucko ur horn

Författare: Anon

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1810

Skillingtryck: KB E 1809 r, E 1824 b², l², 1832 u³

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 11:1837, 13:1840, 23:1840, 24:1844

Syrach vill en sats försvara

Författare: J. Stenhammar (1769–1799) efter K. L. Rahbek (1760–1830)

Publikation: *Extra Posten* 1795:139, *Skaldestycken satte i musik* 1795

Skillingtryck: KB E 1801 h² (1801, 1805)

Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 18:1850

Så priset man vinner

Författare: P. A. Wallmark (1777–1858)

Publikation: *Stockholms Posten* 28/12 1805, *Skaldestycken satte i musik* 1806

Skillingtryck: –

Visbok: 10:1834

Säg mig att dricka den bästa dag

Författare: Anon (övers. från eng)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1794

Skillingtryck: –

Visbok: 8:1828, 9:1832

Säg mig den bästa religion

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1809

Skillingtryck: –

Visbok: 4:1820, 10:1834, 27:1850

Sälla förflutna dagar

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1789, *Sommarpromenaden* 1794

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820

Sällhetsskapande förmåga

Se även Fröjd i hjärtan och pokaler

Författare: C. G. af Leopold (1756–1829) efter F. Schiller (1759–1805)

"Ode an die Freude"

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1793, *Sommarpromenaden* 1797

Skillingtryck: KB E 1831 h *

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 11:1837, 18:1850

Sörj ej den gryende dagen förut

Författare: F. M. Franzén (1828–1908)

Publikation: *Åbo tidning* 1803, *Skaldestycken satte i musik* 1804

Skillingtryck: KB E 1800 a², E 1810 c, E 1814 n, E 1819 l, E 1822 c, E 1823 g, E 1827 u²,
E 1828 m, y, E 1830 h, E 1831 y, E 1843 a², E 1869 l²

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 13:1840, 17:1849, 27:1850

Tag hit min lyra

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1791, *Sommarpromenaden* 1792

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832

Till nöjet alla hjärtan fika

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1790, *Sommarpromenaden* 1792

Skillingtryck: –

Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832

Tills jag hunnit bli en ordensbror

Författare: J. Stenhammar (1769–1799)

Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1798

Skillingtryck: KB E 1831 z *

Visbok: 1:1817, 2:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1834

Tomma glas i gott kalas

Författare: F. M. Franzén (1828–1908)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1794, *Sommarpromenaden* 1794, *Musikaliskt tidsfördrif* 1795

Skillingtryck: KB E 1824 y, E 1828 t, E 1831 h, E 1839 g³
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 12:1846, 13:1840, 14:1846, 16:1847

Töm därför ditt glas

Se Min vän om du vill nöjd

Ungdom du vars hjärta hyser

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817)

Publikation: *Musikaliskt tidsfördrif* 1789, *Sommarpromenaden* 1794, *Musikaliskt tidsfördrif* 1806, *Skaldestycken satte i musik* 1810

Skillingtryck: KB E 1797 a, i, E 1801 h², E 1802 v, E 1824 o, E 1825 m², E 1829 j, E 1832 x², E 1834 x², E 1839 y, E 1853 g², N 1801 m (1802)

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829

Ur gnistrande vinet din skål vill jag dricka

Författare: G. de Vyllder (1827–1908) (tillskriven)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1858 i², 1859 a, f, t, b², d², f², l², m², o², t², E 1860 c, p, u, x, f², k², l², 1861 f, u, k², b³, 1862 g², 1863 o, q², s², E 1864 u², E 1868 p², E 1869 k, E 1871 a, E 1872 z², E 1873 x², E 1876 p³, E 1880 s, E 1881 f³, E 1884 j², u⁴, y⁴, E 1886 y, E 1888 u², E 1895 x², E 1896 b³, E 1901 a², E 1902 b⁴, E 1905 k², E 1907 i, E 1910 s, e⁴, E 1916 q³, E 1917 m², E 1920 l

Visbok: inte före 1850

Uselt det liv som ej Bacchus gjort sällt

Författare: A. Bergstedt (1768–1825)

Publikation: A. Bergstedt, *Humoristen* 1793, *Sommarpromenaden* 1796

Skillingtryck: KB E 1827 z *

Visbok: 4:1820

Uti Bacchi öppna tempel

Författare: C. F. Jacobsson (1807–1875)

Publikation: C. F. Jacobsson, *Sånger på 1:sta maj* 1833.

Skillingtryck: –

Visbok: 24:1844

Vad bryr jag mig om politiken

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)

Publikation: –

Skillingtryck: KB F Valerius a (1813) *

Visbok: 8:1828, 9:1832, 10:1834

Vad söker du

Författare: A. Bergstedt (1768–1825)

Publikation: A. Bergstedt, *Humoristen* 1793

Skillingtryck: –

Visbok: 4:1820

Vad vattnet gör ont och vad vinet gör gott

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1800 e (1814), E 1827 n

Visbok: 10:1834

Var en sin sak vill rättvis kalla

Författare: J. D. Valerius (1776–1852)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1839 u² *

Visbok: 4:1820

Vi prisas så högt våra fäder

Författare: A. M. Lenngren (1754–1817) efter K. L. Rahbek (1760–1830)

Publikation: *Stockholms Posten* 25/8 1795, *Skaldestycken satte i musik* 1796,

Sommarpromenaden 1801

Skillingtryck: KB E 1795 e, E 1800 m, E 1801 i, j, E 1831 m²

Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829

Vid första kallelsen att dricka

Författare: P. A. Granberg (1770–1841)

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1840 s *

Visbok: 4:1820, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840

Vin fördriver galla

Se även Bröder vike sorgen

Författare: Anon

Publikation: –

Skillingtryck: KB E 1827 e³, E 1828 f², E 1839 g³

Visbok: 1:1817, 2:1820, 3:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832, 10:1834, 13:1840, 14:1826, 16:1847

Vinet fradgar

Författare: B. E. Malmström (1816–1865)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 26:1850

Vår Bacchus cassetas

Författare: Anon

Publikation: *Sommarpromenaden* 1798

Skillingtryck: KB E 1798 h, E 1800 z, E 1808 a, E 1822 k, E 1827 y², E 1849 f², G 98 (1800)

Visbok: 5:1820

Vår värld är ju endast en kurra

Författare: W. von Braun (1813–1860)

Publikation: –

Skillingtryck: –

Visbok: 12:1846, 27:1850

Yngling du vars hjärta
Se Ungdom du vars hjärta

Yngling! Kransa dina hår
Författare: A. G. Silfverstolpe (1762–1816)
Publikation: *Skaldestycken satte i musik* 1794, *Sommarpromenaden* 1795
Skillingtryck: KB E 1804 i, E 1810 f, E 1824 n, E 1825 m², E 1832 l³, E 1834 v²
Visbok: 1:1817, 2:1820, 7:1829, 8:1828, 9:1832

Yngling medan du är ung
Författare: Anon
Publikation: –
Skillingtryck: E 1827 l³ *
Visbok: 3:1820

Är du hjälte till att dricka
Författare: Anon
Publikation: –
Skillingtryck: KB E 1794 a, E 1798 a (1802), E 1808 g, E 1832 a³, E 1867 g³,
N 1794 c (u.o.o.å, 1810), N 1796 e (4 olika u.o.o.å, 1796)
Visbok: inte före 1850

Decennierna kring 1800 blev den backanaliska sällskapspoesin på modet i borgerliga kretsar. Dessa dryckesvisor hyllade Bacchus och (det måttfulla) drickandet, men även kärleken och vänskapen. Repertoaren kan knappast kallas folklig men spreds likväl brett i skillingtryck och tryckta visböcker under seklets första hälft. Vad utmärker dessa visor, varifrån kommer de och hur traderades de?

I denna bok undersöker visforskaren Christina Mattsson dryckesvisorna från denna epok. Hon härleder deras ursprung till skalder som räknades till sällskapsvisans krets och kartlägger visornas vidare spridning i växelverkan mellan muntlig trädning, skriftlig trädning och tryckta publikationer. Sammanställningen avslutas med en förteckning över svenskspråkiga visböcker från perioden samt ett förstaradsregister över visorna med uppgifter om eventuell författare och förekomst i tryckta utgåvor. Studien kastar ljus över en hittills föga uppmärksammas gren av dryckesvisan och ger levande inblickar i salongssupandets kulturhistoria.

ISBN 978-91-88957-37-5

